

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ELEŞTİREL
DÜŞÜNME BECERİSİNİN YERİ

ÖZGÜR BAŞ

İZMİR

2022

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ELEŞTİREL
DÜŞÜNME BECERİSİNİN YERİ

ÖZGÜR BAŞ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Aslı AVCI AKÇALI

İzmir

2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eleştirel Düşünme Becerisinin Yeri” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı, tezin hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve intihal içermediğini beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

20/06/2022

Özgür BAŞ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 18/07/2022

Tez Başlığı:

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eleştirel Düşünme Becerisinin Yeri

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **105** sayfalık kısmına ilişkin, **04/07/2022** tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı**) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı %12'dir**.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz

Programı Kullanım Kılavuzunu okudum **X**

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) X

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) □

☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☒ Kaynakça hariç, ☒ Alıntılar dâhil, ☒ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça dâhil, ☐ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. x	
EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. □	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Özgür BAŞ
Öğrenci No : 2018950078
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Programı : Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı
Statüsü : Yüksek Lisans X Doktora □

ÖĞRENCİ

Özgür BAŞ

18/07/2022

DANIŞMAN

Doç. Dr. Aslı Avcı AKÇALI

18/07/2022

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (□) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 (232) 3018026 veya ali.tas@deu.edu.tr) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Bu araştırma süresinde görüş, öneri ve destekleriyle çok değerli katkılar sunan, süreç boyunca rehberlik eden, yapıcı eleştirileriyle araştırmayı destekleyen tez danışmanım Doç. Dr. Aslı AVCI AKÇALI'ya, yükseköğrenim hayatım boyunca gösterdikleri ilgi ve emeklerinden dolayı başta Dr. Öğr. Üyesi Saadet TEKİN ve Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN olmak üzere tüm hocalarıma, araştırma sürecinde görüşlerine başvurduğum sevgili meslektaşlarıma teşekkür ederim. Tüm hayatım boyunca maddi manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme, her zaman yanımda hissettiğim kıymetli Esmâ Nur SARIÇİÇEK'e tüm emekleri adına teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1. 1. Problem Durumu	1
1. 2. Amaç ve Önem	2
1. 3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri	4
1. 4. Sınırlılıklar	4
1. 5. Tanımlar	4
BÖLÜM II	5
KURAMSAL ÇERÇEVE	5
2. 1. Düşünme	5
2. 2. Düşünme Becerileri	8
2. 3. Üst Düzey Düşünme Becerileri	12
2. 3. 1. Yansıtıcı Düşünme	14
2. 3. 2. Problem Çözme	15
2. 3. 3. Karar Verme	16
2. 3. 4. Yaratıcı Düşünme	18
2. 3. 5. Eleştirel Düşünme	19
2.3.5.a. Eleştirel Düşünme Alt Becerileri	22
2.3.5.b. Eğitim ve Eleştirel Düşünme	25
2.3.5.c. Sosyal Bilgiler ve Eleştirel Düşünme	27
2.3.5.d. İlgili Çalışmalar	31
2. 4. Eğitim ve Ders Kitapları	35
2. 4. 1. Ders Kitapları Nitelikleri	38
2.4.2. Ders Kitapları Yararları	40
2. 4. 3. Türkiye’de Ders Kitaplarının Basımı ve Dağıtımı	41
2.4.4. Sosyal Bilgiler Dersi ve Ders Kitapları	42
2. 4. 3. İlgili Çalışmalar	43
BÖLÜM III	47
YÖNTEM	47
3. 1. Araştırma Modeli / Deseni	47

3. 2. Çalışma Materyali	47
3. 3. Veri Toplama Süreci ve Araçları	48
3. 4. Verilerin Analizi	50
3. 5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği	51
3.6. Araştırmacının Rolü	53
BÖLÜM IV	54
BULGULAR	54
4. 1. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik içeriği nasıldır?	54
4. 1. 1. 5. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular	54
4. 1. 2. 6. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular	58
4. 1. 3. 7. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular	62
4. 2. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerinin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik içeriği nasıldır?	66
4. 2. 1. 5. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular	66
4. 2. 2. 6. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular	69
4. 2. 3. 7. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular	73
BÖLÜM V	77
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	77
5. 1. Sonuç ve Tartışma	77
5. 2. Sonuç ve Öneriler	81
5.2.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar	81
5.2.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar	82
5.2.3. Öneriler	82
KAYNAKÇA	83
EK 1.	102

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1. DÜŞÜNME BECERİLERİ.....	10
TABLO 2. MAKRO VE MİKRO DÜŞÜNME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	12
TABLO 3. KARAR VERME BECERİSİNE AİT ALT BOYUTLAR, ALT BECERİLER	17
TABLO 4. ELEŞTİREL DÜŞÜNME ALT BECERİLERİ	23
TABLO 5. ELEŞTİREL DÜŞÜNMENİN ALT BECERİLERİ.....	24
TABLO 6. 2005 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINDA YER ALAN BECERİLER	28
TABLO 7. 2018 SOSYAL BİLGİLER PROGRAMINDA YER ALAN BECERİLER	30
TABLO 8. DERS KİTAPLARININ TEMEL AMAÇ VE İŞLEVLERİ.....	37
TABLO 9. DOKÜMAN İNCELEME FORMU	49
TABLO 10. 5. SINIF DERS KİTABINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE YÖNELİK ETKİNLİKLERİN ÖĞRENME ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI	54
TABLO 11. ÖĞRENME ALANLARINDA YER ALAN VE ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLERİN ALT BECERİLERE GÖRE DAĞILIMLARI	56
TABLO 12. 6. SINIF DERS KİTABINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE YÖNELİK ETKİNLİKLERİN ÖĞRENME ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI	58
TABLO 13. ÖĞRENME ALANLARINDA YER ALAN VE ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLERİN ALT BECERİLERE GÖRE DAĞILIMLARI	60
TABLO 14. 7. SINIF DERS KİTABINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE YÖNELİK ETKİNLİKLERİN ÖĞRENME ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI	62
TABLO 15. ÖĞRENME ALANLARINDA YER ALAN VE ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLERİN ALT BECERİLERE GÖRE DAĞILIMLARI	64
TABLO 16. 5. SINIF DERS KİTABINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE YÖNELİK SORULARIN ÖĞRENME ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI	66
TABLO 17. ÖĞRENME ALANLARINDA YER ALAN VE ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ DESTEKLEYEN SORULARIN ALT BECERİLERE GÖRE DAĞILIMLARI	67
TABLO 18. 6. SINIF DERS KİTABINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE YÖNELİK SORULARIN ÖĞRENME ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI	69
TABLO 19. ÖĞRENME ALANLARINDA YER ALAN VE ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ DESTEKLEYEN SORULARIN ALT BECERİLERE GÖRE DAĞILIMLARI	71
TABLO 20. 7. SINIF DERS KİTABINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE YÖNELİK SORULARIN ÖĞRENME ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI	73
TABLO 21. ÖĞRENME ALANLARINDA YER ALAN VE ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYİ DESTEKLEYEN SORULARIN ALT BECERİLERE GÖRE DAĞILIMLARI	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1. DÜŞÜNME SÜRECİ	7
ŞEKİL 2. DÜŞÜNME SÜRECİ DÖNGÜSÜ	8
ŞEKİL 3. ÜST DÜZEY DÜŞÜNME BECERİLERİ	14
ŞEKİL 4. ELEŞTİREL DÜŞÜNÜRLERİN ÖZELLİKLERİ	21
ŞEKİL 5. 5. SINIF DERS KİTABININ ÖĞRENME ALANINDA YER ALAN ELEŞTİREL DÜŞÜNME ETKİNLİK/SORULARININ ALT BECERİLERİ DESTEKLEME ORANLARI	57
ŞEKİL 6. 6. SINIF DERS KİTABININ ÖĞRENME ALANINDA YER ALAN ELEŞTİREL DÜŞÜNME ETKİNLİK/SORULARININ ALT BECERİLERİ DESTEKLEME ORANLARI	61
ŞEKİL 7. 7. SINIF DERS KİTABININ ÖĞRENME ALANINDA YER ALAN ELEŞTİREL DÜŞÜNME ETKİNLİK/SORULARININ ALT BECERİLERİ DESTEKLEME ORANLARI	65
ŞEKİL 8. 5. SINIF DERS KİTABININ ÖLÇME-DEĞERLENDİRME BÖLÜMLERİNDEKİ ELEŞTİREL DÜŞÜNME SORULARINDA ALT BECERİLERİNİN DESTEKLENME ORANLARI	68
ŞEKİL 9. 6. SINIF DERS KİTABININ ÖLÇME-DEĞERLENDİRME BÖLÜMLERİNDEKİ ELEŞTİREL DÜŞÜNME SORULARINDA ALT BECERİLERİNİN DESTEKLENME ORANLARI	72
ŞEKİL 10. 7. SINIF DERS KİTABININ ÖLÇME-DEĞERLENDİRME BÖLÜMLERİNDEKİ ELEŞTİREL DÜŞÜNME SORULARINDA ALT BECERİLERİNİN DESTEKLENME ORANLARI	75

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİSİNİN YERİ

Bu çalışmanın temel amacı eleştirel düşünme becerisinin Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ne düzeyde yer aldığını tespit etmektir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacının geliştirmiş olduğu doküman inceleme formu kullanarak toplanmış, betimsel analiz yöntemine dayalı olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın çalışma materyalini Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 3 ders kitabı incelenmiştir. İncelenen ders kitaplarının, öğrenme alanları içinde yer alan ders etkinlikleri ile ölçme-değerlendirme bölümleri ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre incelenen ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik içeriğinin farklı düzeylerde olduğu görülmüştür. Ders kitapları öğrenme alanlarındaki eleştirel düşünme içeriği açısından incelendiğinde özellikle 5. sınıf kitabının 6. ve 7. sınıfa göre daha zengin olduğu görülmüştür. Ölçme-değerlendirme bölümleri açısından değerlendirildiğinde ise 7. sınıf ders kitabının 5. ve 6. sınıf kitabına göre daha zengin bir eleştirel düşünme içeriğine sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple ders kitaplarının kimi öğrenme alanlarında ve ölçme-değerlendirme bölümlerinde eleştirel düşünme becerisine yönelik içeriğin geliştirilebilir olduğu anlaşılmıştır. Araştırma sonucunda eleştirel düşünme alt becerilerinden bazılarının ders kitabında daha fazla yer bulduğu görülmüştür. Buna göre 5. sınıf ders kitabının öğrenme alanları içindeki etkinlik/soruların “sonuç çıkarma” becerisine, ölçme değerlendirme bölümünün ise “açıklama” ve “yorumlama” becerilerine daha fazla yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. 6. sınıf ders kitabının öğrenme alanları içindeki etkinlik/soruların “yorumlama” becerisine, ölçme-değerlendirme bölümünün ise “sonuç çıkarma” becerisine daha fazla yer verdiği belirlenmiştir. 7. sınıf ders kitabının öğrenme alanı içindeki etkinlik/soruların “yorumlama” becerisine, ölçme-değerlendirme bölümünün ise “sonuç çıkarma” becerisine daha fazla yer verdiğine ulaşılmıştır. İncelenen tüm ders kitaplarında “değerlendirme” ile “öz düzenleme” alt becerilerinin en az yer alan beceriler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, eleştirel düşünme, ders kitapları

ABSTRACT
THE PLACE OF CRITICAL THINKING SKILL IN SOCIAL STUDIES
TEXTBOOKS

The main purpose of this study is to determine the level of critical thinking skills in Social Studies textbooks. The case study design, one of the qualitative research designs, was used in the research. In the research, the data were collected using the document review form prepared by the researcher and the descriptive analysis method was used to analyze the data. The study material of the research consists of the 5th, 6th and 7th-grade Social Studies textbooks prepared by the Ministry of National Education. Within the scope of the research, 3 textbooks were examined. Lesson activities and assessment-evaluation sections of the examined textbooks were evaluated separately.

According to the findings obtained in the research, it was seen that the content of the textbooks examined to develop critical thinking skills was at different levels. When the textbooks are examined in terms of the content of critical thinking in learning areas, it is seen that especially the 5th grade book is richer than the 6th and 7th grade books. When evaluated in terms of measurement-evaluation sections, it was seen that the 7th grade textbook had a richer critical thinking content than the 5th and 6th grade textbooks. For this reason, it has been understood that the content for critical thinking skills can be developed in some learning areas and measurement-evaluation sections of the textbooks. As a result of the research, it was seen that some of the sub-skills of critical thinking skills were included more in the textbook. Accordingly, it was found that the activities/questions in the learning areas of the 5th-grade textbook gave more space to the skill of "inference" while the assessment-evaluation section gave more space to the skills of "explanation" and "interpretation". It was found that the activities/questions in the learning areas of the 6th-grade textbook gave more space to the "interpretation" skill, while the assessment-evaluation section gave more space to the "inference" skill. It has been found that the 7th-grade textbook gives more space to the "interpretation" skill of the activities/questions in the learning area, while the assessment-evaluation section gives more space to the "inference" skill. It has been found that the sub-skills of "evaluation" and "self-regulation" are the least included ones in all the textbooks examined.

Keywords: Social Studies, critical thinking, textbooks

BÖLÜM I

GİRİŞ

1. 1. Problem Durumu

Modern çağda bilim ve teknolojiadaki hızlı gelişmelerin ortaya çıkardığı hayat biçimi ve bilgi toplumuna ait insan yetiştirilmesi gereği birçok alanı olduğu gibi eğitim-öğretim faaliyetlerini de doğrudan etkilemektedir. Günümüzde artık öğrencilerin ellerindeki bilgiyi doğrudan ezberlemeleri değil, ilgili ve ilgisiz bilgileri ayırt etmeleri, araştırma yapmaları, mevcut bilgilerle yeni bilgilere ulaşmaları beklenmektedir. Ayrıca bireylerin yaratıcı, yansıtıcı, eleştirel düşünme becerileri ile karar verme ve problem çözmenin de içinde yer aldığı bir takım üst düzey düşünme becerilerinin gelişimi de büyük önem kazanmıştır. Bu tür bir gelişimin sağlanmasında eğitim önem arz etmekte, bu durum eğitim-öğretim faaliyetlerinin bu yönde şekillenmesine zemin hazırlamaktadır (Önal ve Erişen, 2019; Salur, 2019; Dutoğlu ve Tuncel, 2008).

Bireylerin sahip olması beklenen üst düzey düşünme becerilerini ortaya koyan araştırmalar farklı becerileri işaret etmekle birlikte birçok araştırmacı eleştirel düşünmeyi üst düzey düşünme becerileri arasında göstermektedir (Aldağ, 2005; Gültekin, 2013; Zoller aktaran Aydın ve Yılmaz, 2010; Söylemez, 2018; Güven ve Kürüm, 2006). Eleştirel düşünmenin bireylerin akademik başarılarına, gelecek hayatlarına etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Wechsler ve diğerleri (2018) eleştirel düşünme becerilerini kullanabilmenin sınıfın dışında, bireylerin kişisel-sosyal yaşamlarında da etkili olduğunu aktarmaktadır. Ku (2009) da benzer biçimde eleştirel düşünme becerilerinin hızlı değişen dünyada öğrencilerin sadece okuldaki performanslarını değil aynı zamanda sosyal yaşamlarında ve gelecekteki iş hayatlarında sağlıklı kararlar vermelerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Facione'a (1990) göre ise eleştirel düşünme, bireyleri sosyal hayatlarında özgürleştirirken demokratik toplumlarda da önemli bir yere sahiptir.

Eleştirel düşünme becerisi birçok araştırmacı tarafından çeşitli yöntemlerle geliştirilebilir bir beceri olarak ifade edilmektedir (Semerci, 2003; Yıldırım ve Şensoy, 2011; Aybek, 2007; Tok ve Sevinç, 2010; Eldeliklioğlu ve Özkılınç, 2008). Bu doğrultuda çeşitli derslerin eğitim programlarında eleştirel düşünme becerisinin farklı boyutlarda yer bulduğu görülmektedir. Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi gereken bir beceri olarak öğretim programının farklı boyutlarında sıkça vurgulandığı derslerden biri de Sosyal Bilgiler dersi (MEB, 2018).

Günümüzde eğitim-öğretim alanındaki gelişmeler doğrultusunda kullanılan öğretim materyalleri oldukça çeşitlenmiştir. Ancak buna rağmen ücretsiz olarak dağıtılması, eğitim öğretimin planlı yürütülmesinde etkili olması, öğrenciyi derse yönlendirmesi, ders içeriğini kolaylıkla organize etmesi gibi birçok yararı bakımından günümüzde hala en çok tercih edilen materyallerden biri ders kitaplarıdır (Demirel, 2020; Ulusoy, 2015; Özbay, 2003; Güneş ve Ünsal, 2002; Demirel ve Kıroğlu, 2020). Bu nedenle öğretim programlarında yer verilen ve bireylere kazandırılması hedeflenen becerilerin ders kitaplarının içeriğinde ne ölçüde yer bulduğu önem kazanmaktadır. Buradan hareketle bu araştırma üst düzey düşünme becerileri arasında önemli bir yere sahip olmakla birlikte Sosyal Bilgiler dersine ait öğretim programının amaçlar, beceriler, kazanımlar gibi birçok boyutu içinde sıkça vurgulanan eleştirel düşünme becerisinin güncel Sosyal Bilgiler ders kitapları içinde ne derecede yer bulduğunun tespit edilmesini hedeflemektedir.

1. 2. Amaç ve Önem

Eleştirel düşünme becerisi, “bireyin kendi kendini yönlendirdiği, disipline ettiği, izlemeye aldığı ve doğruladığı bir düşünme yöntemidir” (Paul ve Elder, 2006 aktaran Kurt ve Kürüm, 2010) şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyler üzerinde yoğun bilgi bombardımanının olduğu günümüzde eleştirel düşünebilme becerisi büyük bir önem kazanmaktadır. Günümüzde bireylerin dışarıdaki dünyayı ve kendilerini doğru biçimde anlayarak anlamlandırmaları, hızlı bir şekilde yaşanan değişim ve dönüşüm sürecine uyum sağlayabilmeleri, toplum içinde sağlıklı bireyler olarak hayatlarını devam ettirebilmeleri için bilginin yanında, bilginin etkin kullanımını sağlayacak olan eleştirel düşünme becerilerini barındırmaları büyük bir önem göstermektedir. (Akçalı, 2018). Zira günümüzde "bilgi" tek başına güç olmaktan çıkmış "bilgi ve düşünce" güç haline gelmiştir (Halpern, 2014 aktaran Akçalı, 2018).

Günümüzde bilgiyi eğitim öğretim faaliyetleri ile bireye aktarmada birçok araç kullanılmaktadır. Ders kitapları da eğitim öğretim faaliyetleri içinde öneminin azaldığı kanısının aksine bu anlamda halen kritik bir rol oynamaktadır. Farklı seviyelerdeki geniş kitlelere ulaşabilmesi, öğretim yaşantılarının asli bileşenlerinin yoğun olarak kullanılması ders kitaplarının önemini artırmaktadır (Yalınkılıç, 2020). Ders kitapları milli eğitimin ortaya koyduğu programlara uygun şekilde hazırlanan dolayısıyla da programa yönelik bir organizasyon ortaya koyan eğitim materyallerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Altun, 2013). Bunun yanında ders kitaplarının eğitim içindeki rolleri gelişen teknolojik

imkanlara rağmen hala ağırlığını korumaktadır. Bu açıdan bakıldığında ders kitapları, dersin planlaması aşamasında birçok öğretmene hala rehberlik etmektedir (Keçe,2013).

Sosyal Bilgiler dersi öğrencilerin hayata hazırlanmaları için en kritik derslerden biri olarak eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine vurgu yapan bir derstir. Zira Sosyal Bilgiler dersinin amaçları arasında öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi 2005 ve 2018 programlarının her ikisinde de önemli bir yere sahiptir (bkz. MEBa, 2005; MEBb, 2005; MEB, 2018). Araştırma buradan hareketle eleştirel düşünme becerilerinin eğitim öğretim faaliyetlerinde en çok kullanılan materyallerden olan ders kitaplarındaki yerini Sosyal Bilgiler ders kitapları bağlamında belirlemeye odaklanmaktadır.

Literatür incelendiğinde Sosyal Bilgiler ders kitaplarının görsel-tasarımsal unsurlar, içerik-dil gibi unsurlar açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği araştırmalar sıkça görülmektedir (Alakaş, 2019; Ertürk ve Güler, 2017; Öcal ve Yiğittir, 2007; Taş, 2007). Ayrıca ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen çalışmaların yanında (Faiz ve Avcı, 2018; Karacan, 2018; Aktan ve Padem, 2013; Kuş, Merey ve Karatekin, 2013; Ersoy ve Şahin, 2012) beceriler boyutuyla inceleyen çalışmalar da göze çarpmaktadır (Berber, 2019; Aydemir, 2017; Uyanık, 2016; Ünal ve Ilgaz, 2005). Güncel Sosyal Bilgiler dersine ait olan kitaplarda eleştirel düşünme becerisinin ne ölçüde yer bulduğuna ilişkin bir araştırmaya rastlanmamış olması sebebiyle bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra mevcut ders kitaplarının bu açıdan incelenmesinin ders kitaplarının niteliğinin iyileştirilmesine yönelik çıkarımlar yapılarak öneriler sunulabilmesi açısından uygulamaya yönelik katkı sağlayacağı söylenebilir.

1. 3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Bu araştırmaya ait problem cümlesi “Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik içeriği nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada alt problem olarak aşağıdaki problem cümleleri kullanılmıştır.

- a. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında öğrenme alanı içinde yer alan etkinliklerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik içeriği nasıldır?
- b. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan öğrenme alanı sonundaki ölçme-değerlendirme bölümlerinin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik içeriği nasıldır?

1. 4. Sınırlılıklar

- Bu araştırma Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış, 2021-2022 eğitim öğretim döneminde ders kitabı olarak kullanılan ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitapları ile sınırlıdır.
- Araştırmada veri toplamı aracı olarak tercih edilen doküman inceleme formu ile sınırlıdır.
- Bu araştırmada elde edilen bulgular, araştırmacının görüş, düşünce ve yorumları ile sınırlıdır.

1. 5. Tanımlar

Düşünme becerisi: Bireyin hayatı ve dünyayı anlamasını sağlayan, karşılaştığı problemleri aşmasına hizmet eden zihinsel eylemdir.

Eleştirel düşünme: Argümanları ve iddiaları tanımlamayı, analiz etmeyi, değerlendirmeyi sağlamak amacıyla çeşitli bilişsel becerileri kullanan (Bassham ve diğ., 2011), yargıda bulunmadan önce bilimsel veriler ile bağlamı göz önünde bulundurmaya gerektiren (Şenşekerci ve Bilgin, 2008) bir üst düzey düşünme becerisidir.

Ders kitabı: Herhangi bir derse yönelik özel olarak hazırlanmış, eğitim-öğretim materyalidir.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

Avcı-toplayıcı insanlardan ilk tarım toplumlarına, orta çağdan bilgi toplumuna kadar insanlık binlerce yıldır gezegenimizde yaşamsal faaliyetlerine devam etmektedir. Bu faaliyetlere bağlı olarak her dönem farklı ihtiyaçlar ortaya çıkmış ve insanlar içinde bulundukları dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek ölçüde donanımına sahip olmak için çaba sarf etmiştir. Avcı-toplayıcı insanlar için meyvelerin yerlerini, tarım toplumlarında yağmurun yağma zamanını, orta çağ Avrupa'sında ise güvenliğini sağlayan derebeyine sadakati bilmek oldukça işe yarar bilgiler iken günümüzde bu bilgilerin birçoğu yaşamsal önemini yitirmiştir. İnsan artık son derece karmaşık, kalabalık, hızlı ilerleyen ve takip edilmesi güç bir dünyada yaşamaktadır. Buna bağlı olarak dünyada hayatımıza devam edebilmek için sahip olmamız gereken bilgi, beceri ve donanımlar da günbegün farklılaşmaktadır. Günümüz dünyasında insanların sahip olması beklenen becerilerin başında düşünme becerileri gelmektedir. İnsanlar için yaşamsal önem arz eden ve gerekliliğine inanılan düşünme becerilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için ise öncelikle düşünme kavramının açıklanması gerekmektedir.

2. 1. Düşünme

Düşünme eylemi, yüzyıllar boyunca insanın dünya üzerindeki faaliyetlerinde ve doğa ile olan mücadelesinde onu diğer canlılardan ayıran en önemli, ayırt edici özelliği olmuştur. Homo Sapiens'ten itibaren insan türünün düşünme becerilerini kullandığı bilinmektedir (Kaya, 2015) ve insan geçmişten bugüne yaşamsal faaliyetlerini devam ettirirken düşünce gücünü kullanması sonucunda medeniyetin ilerlemesini ve gelişmesini sağlamıştır. Düşünme becerilerini kullanan bireylerin var olması toplumların gelişimi için büyük bir avantaj olmuştur. Günümüz dünyasında hızla artan bilgi bombardımanı içinde doğru olan bilgiyi yanlıştan, ilgili olan bilgiyi ilgisizden, işe yarayan bilgiyi yaramayandan ayırt etmeyi sağlaması bakımından düşünme becerileri gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

TDK'ye göre düşünme kavramı, muhakeme etmek, bir sonuca varabilmek maksadıyla bilgileri incelemek, mukayese etmek ve aradaki ilgililerden faydalanarak düşünce ortaya koymak, zihinsel yetiler oluşturmak anlamlarına gelmektedir. Cole ve Scribner'a (1974) göre ise düşünme kavramı, gözlemlerin, tecrübelerin, sezgilerin, akıl yürütmenin yanında ve diğer yollarla elde edilen bilginin harmanlanıp şekillendirilmesinin disipline edilmiş şeklidir (aktaran Özden, 2014 s. 139).

Deniz'e (2009) göre düşünme, genellikle bilgi edinmenin ortaya çıktığı bilişsel süreç, zihinsel bir harekettir. Düşünme eylemi, bir sonuca varmayı amaçlar ve bu amaçla bilgiler, kavramlar incelenir, mukayese edilir, aralarında ilişkiler kurularak farklı düşünceler ortaya konulur.

Aldağ (2005), düşünme kavramını bilişsel girdilerin karar verme, yargıda bulunma, sonuca varma gibi amaçlar için bilişsel olarak düzenlenmesi, değiştirilmesi, kontrol edilmesi ya da üretilmesi olarak ifade etmektedir. Kürüm (2002) düşünme kavramını bireyin sahip olduğu bilgilere dayandırmaktadır. Kürüm'e göre düşünme, bireyin bu bilgilere bağlı olarak çevresini ve olayları anlayabilmesi, herhangi bir sorunu çözebilmesi, karar verebilmesi gibi belirli bir amaca dayanan bilişsel etkinliklerden oluşmaktadır.

Düşünme kavramı, bilinçli olarak yapılan zihinsel bir süreçtir. Bu süreç bir sorunu çözmeye, anlayış geliştirmeye, bir konuda karar vermeye dayanır. Düşünme insanların hayatlarını devam ettirirken kullandıkları en güvenilir rehberdir. Öyle ki insanların duyguları kendilerine güvenilmeden önce test edilmeye ihtiyaç duymaktadır ve bu test etme sürecinde en akılcı, en güvenilir araç ise düşünme gücüdür (Ruggiero, 2016).

Yıldız'a (2011) göre, günümüzde yapılmakta olan düşünme tanımlarının ortak noktası düşünmenin bilgi işlemeye yönelik olan zihinsel bir etkinlik olmasıdır. Yıldız'a göre düşünme, bireyin karşılaştığı problemleri çözmek amacıyla gerçekleştirdiği zihinsel etkinliklerdir. Gültekin'e (2013, s. 9) göre ise düşünme, bir olaya, bir duruma ya da bir uyarana tepkide bulunmak ya da cevap vermek amacıyla verilerin (görsel ya da işitsel; doğuştan ya da sonradan edinilen) zihinsel olarak işlenmesi ve bir ürüne dönüştürülmesi sürecidir.

Bu tanımlardan hareketle düşünme, belirli bir bilgi birikimi üzerinde inşa edilen, var olan problemleri çözmeyi amaçlayan, bir konu üzerinde akıl yürütmeyi, analiz etmeyi, değerlendirme yapmayı da içeren ve belirli bir amaca yönelik, çok boyutlu zihinsel eylemdir.

Yapılan tanımlar çeşitli boyutlarda farklılık göstermekle birlikte düşünme kavramının bazı ortak özellikleri olduğu söylenebilir. Bunlar;

- Bilgiyi tarafsız ve ustaca kullanma
- Belirginleşen fikirleri kısa, öz ve yansız olarak ifade etme
- Mantık yönüyle geçerli ve geçersiz sonuçları ayırt etme
- Yeterince açık ve net olmayan benzerlik ve karşılaştırmaları fark etme
- Haklı olma ile bir tartışmayı kazanma arasındaki farkı anlama

- Problemlerin çeşitli nedenleri ve çözüm yollarının olduğunu kabul etme
- Hipotez, varsayım ve sonuç arasındaki farkı anlama
- Bir inancın doğruluğu ve güçlülüğü arasındaki farkı ayırt etme
- Abartma ve genelleme yapmaksızın farklı bakış açılarını gösterme ve açıklama (Nickerson 1998; Romano 1992; aktaran Güneş 2012).

Düşünme üzerinde farklı tanımlar yapıldığı gibi düşünme süreçleri de farklı şekillerde betimlenmektedir. Zeman (2002) bunun nedenini düşüncenin gözlenebilir olmasına rağmen düşünme kavramının soyut bir kavram olmasına bağlamaktadır (aktaran Gültekin 2013). Yukarıda yer alan tanımlardan hareketle, harekete geçirici ya da tetikleyici bir itenek görevi üstlenen problem durumu veya zihinsel dengesizlik haline neden olan bir vaziyet, düşünme eyleminin yapılacağı konu alanıyla ilgili bilgi ve ön deneyimler, düşünülecek konu üzerine zihinsel odaklanma düşünme sürecindeki kritik noktalar.

Düşünme süreçleri bilgi kazanımı, üretimi ya da uygulanmasında kullanılan daha çok makro düzeyde, geniş zihinsel işlemlerdir (Kahraman, 2008, s. 11). Bu anlamda düşünme süreci gerçekleşirken alanla ilgili mutlaka ön bilgilerin olması gerekliliği açıktır. Dolayısıyla bilgisel donanıma sahip olmadan düşünme sürecinin tam anlamıyla gerçekleşmesi zordur.

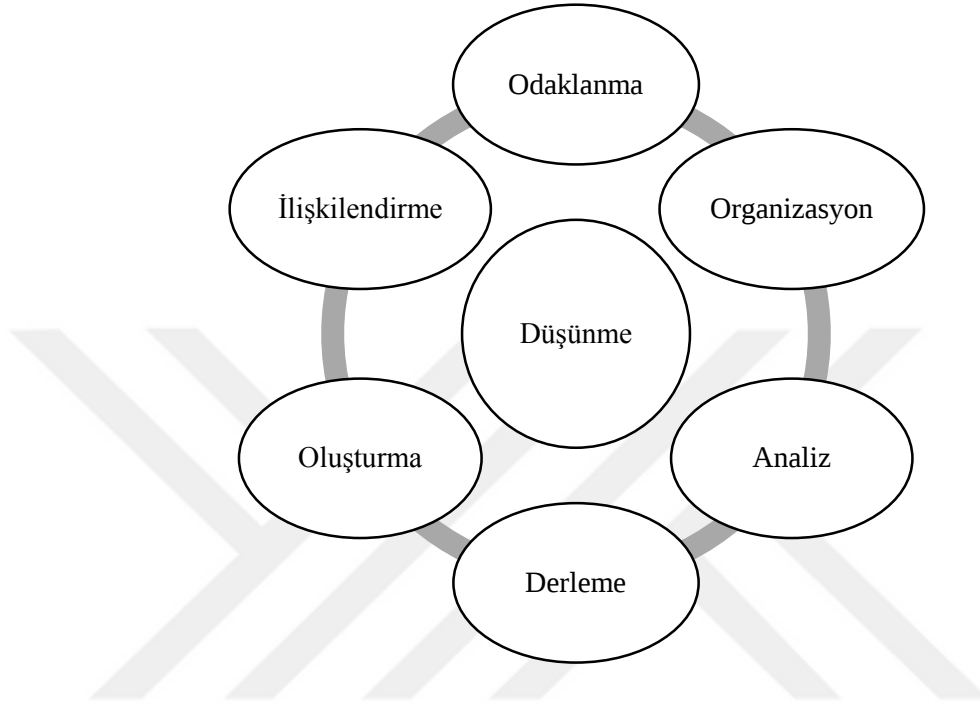
Sağlam (2002) tarafından düşünme sürecinin girdi, işlem, çıktıdan oluşmak üzere üç aşamalı bir süreç izlediği belirtilmiştir. Sağlam girdi aşamasında, düşünmenin ön koşulu olarak bilgi edinmenin olduğunu, işlem aşamasında bilginin farklı bir durumda amaca yönelik kullanıldığını aktarır. Son aşamada (çıktı durumunda) ise yeni bir bilgi veya yeni bir davranışa ulaşmanın gerçekleştiğini belirtmiştir (aktaran Kürüm, 2002). Kürüm (2002) düşünme sürecini aşağıdaki şekilde sunmaktadır:

Şekil 1. Düşünme Süreci (Kürüm, 2002, s.10)

Akarsu (2018) tarafından oluşturulan düşünme süreci döngüsü ise Şekil 2’de yer almaktadır. Bu döngünün net bir başlangıcı olmasa da genellikle “odaklanma” ile başlayıp

“ilişkilendirme” ile sona ermektedir. Akademik, fizyolojik ve sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak bireylerin düşünme süreci farklı aşamalarda başlayıp farklı aşamalarda sona erebilmektedir. Ayrıca bazı basamaklar ise zaman zaman atlanabilmektedir (Akarsu, 2018).

Şekil 2. Düşünme Süreci Döngüsü (Akarsu, 2018, s.10)

Literatürde yapılan araştırmalar düşünme ve düşünme sürecini tanımlar veya açıklarken bunu bazı becerilere dayandırmaktadır. Bu beceriler düşünme becerileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. 2. Düşünme Becerileri

Günümüzde bireylerin kendi toplumlarının ve karmaşıklaşan dünyanın bir parçası olarak yaşamlarını verimli biçimde sürdürmeleri, siyasi ve sosyal yaşama katılımları çeşitli düşünme becerileriyle donanmış olmalarını gerektirmektedir. Düşünme becerileri, düşünme kavramı gibi soyut bir kavram olmasının da etkisiyle, üzerinde kesin olarak görüş birliğine varılamayan bir konudur. Bununla birlikte araştırmacıların farklı gerekçelerle de olsa düşünme becerilerinin gerekliliği konusunda ortak görüşlere sahip oldukları görülmektedir.

Eğmir (2018) insanların günümüz demokratik sistemleri içinde yaşarken düşünme becerilerini kullanmalarının önemli olduğunu, kullanmadıkları bir durumda ise küçük bir kalabalığın geri kalanlar adına düşünerek karar verdikleri siyasi yapıların var olacağını ifade

etmektedir. Bu yönüyle düşünme becerileri demokratik toplumlardaki siyasal katılım açısından vazgeçilmez becerilerdendir.

Günümüzde bireylerin karşılaştıkları yanlı-terafli bakış açılarından sıyrılarak haber alma hürriyetlerini kullanabilmeleri, var olan durumların arka yüzlerini görebilmeleri, kendi iradelerini doğru tecelli ettirebilmeleri gibi kritik öneme sahip alanlarda da düşünme becerilerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Düşünme becerilerini kazandırma boyutunda ise eğitim öğretim faaliyetlerinin değeri ve rolü yadsınamaz bir gerçektir.

Günümüzdeki hızlı değişim ve teknoloji doğrudan insan hayatı ve insan zihni üzerinde etkiler ortaya koymaktadır. Bunun yanında gündelik yaşamda karşılaşılan problemler de çeşitlenmektedir. Çeşitlenen problem durumları için çeşitli zihinsel faaliyetlerin ihtiyacı doğmuş, bu durum ise zihinsel becerilere odaklı eğitimi gündeme getirmiştir. Günümüz eğitimi, öğrencilerin başta zihinsel etkinlikler olmak üzere diğer tüm beceri alanlarında maksimum donanımına sahip olmalarını amaçlamaktadır. Nitelikli düşünceler üretmek bireyin zaman ve paradan tasarruf etmesini sağlayacak, bireyi başarıya hızla ulaştıracaktır. Bunun yolu ise düşünme eğitiminden geçmektedir. Düşünme becerileri doğal olarak gelişmeyeceği için bu becerilere eğitimde ağırlık verilmelidir. Öyle ki düşünme eğitimi ile öğrencilerin yaşadığı dünyayı sorgulamaları ve değerlendirmeleri, dil ve zihinsel becerilerinin gelişimi beklenmektedir (Güneş, 2012; Ocak ve Park, 2020).

Modern eğitimde, öğrencilerin iyi düşünceleri gerektiği konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Devletlerde ve işverenlerde bireylerin geçmişteki durumlardan daha zekice düşünceleri gerektiğine yönelik inanç son zamanlarda daha da önem kazanmıştır. Çünkü artan küreselleşme ortamında ulusal kalkınmalar eğitim çıktılarıyla bağdaştırılarak planlanmaktadır (Pithers ve Soden, 2000). Dolayısıyla eğitim artık sadece kültürel taşıyıcılık veya bilgi edinme gibi rolleri üstlenmekten çıkmış olup geleceğin de gözetildiği bir alan olmuştur.

Doğanay (2011) bilginin her geçen gün arttığını, artarken değişime uğradığını, bu durumda ise zamanın bir noktada durdurularak bilgilerin kitaplar aracılığıyla öğrencilere ezberletilmesinin anlamsız olacağını, düşünme becerilerinin geliştirilmesine sebep olarak ele almıştır. Doğanay düşünme becerilerinin geliştirilmesine gerekçe olarak ayrıca şu nedenleri de belirtmiştir;

- Demokratik yaşam insan iradesine dayanmaktadır, insanlar ise kendileri ve çevreleri için en doğru kararları düşünerek yani düşünme becerilerini kullanarak karar vermektedir.
- Düşünme becerileri ile akademik başarı arasında pozitif anlamda korelasyon bulunmaktadır.
- Düşünme becerilerinin öğretilmesi, bireyin kendini tanımasına ve anlamasına neden olacağından dolayı son derece önemlidir.

Öğretimin özünün düşünme becerilerini kazandırmak olduğunu söyleyen Özden (2014), kalkınmanın tüm ülke bireyleri ile sağlanabileceğini ve bunu yaparken ise bireylerin düşünme becerilerine sahip olması gerektiğini işaret etmiş, aynı zamanda öğretim faaliyetleriyle analiz, sentez, ilişkilendirme, değerlendirme, soyutlama gibi yüksek düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini de eklemiştir.

Düşünme kavramı gibi düşünme becerileri de zihinsel boyutlu bir kavramdır (Demir, 2008) ve düşünme kavramının içeriğini oluşturan temel yapı taşlarıdır. Araştırmacılar düşünme becerilerini farklı açılardan ele almaktadır. Bazı araştırmacılar düşünme becerilerini temel düzey ve üst düzey düşünme becerileri olarak sınıflandırmakla birlikte (Karsantık, 2016), bazıları yansıtıcı düşünce, yakınsak düşünce, eleştirel düşünme, tümevarımsal ve tümdengelsel düşünme, yaratıcı düşünce, analitik düşünce, problem çözme ve karar verme gibi sınıflamalar yapmaktadır. Beyer (1985) düşünme becerileri üç seviyede, hiyerarşik olarak sınıflandırılmıştır. Beyer, mikro düşünme becerileri, anahtar eleştirel düşünme becerileri ve problem çözme ile karar verme becerilerini listelerken mikro düşünme becerilerinin daha karmaşık olan becerilerin yapı taşını oluşturmakta olduğunu belirtmektedir.

Özden (2014) ise düşünme becerilerinin birbirlerinden keskin çizgilerle ayrılmadığını vurgulayarak bunları gözlenebilir beceriler ile birlikte şu şekilde sunmuştur:

Tablo 1

Düşünme Becerileri

Düşünme Tarzları	Gözlenebilir Beceriler
Eleştirel Düşünme	➤ Önyargı ve tutarlılığı değerlendirme. ➤ Birinci el ve ikinci el kaynakları ayırt etme. ➤ Çıkarımları ve nedenlerini değerlendirme. ➤ Varsayımları, fikirleri ve iddiaları ayırt etme. ➤ Argümanın eksik taraflarını ve açıklamalardaki belirsizlikleri görme.

	➤ Tanımlamaların yeterliliğini ve sonuçların uygunluğunu ölçme.
Problem Çözme	➤ Problemi açıklama ve tanımlama. ➤ İlgili bilgileri seçme. ➤ Hipotezler geliştirme. ➤ Alternatifleri belirleme ve seçme. ➤ Sonuç çıkarma.
Okuduğunu Anlama	➤ Ana fikri bulma, yazarın niyetini açıklama. ➤ Yorum ve tefsirleri yargılama. ➤ Mantıksal çıkarımlarda bulunma. ➤ Okuduklarını hissetme. ➤ Bir fikri ifade etme ve savunma. ➤ Bilgileri mantıksal sıraya koyma.
Yazma	➤ Fikirleri açımlayabilme. ➤ Neden ve sonuç ilişkisi kurma. ➤ Duygu ve düşünceleri ifade etme. ➤ Argümanlarında mantıksal ve ikna edici olma.
Bilimsel Düşünme	➤ Gerekli bilgiyi tanımlama. ➤ Bilinenlerden bilinmeyeni kestirme. ➤ Sebep-sonuçtaki tutarsızlıkları yakalama. ➤ Grafik, çizelge ve haritaları okuma. ➤ Verilerden grafik ve çizelge çıkarma. ➤ Akıcılık, esneklik, orijinallik, açıklama. ➤ İmgeleme, sezgi, tahmin. ➤ Analiz, sentez, değerlendirme. ➤ Konsantre olma, sıra dışı bağlantılar kurabilme.
Yaratıcı Düşünme	➤ Mantıksal, olgusal, eleştirel, analitik düşünme. ➤ Görsel, kavramsal, imgesel düşünme.
Yaratıcı Problem Çözme	➤ Yapısal, ardışıkçı, organize, ayrıntıcı olma.

Kaynak: Özden, 2014, s.146.

Aldağ (2005) ise düşünme becerilerini makro ve mikro düşünme becerileri şeklinde ele almıştır. Aldağ'a göre düşünme becerileri makro ve mikro becerilerden oluşmaktadır. Mikro düşünme becerilerinin kullanılmasıyla makro düşünme becerileri ortaya çıkmaktadır. Aldağ, makro düşünme becerilerinin üst düzey düşünme süreçlerinde ortaya çıktığını, bu becerilerin, karar verme, eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme olduğunu vurgulamıştır.

Presseisen tarafından makro ve mikro beceriler arasındaki ilişki belirlenmiştir (aktaran Aldağ, 2005). Makro ve mikro düşünme becerileri arasındaki bu ilişkiden hareketle ise aşağıdaki şekil hazırlanmıştır.

Tablo 2

Makro ve mikro düşünme becerileri arasındaki ilişki

Mikro Düşünme Becerileri	Makro Düşünme Becerileri			
	Problem Çözme	Karar Verme	Eleştirel Düşünme	Yaratıcı Düşünme
Neden ve sonuca ulaşma	*		*	
Dönüştürme	*			*
İlişkilendirme		*	*	*
Sınıflandırma		*	*	
Nitelik Belirleme				*
Sonuç	Problem Çözümü	Tepkide Bulunma	Neden, Kanıt, Kuram	Yeni Ürün

Kaynak: Presseisen 1985'ten aktaran Aldağ, 2005, s.61

Tabloda belirtilen mikro düşünme becerilerinden “neden ve sonuca ulaşma” becerisi durumlar arasındaki etki tepkiyi ya da neden sonuç ilişkisini kapsarken, “dönüştürme” becerisi bilinmeyenle bilinenle ilişkilendirmeyi, düzenli ilişkileri ayırt etmeyi barındırır. İlişkilendirme becerisi parça ve bütün arasındaki ilişkiyi, ardışıklığı fark etmeyi, rasyonel çıkarım yapmayı kapsamaktadır. Sınıflandırma becerisi ise ortak noktalarda gruplamayı, farklılıkları fark etmeyi kapsarken, “nitelik belirleme” becerisi ise belirli özelliklerin saptanmasını kapsamaktadır (Costa, 1985 aktaran Aldağ, 2005).

Doğanay (2011), Presseisen tarafından belirlenen çekirdek düşünme becerilerinin (mikro düşünme becerilerinin) düşünmenin temel yapı taşları olduğunu vurgulayarak, bireyin zihnine gelen ham verilerin işlenmesinde ve daha karmaşık düşünme becerilerinin gerçekleştirmesinde önemli işlevlere sahip olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle temel çekirdek düşünme becerilerinin üst düzey veya makro düşünme becerilerinin inşasında duvara konulan birer tuğla görevi gördüğü söylenebilir.

2. 3. Üst Düzey Düşünme Becerileri

Var olan bilgiyi hatırlama, yeri geldiğinde kullanma, içeriğin özünü anlama düşünme becerileridir fakat üst düzey düşünme becerileri bunlardan daha karmaşık bir süreci işaret etmektedir (Gültekin, 2013) Üst düzey düşünme süreci Doğanay (2011) tarafından bilgileri,

özellikle ham verileri işleyerek yeni anlam ve yapılar oluşturma süreci olarak ifade edilmektedir. Doğanay üst düzey düşünme sürecini fabrikaya benzetmiştir. Fabrikada çeşitli makinaların belirli amaçlarla ham maddeyi işlediğini, zihnin de üst düzey düşünme becerilerini bir makina gibi kullanarak dışarıdan aldığı verileri çeşitli amaçlar doğrultusunda işleyerek bilimsel veriler ortaya çıkardığını vurgulamıştır.

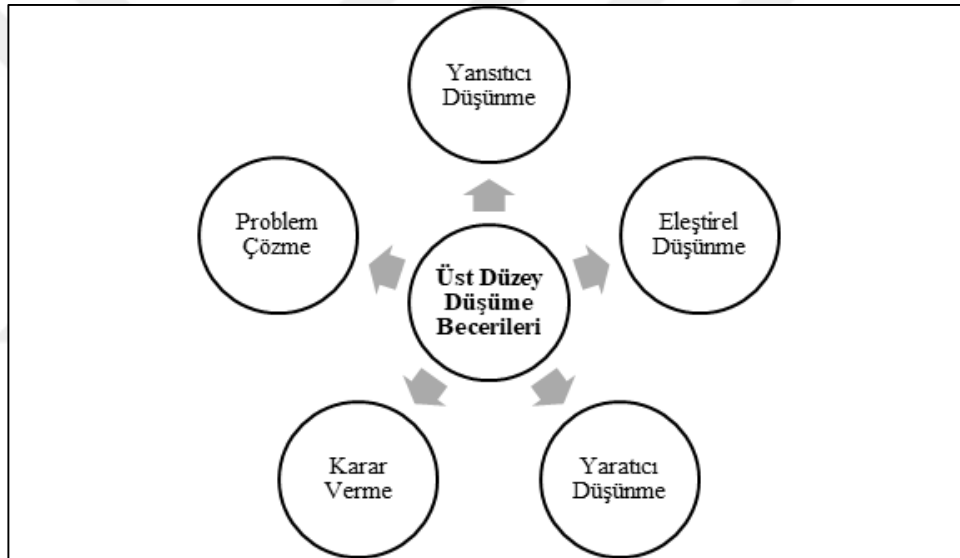
Resnick (1987) üst düzey düşünme kavramının temel özelliklerini listelemiştir. Buna göre üst düzey düşünme:

- Belirli bir kurala sahip değildir. Takip edilecek yol önceden ayrılı olarak şekillendirilmemiştir.
- Karmaşıktır. Herhangi bir bakış açısından bütün veya bütüne giden yolların görülmesi mümkün olmaz.
- Çoklu çözümlere ulaştırır. Tek bir çözümünden farklı olarak artı ve eksileriyle birden çok çözümün doğmasını sağlar.
- Kimi durumlarda birbiriyle çelişen birden fazla ölçütün uygulamaya koyulmasını bekler.
- Düşünme sürecinin öz kontrolü ile ilgilenir.
- Düzensizlikten örüntü ortaya koyma ve anlam oluşturma ile ilgilidir.
- Üst düzey gayret ister (aktaran Doğanay, 2015).

Zoller'a (aktaran Aydın ve Yılmaz, 2010) göre düşünme becerilerinin alt düzey ve üst düzey olarak ayrılması Bloom Taksonomisi'ne dayandırılmıştır. Buna göre soru sorma becerisi, eleştirel ve sistemli düşünme becerileri, problem çözme becerisi, analiz yapma, değerlendirme becerisi, sentez ile karar verme becerileri üst düzey düşünme becerilerindendir.

Bloom (1956) tarafından ortaya atılan bilişsel alan taksonomisindeki basamakları değerlendiren Gültekin (2013) taksonominin üst basamakları olan değerlendirme, sentez ve analiz basamaklarını üst düzey düşünme becerileri, uygulama, kavrama ve bilgi basamaklarını ise alt düzey düşünme becerileri olarak ele almıştır. Tankersley (2003) ise üst düzey düşünme becerilerini değerlendirme, sentez, analiz ve yorumlama olarak belirtmiştir. Değerlendirme, fikirler ve kavramlar hakkında yargıda bulunma yeteneği iken sentez, yeni sonuçlar ya da yeni fikirler oluşturmak için iki kavramı yeni bir şekilde bir araya getirme yeteneğidir. Analiz, geçmiş bilgiler ile karşılaştırma yaparak, parçalara ayırma süreci iken yorumlama, kişinin kendi bakışıyla fikir ve kavramlara anlam vermesidir.

Üst düzey düşünme becerilerinin bazı araştırmacılar tarafından Bloom'un bilişsel alan taksonomisi üzerinden ele alındığı görülmekle birlikte, üst düzey düşünme becerileri üzerinde kesin anlaşılmaya varılmış bir sınıflamaya rastlamak güçtür. Genel olarak benzer birtakım beceriler, üst düzey düşünme becerileri içerisinde kabul edilse de farklı açılardan ele alınan sınıflamalara da rastlamak mümkündür. Örneğin Bloom Taksonomisi'ne göre yapılmış olan sınıflandırmalar genellikle analiz ve üstü basamakların üst düzey düşünme becerileri olduğunu iddia ederken, diğer sınıflandırmalarda çoğunlukla eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme yansıtıcı düşünme, problem çözme ile karar verme becerileri üst düzey düşünceler arasında gösterilmektedir. Gültekin (2013) bu sınıflandırmaya benzer bir sınıflandırma yaparken, biliş ötesi düşünme becerisinin de üst düzey düşünme becerisi olduğunu ilave etmiştir.

Şekil 3. Üst Düzey Düşünme Becerileri

İlgili alanyazında üst düzey düşünme becerileri için yapılan sınıflandırmalarda çoğunlukla Şekil 3'te yer alan becerilerin bulunduğu görülmüştür.

2. 3. 1. Yansıtıcı Düşünme

Yansıtıcı düşünmeyi eleştirel düşünmenin bir parçası olarak değerlendiren Dewey, yansıtıcı düşünmeyi bir bilgi ya da inancın, bu bilgiye destek olan nedenlerin ve bu bilgiye yol gösteren diğer sonuçların, etkin, kalıcı, temkinli bir değerlendirmesi olarak tanımlamıştır (aktaran Sekarwinahyu, Rustaman, Widodo ve Riandi, 2019).

Dewey tarafından temelleri ortaya atılan yansıtıcı düşünme kavramı Gökalp (2016) tarafından bireyin kendini tanıma ve ifade etme, neleri yapıp neleri yapamayacağını fark etmenin yanında geçmiş deneyimlerine dayanan, genel olarak bireyin kendine yönelik algısı

şeklinde ele alınmıştır. Schön (1987) ise yansıtma kavramını, öğrencinin bir konuyu veya problem durumunu ve kendi düşüncelerini, tutumlarını, bilgilerini ve yeteneklerini sunma yeteneği olarak değerlendirmiştir. Bu tanımlardan hareketle yansıtıcı düşünme geniş bir perspektifte değerlendirmeyi içeren bir düşünme türüdür.

Yansıtıcı düşünme becerisi, ilerlemeci eğitim bakış açısının düşünme ürünüdür ve yapılandırmacı öğrenme, buluş yoluyla öğrenme, işbirlikli öğrenme gibi modern yöntem ve tekniklerle gelişir. Yansıtıcı düşünmeye bağlı olarak yansıtıcı bir öğrenmede üç düzey yansıtma bulunmaktadır. Bunlardan ilk basamak teknik düzey yansıtmadır. Burada öğretmenler genellikle derslerin amaçlarına yönelik bir yansıtma yapmaktadırlar. İkinci düzey ise bağlamsal yansıtmadır ve varsayımların altında yatanları ortaya çıkarmayı, uygulamaya dönük yansıtma yapmayı içermektedir. En yüksek yansıtma derecesi olan eleştirel yansıtma, öğretim faaliyetleriyle doğrudan veya dolaylı bir şekilde etik, ahlaki alanlarda sorgulamayı içermektedir (Gökalp, 2016).

2. 3. 2. Problem Çözme

Korkut (2002) problem çözme becerisini var olan bir sorunu çözmek adına önceki yaşantıları yoluyla öğrenilen kuralların ötesinde yeni çözüm yolları arama veya bulabilme olarak tanımlamıştır. Ayrıca problem çözme becerisinin bilişsel, duyuşsal, devinişsel alan becerilerini de barındırmakta olan oldukça karmaşık bir yapısı olduğuna vurgu yapmaktadır. Yenice'nin (2012) aktardığına göre Problem çözme becerisine ilişkin bir başka tanımda ise kavram hedefe doğru yapılan ilerleme olarak açıklanmıştır. Buna göre birey belirli bir hedefe ilerlerken birtakım problemler ile karşılaşır ve bunları aşmaya çabalar. Ayrıca belirlenen hedef ile kendisi arasındaki mesafeyi fark ederek çözüm üretmesi de problem çözme becerisine yönelik bir davranıştır (Bingham, 1998; Morgan, 2000; Yıldırım, 1999).

Alanyazın incelendiğinde genel olarak problem çözme becerisinin çeşitli aşamaların gerçekleşmesi yoluyla ilerlediği ifade edilmektedir. Gelbal (1991) problem çözmenin dört aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir. Buna göre problem çözme becerisinde ilk aşamayı problemin varlığının farkına varılması olarak değerlendirmiştir. İkinci aşamada ise problem durumunun tanımlanmasının yapıldığını veya problem ile ilgili durumun ortaya konulduğunu belirtirken üçüncü aşamada, problemin çözümü için alternatiflerin üretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Son aşamada ise alternatifler arasından bir veya birkaçı kullanılarak probleme çözüm üretildiğini belirtmektedir.

Morgan (1980) problem çözme becerisinin gerçekleşmesini aşağıdaki şekilde aşamalandırmıştır:

- Hazırlık Aşaması: Problem durumunun ne olduğunun ortaya konulduğu aşama.
- Kuluçka Aşaması: Çözüme ulaşmak için bekleme aşaması.
- Aydınlanma Aşaması: Ani ve tümüyle yeni bir fikrin ortaya konduğu aşama.
- Değerlendirme/ Düzeltme Aşaması: Çözümün işleyip işlemediğinin kontrolü aşaması (aktaran Genç ve Kalafat, 2010).

Birden fazla problem durumuyla sık sık karşılaşılın karmaşık bir dünyada birey sağlıklı bir hayatın devamlılığını sağlayabilmek adına kaotik problem durumlarından basit problem durumlarına farklı sorunların üstesinden gelmek zorundadır. Problem çözme becerisinin bu nedenle eğitim öğretim faaliyetleri içerisinde var olması son derece önemlidir.

2. 3. 3. Karar Verme

Karar verme becerisi bireylerin sağlıklı ve düzenli bir hayat yaşayabilmeleri için karşılarına çıkan seçenekler arasından en uygun olanı seçme becerisidir (Urgancı ve Gürkan, 2019). İçinde yaşadığımız zamanda birey birden fazla seçeneği olan onlarca durumda seçim yapmak zorundadır. Örneğin ülke yönetimine talip olan siyasal partileri seçerken demokratik, alışveriş yaparken ekonomik, kiralayacağı evin semtini belirlerken sosyolojik, spor yaparken fizyolojik olmak üzere birbirinden değişik yüzlerce farklı durumda insanlar karar verme yetilerini kullanır.

Sosyal bilimlerde birey karar verebilme becerisine sahip olmak için muhakeme yapma yeteneklerini yani farklı seçeneklerin artı ve eksi yönlerini göz önünde bulundurma, kıyaslama yapma ve sonuca ulaşmak için bir dizi karar verme stratejisini belirleme yeteneklerinden yararlanmaktadır (Sadler ve Zeidler 2005). Eggert ve diğerleri, karar verme becerileri için öğrencilerden üst düzey düşünmelerini istediğini belirtmiştir (aktaran Fang, Hsu ve Lin, 2019). Bununla beraber karar verme becerileri diğer üst düzey düşünme becerilerinde olduğu gibi bir takım alt becerileri de beraberinde getirmektedir. Karar verme becerilerinin başarılı şekilde desteklenmesi için ise iyi tasarlanmış bir müfredat, uygun öğretim materyalleri ve eksiksiz bir eğitim ön koşuldur (Fang, Hsu ve Lin; 2019).

Mincemoyer ve Perkins (2003) tarafından literatürün taranması sonucunda karar verme becerilerinin farklı boyut ve alt becerileri belirlenmiştir. Bu boyut ve beceriler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3

Karar verme becerisine ait alt boyutlar, alt beceriler

Boyut	Alt Beceriler
Sorunun Tanımlama	➤ Sistematiik hedef oluşturma ➤ Sonun kesin açıklanması ➤ Durumlara veya olaylara verilen tepki ➤ Analitik düşünme ve durumun yorumlanması ➤ Mevcut durum hakkında araştırma soruları sorabilme ➤ Problemi tanımlamaya yardımcı olacak yaratıcı problem çözme ➤ Seçim yapma isteği ve karar vermenin bilişsel bir süreç olduğunu kavrama
Alternatifler Oluşturma	➤ Muhtemel seçenekleri sorgulayabilme ➤ Seçenek hakkında yeni bilgi arar ➤ Farklı seçeneklerin analizi / alternatif kaynakları tanımlama / bilginin güvenilirliğini değerlendirme ➤ Olguları tanımlamak ve seçenekler hakkında bilginin doğruluğunu not etme ➤ Seçeneklere ilişkin yaratıcı kombinasyon oluşturma
Riskleri ve Sonuçları Kontrol etme	➤ Karar ve sonuçların avantaj ve dezavantajlarını açıklama ➤ Daha az elverişli ama uygun seçenek için ulaşılmaz ideali değiştirme yeteneği/ Ödün verme ➤ Amaçların ve değerlerin tercihle ilişkisini inceleme ➤ Muhtemel çözümleri tartışmak için kriterler geliştirmek
Alternatifi Seçme	➤ Listelenen alternatifler arasından seçim yapma ➤ Kararın uygulanması için plan yapma ➤ Seçilen alternatiflerin sorumluluğunu alma
Değerlendirme	➤ Sonuçları gözlemlleme ve yorumlama ➤ Varılan karara ilişkin yararlarını değerlendirme kriterleri belirleme ➤ Alınan kararları değerlendirme ➤ Seçim doğruluğunu ve bazı kararların daha makul olduğunu değerlendirme ➤ Gelecekteki karar verme için bilgi kullanma ihtiyacını anlama

Kaynak: Mincemoyer ve Perkins, 2003, s. 3-5

Karar verme becerisi, bireylerin karşılarına çıkacak olan ve her gün çoğalan seçenekler arasında bir ihtiyacı karşılamak için sırasıyla; ulaşılmak istenilen amacın belirlendiği, gerekli bilgilerin toplanarak değerlendirildiği ve son olarak seçenekler arasından en uygun olanın seçildiği bir süreci barındırmaktadır (Güçray, 2001).

Yaşamda başarılı olabilmenin doğru kararlar almayla yakın ilişkisi olduğu gerçeği göz önüne alındığında, karar verme becerisinin ve bunun öğretiliminin daha da önem kazandığı ifade edilebilir.

2. 3. 4. Yaratıcı Düşünme

Yaratıcılık becerisi insan hayatında ve medeniyetimizin gelişimi aşamasında aklımıza gelen tüm gelişim yönlerinin temelini oluşturmaktadır (Yaşar ve Aral, 2010). Çünkü insan hayatının gelişim evrelerinde yapılan yeni birçok buluşun temelinde yaratıcılık becerisinin varlığı açıktır. TDK'ye (2019) göre yaratıcı bir insan, “zekâ, düşünce ve hayal gücünden yararlanarak görülmeyen yeni bir şey ortaya koyan, kreatif” bireydir. Yaratıcı düşünme becerisi ise üst düzey düşünme becerileri arasında olup aynı zamanda bazı araştırmacılar tarafından 21. yy becerileri arasında da gösterilmektedir (Yılmaz ve Alkış, 2019; Akarsu, 2018; Yalçın, 2018; Uluyol ve Eryılmaz, 2015).

Yaratıcı düşüncede bireyler herhangi bir durum ya da probleme yönelik alışılmadık bağlantılar kurarak alternatif çözümler üretmek için içgörülere dayanarak, risk alarak yeni bakış açıları elde etmeye çalışır ve bunları yaparken bilgi eksikliklerini fark ederek kararlılıkla bunları kapatmaya çalışır (Birgili, 2015).

Rhodes tarafından geliştirilen 4 Ps (Person, Process, Press, Product) teorisine göre yaratıcılık 4 unsurdan oluşmaktadır. Buna göre ilk boyut kişi, ikinci boyut süreç-işlem, üçüncü boyut basın, dördüncü ve son boyut ise ürün-sonuç şeklindedir. Kişi boyutu kişisel özelliklere ve eğimlere göre yaratıcı düşünmenin değişim gösterdiğini, süreç boyutu ise yaratıcı problemleri çözerken kullanılan bilişsel süreci ifade etmektedir. Basın boyutu, çevreden gelen etkileri aktarmaktadır. Sosyo-kültürel ortam, eğitim ortamı gibi alanlarda yaratıcı düşünmeyi etkilemektedir. Ürün boyutu ise süreç sonucunda ulaşılan yaratıcı sonucu ifade etmektedir. Rhodes'e göre bu dört boyut arasında etkileşim vardır ve yaratıcı düşünme bu bireysel farklılıklardan etkilenmektedir (aktaran Gu, Dijksterhuis, Ritter 2019).

Yaratıcı düşünme becerisinin genel özellikleri şu şekildedir (Kember ve Leung, 2009; Gilhooly, Ball ve Macchi, 2015; Liu, He ve Li, 2015):

- Esneklik
- Otantik olma
- Çoklu düşünme
- Merak etme
- Hızlı ve bağımsız düşünme
- Eleştiriye açık olma
- Rasyonel olma
- Şüpheli olma

- Farklı çözümler bulma
- Problemi anlama ve tanımlama
- Olası çözümler önerme (aktaran Birgili, 2015).

Genel olarak iş yaşamına ve kişisel gelişimlerine katkı sağlamak için öğrencilerin yaratıcı düşünme kapasitesinin artırılması şarttır (Gu, Dijksterhuis, Ritter 2019). Çünkü 21. yüzyılda medya, teknoloji, sanayi, moda, finans sektörü gibi birçok alanda yaratıcı fikirler, fark yaratma ve rekabet etme konularında son derece önem arz etmektedir. Bu açıdan günümüz ihtiyaçlarına cevap verme kaygısı güden eğitim öğretim faaliyetleri içerisinde yaratıcı düşünme becerileri daha da önem kazanmaktadır.

2. 3. 5. Eleştirel Düşünme

Demokrasinin ve cumhuriyetin temel ilkelerine taraf olan, akılcı bir anlayışı savunan ve çağın ihtiyaçlarına cevap verebilir bir nesil yetiştirmeyi kendisine hedef edinen herkesin, önemi üzerinde mutabık kaldığı eleştirel düşünme, eğitim öğretim faaliyetleri içinde son yıllarda kıymet kazanmıştır. Bu durumun temelinde eleştirel düşünme yetisine sahip bireylerin var olduğu toplumlarda daha etkin, demokratik değerlere dayalı, daha sağlıklı bir ortam bulunacağı inancı yatmaktadır.

Eleştirel düşünme soru ve problemleri belirleyerek formüle edebilme, bilgi toplayıp değerlendirme, belirli kriterlerle sonuçları test etme, varsayımları ve sonuçları değerlendirme ile mantıksal hatalara düşmeden ve manipülasyon yapmadan etkili iletişim kurma becerilerini kapsayan bir beceridir (Dawson, 2008).

1988 yılında eleştirel düşünmeyi ve becerilerini tanımlamak üzere 46 uzmanın katılımıyla oluşturulan Delphi Raporu'na göre ise eleştirel düşünme becerisi; yorumlama, analiz, değerlendirme ve sonuç çıkarma ile sonuçlanan bir süreç olduğu gibi kişinin sosyal hayatında onu özgürleştiren bir beceri olarak ele alınmıştır. İyi eleştirel düşünürler meraklı ve bilgili olmak, akla güvenmek, açık fikirli olmak, esnek düşünmek, önyargılara karşı olmak, sorgulamaya odaklanmak gibi daha birçok özellikleri taşımaktadır (Facione 1990).

Eleştirel düşünmenin bireylerin akademik başarılarına, gelecek hayatlarına etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Wechsler ve diğerleri (2018) eleştirel düşünme becerilerini kullanabilmenin sınıfın dışında, bireylerin kişisel-sosyal yaşamlarında da etkili olduğunu belirtmiştir. Ku (2009) benzer bir biçimde eleştirel düşünme becerilerinin öğrencilerin sadece

okuldaki performanslarında değil aynı zamanda sosyal yaşamlarında ve gelecekteki iş hayatlarında sağlıklı kararlar vermelerinde etkili olduğunu vurgulamıştır.

Eleştirel düşünme, argümanları ve hakikat iddialarını etkili bir şekilde tanımlamak, analiz etmek ve değerlendirmek için gereken çok çeşitli bilişsel becerileri ve entelektüel eğilimleri içine alan genel bir terimdir. Bu beceri ve eğilimler kişisel önyargıları keşfetmek, üstesinden gelmek, sonuçları desteklemek için ikna edici birtakım nedenler ortaya koymak, hangisine inanılacağına, ne yönde davranış geliştirileceğine yönelik makul ve akıllı kararları tercih etmek şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca eleştirel düşünme önyargıları görmek, üstesinden gelmek, ikna edici kanıtlar ortaya koymakla birlikte akıllı kararlar vermeyi de içermektedir (Bassham ve diğ., 2011).

Cüceloğlu (1995) eleştirel düşünme becerisinin organize edilmiş zihinsel bir süreç olduğunu belirtmektedir. Cüceloğlu'na göre eleştirel düşünme hem kendi hem de başkalarının düşünme süreçlerini göz önünde bulundurmaya gerektirir. Bunun ardından ise öğrendiklerimizi uygulamayı, kendimiz ile etrafımızdaki olayları idrak edebilmeyi amaçlar. Cüceloğlu yaptığı tanımdan hareketle eleştirel düşünme becerisine ulaşabilme yolunda bireylerin aşması gereken basamakları şu şekilde belirtmiştir:

- a. Düşünme süreci açısından birey kendinin bilincine varmalı,
- b. Birey başkalarına ait olan düşünce süreçlerini inceleyebilmeli,
- c. Birey öğrendiği bilgileri yaşamında uygulamalı.

Cüceloğlu'nun eleştirel düşünceye yönelik fikirlerinden hareketle eleştirel düşünmenin emek gerektirdiği ve bu düşünce yapısına herkes tarafından ve her zaman ulaşamayacağı söylenebilir. Ayrıca Cüceloğlu'nun eleştirel düşünmeye ulaşmak için belirlediği basamaklardan biri olan "Öğrendiği bilgileri günlük yaşamda uygulama" basamağı eleştirel düşünme becerisini geliştirme kaygısı güden organizasyonların bu süreç içinde uygulamaya veya bireye dayanan bir yol izlemesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

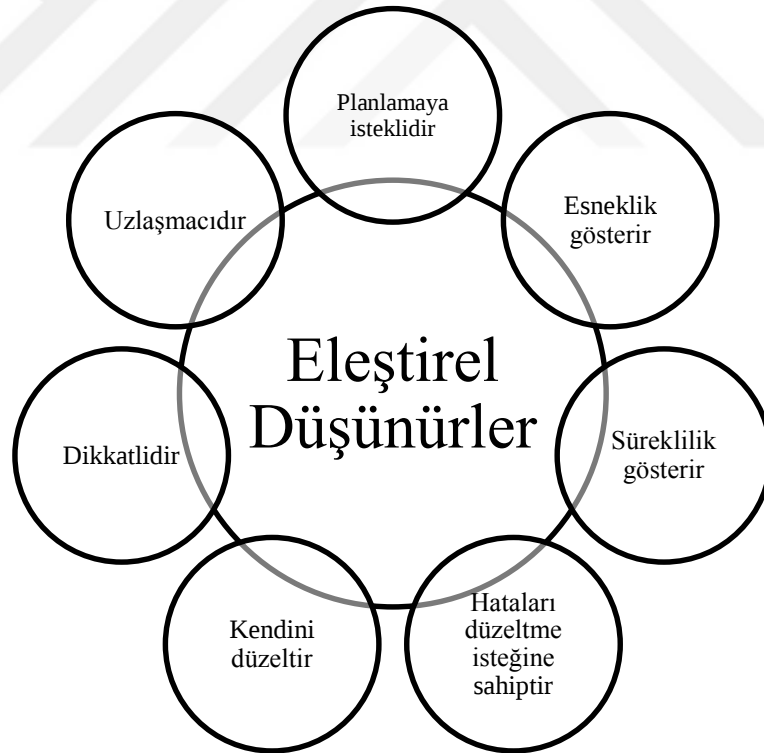
Şenşekerci ve Bilgin (2008) eleştirel düşünme becerisini bir yargıda bulunmadan önce bilimsel verileri ve bağlamı göz önünde bulundurmaya gerektiren bir düşünme becerisi olarak ele almış, bununla birlikte eleştirel düşünmenin bireysel farklılıklardan kimi zaman olumsuz etkilenebileceğini belirterek bu durumları şu şekilde sıralamıştır;

- ☐ Aşırı bağımlı bir kişilik özelliği barındırmak.
- ☐ Katı tutumlu bir birey olarak yetiştirilmiş olmak.
- ☐ Dogmatik düşünce sistemine koşullanmış olmak.

- ☐ Aşağılık duygusuna sahip olmak.
- ☐ Başkalarının kendisi yerine düşünüp karar vermesine alışık olmak.
- ☐ Yaşantılarındaki yetersizlik nedeniyle yeterince kavram geliştirmemiş olmak.
- ☐ Belli değer sistemini benimsemiş olmak.
- ☐ Belli grup ya da düşüncelerle özdeşleşmek.
- ☐ Önyargılara sahip olmak.
- ☐ Yeterli zihinsel güce sahip olmamak.

Eleştirel düşünme becerilerine sahip bireyler gerek duyuşsal, gerek bilişsel olarak yukarıdaki durumlardan uzaklaşmaktadır.

Bunun yanı sıra eleştirel düşünme becerilerine yönelik tutumu geliştirmenin, en az eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek kadar önemli olduğunu vurgulayan Halpern'e (2003) göre ise eleştirel düşünme becerisine sahip olan bireyler belirli eğilim ya da tutumları sergilemektedir. Halpern bu eğilim ya da tutumları aşağıdaki şekilde olduğu gibi sunmaktadır:

Şekil 4. Eleştirel düşünürlerin özellikleri (Halpern, 2003, s. 15-17)

Eğmir ve Ocak (2018) eleştirel düşünme becerisine sahip olmayı, bilgi miktarının çok fazla olduğu ve manipülasyonun hızla arttığı bir dünyada insanlar için kendini savunma

becerisi olarak ele almıştır. Eleştirel düşünme becerisi bu açıdan bakıldığında çok geniş bir perspektifte sosyal, kültürel ve ekonomik hayatımızı derinden etkilemektedir. Örneğin reklamlar yoluyla yaratılan suni ihtiyaçlar ya da yapılan siyasal manipölasyonlarla başa çıkmaya çalışırken veya öğrenim hayatını şekillendirirken bireyler devamlı eleştirel düşünme becerilerini işe koşmak durumunda kalır.

Kurt ve Kürüm (2010) bireylerin eleştirel düşünür olmasının ancak uygulamalı ve planlı bir sürecin sonunda gerçekleşebileceğini belirtirken buna gerekçe olarak da eleştirel düşünmenin öğretilabilir ve de geliştirilebilir bir düşünme becerisi olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında çok sayıda bilimsel araştırma eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli yollar kullanılarak geliştirilebilir olduğuna yönelik bulguları ortaya koymaktadır (Aybek, 2007; Özdemir ve Yalın, 2007; Bapoğlu, Açıkgöz, Kapısız ve Yılmaz, 2011; Cantürk Günhan ve Başer, 2009; Özensoy, 2011).

Alanyazında eleştirel düşünme becerisinin geliştirilebilir olduğu üzerinde ortak bir anlayışın hakim olduğu görölmektedir. Bu noktadan hareketle eleştirel düşünmenin geliştirilebilmesi için öncelikle eleştirel düşünmenin hangi alt becerilerden meydana geldiğine cevap bulmak gerekmektedir. Üst düzey düşünme becerilerinin birçoğu alt beceri ya da alt boyutlardan meydana gelmektedir. Benzer bir durumun eleştirel düşünme becerisi için de geçerli olduğu görölmektedir.

2.3.5.a. Eleştirel Düşünme Alt Becerileri

Alanyazında, üst düzey düşünme becerilerini ele alan bilimsel çalışmaların, bu becerileri tanımlarken veya analiz ederken birtakım alt beceriler üzerinden hareket ettiği görölmektedir. Bu alt beceriler farklı disiplinlerde veya aynı disiplin içinde farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır.

Eleştirel düşünme becerileri bakış açısı farklarından kaynaklı olarak literatürde çeşitli alt boyutlarla ele alınmaktadır. Eleştirel düşünmeyi oluşturan alt becerileri Glaser şu şekilde ele almaktadır.

- ☐ Problemleri tanımak
- ☐ Problemlerin çözümü için uygun yollar bulmak
- ☐ Problemler ile ilgili bilgi toplamak
- ☐ Belirtilmemiş varsayımlarla değerleri tanımak
- ☐ Dili açık, net, doğru kullanmak, kavramak

- ☐ Verileri yorumlamak
- ☐ Delilleri, ifadeleri değerlendirmek
- ☐ Önergeler arasındaki mantıksal ilişkileri tanımak
- ☐ Kesin sonuçlar ile genellemeler çıkarmak
- ☐ Genellemeler ile sonuçları sınamak
- ☐ İnançları deneyimlerle yeniden yapılandırmak (aktaran Fisher, 2001).

Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilebilir olduğuna ve belirli kurallara dayandığına vurgu yapan Demirel (2020) ise eleştirel düşünceyi oluşturan alt becerileri bilişsel ve duyuşsal alan becerileri olmak üzere sınıflandırmıştır. Demirel (2020, s. 216)'e göre bu alt beceriler şu şekildedir;

Tablo 4

Eleştirel düşünme alt becerileri

Alan	Alt Beceriler
Duyusal Alan Becerileri	Bağımsız Düşünme Ben merkezli anlayışı fark etme Adil düşünme, farklı görüşlere saygılı olma Duygu ve düşünce arasındaki ilişkiyi anlama Peşin hükümlü olmama Sorgulama cesareti geliştirme İyi niyetli ve dürüst düşünme Düşünme azmini geliştirme Düşünme becerisine güven duyma

Bilişsel Alan Becerileri	Geçerli ve geçersiz genellemeleri ayırt etme Öğrendiklerini transfer etme Görüş geliştirme Açık düşünme Değerlendirme için ölçüt geliştirme Bilgi kaynağının güvenilirliğini sorgulama Derinlemesine inceleme Görüşleri analiz etme ve değerlendirme Çözüm üretme ve değerlendirme Uygulamaları analiz etme ve değerlendirme Eleştirel okuma ve eleştirel dinleme Disiplinler arası ilişki kurma Soru sorma Farklı görüşleri karşılaştırma İdealle gerçeği ayırt etme Kendi düşünce sistemini değerlendirme Önemli farklılıkları ve benzerlikleri fark etme Varsayımları test etme ve değerlendirme Geçerli olan ve olmayan bilgileri ayırt etme Mantıklı yorum yapma Verileri açıklama ve değerlendirme Tutarsızlıkları fark etme Sonuç çıkarma ve değerlendirme
--------------------------	---

Kaynak: Demirel, 2020, s. 232

Eleştirel düşünmenin alt becerilerine yönelik bir diğer sınıflandırma Delphi uzmanları tarafından oluşturulmuştur. 46 araştırmacının fikirleri alınarak gerçekleştirilen çalışma sonunda eleştirel düşünmenin beceri ve alt becerileri aşağıda yer alan tablodaki şekilde sınıflandırılmıştır.

Tablo 5

Eleştirel düşünmenin alt becerileri

Beceri	Alt Beceriler
Yorumlama	☐ Sınıflandırmak ☐ Önemi belirtmek ☐ Anlamı netleştirmek
Analiz	☐ Fikirleri incelemek ☐ Argümanları tanımlamak ☐ Nedenleri ve iddiaları belirlemek
Sonuç çıkarma	☐ Kanıtları sorgulamak ☐ Alternatifleri tahmin etmek ☐ Geçerli sonuçlar ortaya koymak

Değerlendirme	☐ İddiaları değerlendirmek ☐ Argümanları değerlendirmek
Açıklama	☐ Sonuçları belirtmek ☐ Süreci doğrulamak ☐ Argümanları ortaya koymak
Öz düzenleme	☐ Kendini gözlemlemek ☐ Kendini düzeltmek

Kaynak: Facione, 1990, s. 15

Eleştirel düşünme becerilerine yönelik yukarıda verilen sınıflandırmaların çeşitli açılardan ortaklık ya da farklılıkları barındırdığı görülmektedir. Ancak eleştirel düşüncenin eğitimle geliştirilebilir ve geliştirilmesi gereken bir beceri olduğu konusunda araştırmacıların fikir birliği içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.3.5.b. Eğitim ve Eleştirel Düşünme

Fidan eğitimin son derece dinamik bir yapıya sahip, içeriği ve kapsamının oldukça geniş olduğunu belirtmektedir. Buna ilave olarak eğitimin insanları belli amaçlara göre yetiştirmeyi amaçladığını ifade etmektedir (aktaran Kuyumcu ve Erdoğan, 2008). Eğitim faaliyetleri, içinde yaşadığımız dönemin bizden beklediği bilgiyi öğrencilere kazandırırken bir yandan da bireyin kendine ilişkin ifade kabiliyetini geliştirmektedir. Eğitim, bunların dışında demokratik değerlerden yana olmayı tercih eden, karar alma süreçleri içerisinde mantıksal düşünmeyi işe koşabilen bireyleri yaratmayı hedeflemektedir. Bu açıdan eğitim bireysel etkinin dışında toplumsal açıdan da bir etki gücüne sahiptir (Bal ve Anılan, 2019).

Her toplum varlığını sürdürebilmek, geleceğini güven altına alabilmek için eğitim kurumlarına gereksinim duyar ve eğitime yatırım yapar. Toplumlar geçmiş birikimlerini geleceğe aktarmanın yanında, geleceğin bireylerini de var etme kaygısıyla hareket ederler. Bunu yaparken de toplumlar için köklü hale gelmiş olan alışkanlıklar eğitim sisteminin şekillenmesinde belirleyici olur. Dolayısıyla toplum ve eğitim birbirleriyle kuvvetli ilişkisi olan ve birbirini tamamlayan iki kavramdır. Toplumu oluşturan insanların eylemleri eğitim yoluyla şekillenmektedir. (Aslan, 2001; Özkan, 2011). Böylelikle eğitim, insanların hayatında siyasal, kültürel, ekonomik veya sosyolojik yansımalar oluşturur. Bu durumun topluma yansımaları ise kaçınılmazdır.

21. yüzyılda ülkelerin gelişmesinde ve kalkınmasında belirleyici etken insan sermayesidir. Nitelikli insan sermayesine sahip olan ülkelerin bilim, ekonomi ve teknoloji gibi kritik alanlarda önde gelen ülkeler arasında olması beklenmektedir (Akbaba ve Aktaş, 2005). İletişimin kuvvetlenmesi, bilgi kaynaklarının çeşitlenmesi, yaşamın karmaşıklaşması, insan sayısının çoğalması gibi nedenlerden dolayı becerileri kuvvetli insana olan ihtiyaç artmaktadır (Mutluer, 2013). 21. yüzyılın hızlı değişimine ayak uydurmak, çağı yakalamak için ise; eleştirel düşünmek, problem çözmek, iletişim gücüne sahip olmak ve iş birliğine yatkın olmak gibi çeşitli beceriler önem kazanmaktadır (Hotaman, 2019).

Eleştirel düşünme, düşünmeyi geliştirmek için analiz etme ve değerlendirme sanatıdır. Düşünme ise bizim doğamızda vardır ve hayatlarımızın, ürettiklerimizin veya inşa ettiklerimizin kalitesi doğrudan düşünme kalitemize bağlıdır (The Foundation For Critical Thinking). Eleştirel düşünme ile yaşam kalitesi arasındaki bu bağlantıdan hareketle eleştirel düşünen bir toplumun daha nitelikli olduğu düşünülebilir.

Eleştirel düşünme bireyin “bireyleşmesi” ve “yurttaş olması” açısından önem arz etmektedir. Öyle ki eleştirel düşünme insanın; sağlıklı karar alabilmesini, doğru çözümler üretebilmesini, bağımsız düşünebilmesini, özgün ve özgür bir birey olmasını sağlaması bakımından onu bireyleştirir. Ayrıca eleştirel düşünme yurttaş olma becerilerine katkı sağlar. Çünkü eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler, toplumsal sorunlara duyarlıdır, dogmatik düşünceden oldukça uzaktır, bireysel düşüncelerini oluştururken başkalarının düşüncelerini de sorgular, değerlendirir (Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2009). Eleştirel düşünme becerilerine sahip bireylerin yetiştirilmesinde ise eğitimin tartışmasız bir rolü bulunmaktadır.

İlerlemeci eğitim felsefesinde bilgi, kesin ve nesnel değil, değişken ve öznelir. Eleştirel düşünme bilgiye şüpheyile yaklaşır, öznel bir süreç sonunda kabul eder. Bunun yanında eleştirel düşünmenin olduğu sınıf, bireye bilgi aktarmaktan uzaklaşarak bireyi aktif olarak sürece katar ve bireyin kendine özgü duygu, düşünceleri dile getirmesine müsaade eder. Bu açıdan bakıldığında ilerlemecilik felsefesi ile eleştirel düşünme örtüşmektedir (Eğmir, 2018). Çok kültürlü, karmaşık, hızlı akan bir sosyal yaşamın var olduğu günümüzde eleştirel düşünme becerilerinin eğitimle kazandırılması son derece önemlidir. Bu bağlamda öğretim programlarının eleştirel düşünceye yaklaşımı ve bu anlamdaki içeriği de kritik önem taşımaktadır.

Bal ve Anılan’a (2019) göre öğretim programlarının temel amacı, öğrencinin okulda kazandığı becerileri günlük yaşamda işe koşmasıdır. Bunun yanında karşılaştıkları sorunlara

alternatif çözümler üretmelerini, olaylara, durumlara karşı kişisel değerleri yoluyla bakış açıları oluşturmalarını hedeflemektedir. Karadeniz (2006) eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesinin ancak eleştirel düşünme gelişimini destekleyen programlarla mümkün olduğunu ifade etmiş, ardından eleştirel düşünmenin eğitimde şu nedenlerden dolayı verilmesi gerektiğini belirtmiştir;

- Reklam, propaganda gibi tekniklerin olumsuz etkisinden eleştirel düşünce yoluyla korunacak ve düşüncesine hükmedilmesini engelleyecektir.
- Eleştirel düşünme becerisi kuvvetli olan bireylerin isabetli karar verme yeteneği güçlü olacaktır.
- Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesinde erken yaşlar kritik öneme sahiptir (Karadeniz, 2006).

Eğitim öğretim faaliyetleri içinde eleştirel düşünme becerisinin önemli olduğu birçok bilimsel çalışma ile belirtilmiş durumdadır. Bu çalışmalarda eleştirel düşünmenin gerekliliği; 21. yüzyıl becerileri, demokratik beklentiler ya da geleceğin sosyo-ekonomik düzlemine hazırlık olmak gibi dayanaklarla açıklanmıştır. Eleştirel düşünme becerisinin eğitim sürecinde önemli derslerden bir olan Sosyal Bilgiler dersi bağlamındaki yeri ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.3.5.c. Sosyal Bilgiler ve Eleştirel Düşünme

Türkiye’de 2005 yılında eğitim programlarında köklü bir değişiklik yaşanmıştır. Buna bağlı olarak oluşturulan Sosyal Bilgiler programında da bu değişimin izleri görülmüştür. 2005 programına göre Sosyal Bilgiler dersi, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olmak adına sosyal bilimlerle vatandaşlık konularını içeren, insanın çevresiyle etkileşiminin incelendiği bir ilköğretim dersidir (MEBa, 2005 s.51).

Sosyal Bilgiler, hızlı bir şekilde değişen ve gelişen koşullarda bilgiye dayalı olarak karar alma, problem çözebilme yeteneklerini barındıran, etkin vatandaşlar var etmek kaygısıyla öğretilen bir derstir. Sosyal Bilgiler dersi, konu alanı içeriği sosyal ve beşeri bilimlerin ürettiği bilgilerden oluşturularak ilköğretim ve ortaokul kademelerinde öğretilir (Öztürk ve Deveci, 2016 s. 2). Sosyal Bilgiler dersi çocuğun içinde yaşadığı toplumsal çevreyle doğrudan ilgili olmakla birlikte; bu çevreyi, tarihi, mevcudu ve geleceği tanıma fırsatı yaratır (Çengelci, 2013). Çatak (2020) Sosyal Bilgileri; iyi vatandaş olan, evrensel ve milli değerleri benimseyen ve programdaki bilgi ve becerilere sahip olabilen bireyler yetiştirmek

amacını güden bir ders olmasının yanında, kendini yenileyen kompleks bir çalışma alanı olarak ele almaktadır.

Eleştirel düşünen bireylerin; yeni bilgi ve düşüncelere açık, çevresinde yaşananlara duyarlı olan, fikirlerini düzenleyebilen (Çalışkan, 2009), olayları kabul etmeden önce sorgulamasını yapan, kendine yönelik fikirleri olan, neler icra edebileceğini bilen, olaylara birden fazla yönüyle bakabilen, başka görüşleri dikkate alan, görüşlerini kanıtlarla destekleyen ve araştırmaya yatkın, araştırma etkinliklerine katılmaya meyilli bireyler olması beklenmektedir (Yılmaz, 2019). Sosyal Bilgiler dersi program içeriğinin, eleştirel düşünme ile birçok konuda örtüştüğü görülmektedir.

Sosyal Bilgiler dersinin 2018 yılında düzenlenen eğitim programında özel amaçlar başlığı altında 18 farklı özel amaca yer verilmiştir. Bu amaçlara göre Sosyal Bilgiler dersi; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını, milletini seven, haklarını bilen, kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip, Atatürk ilke ve inkılaplarının Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel, ekonomik kalkınmasındaki yerini bilen, demokratik, laik, milli, çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olan, doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen, eleştirel düşünme becerisine sahip öğrenciler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Programın özel amaçlar kısmında belirtildiği gibi Sosyal Bilgiler dersi eleştirel düşünen bireyler yetiştirmeyi doğrudan amaçlamaktadır. Buna ek olarak “Sosyal Bilgiler Programının Uygulamasında Dikkat Edilecek Hususlar” başlığı altındaki 9. maddede kazanımlarla ilgili olan güncel ya da tartışmalı konuların problem çözme, eleştirel düşünme kanıt kullanma, karar verme ve araştırma becerileri ile ilişkilendirilmesi gerektiğine atıfta bulunmaktadır (MEB, 2018 s. 8 – 10) ve bu durum da eleştirel düşünmeye doğrudan hassasiyet gösterildiğini göstermektedir. Buradan hareketle Sosyal Bilgiler dersi içerisinde eleştirel düşünme becerisini geliştirmenin hem mümkün hem de gerekli olduğu ifade edilebilir.

Sosyal Bilgiler Programı üç temel unsur olan değer, beceri ve kavram bileşenlerinden oluşmaktadır (Çelikkaya, 2019). Sosyal Bilgiler dersinde yer alan becerilere bakıldığında da eleştirel düşünme becerisine verilen önem bir kez daha göze çarpmaktadır.

2005 Sosyal Bilgiler Programı ilköğretimdeki diğer dersler ile birlikte kazandırılması gereken becerilerin yanında kendine özgü becerileri de kazandırmayı amaçlamaktadır (MEB, 2005a; MEB, 2005b).

Tablo 6

2005 Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Beceriler

Genel Beceriler	Sosyal Bilgilere Özgü Beceriler
Eleştirel Düşünme Yaratıcı Düşünme İletişim ve Empati Becerisi ¹ Araştırma Problem Çözme Karar Verme Bilgi Teknolojilerini Kullanma Girişimcilik Türkçeyi Doğru Düzgün ve Etkili Kullanma	Gözlem Becerisi Mekânı Algılama Becerisi Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi Sosyal Katılım Becerisi

Kaynak: MEB, 2005

Sosyal Bilgiler Programında (2005) her bir beceri için alt becerilere yer verilmiştir.

Programdaki eleştirel düşünme becerisi için ise şu alt beceriler belirtilmiştir:

- Kanıtı kullanma veya referansa dayandırma
- Sebep-sonuç ilişkilerini bulma
- İlkeleri türetme
- Genelleme yapma
- Farklı bakış açılarını açıklama
- Kararları sorgulama
- Sınıflandırma yapma
- Değerlendirme (Ölçüt belirleme)
- Karşılaştırma yapma
- İlgili, ilgisiz bilgileri ayırt etme
- Kalıp yargıları fark etme
- Çıkarımda bulunma (MEB, 2005).

Sosyal Bilgiler dersine yönelik olarak hazırlanan ve 2018 yılında güncellenen programda, eğitim sistemimizin yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ile davranışları barındıran bireyler yetiştirmeyi amaçladığı vurgulanarak Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi oluşturulmuştur. 2018 programında beceriler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi ile programda açıklanan Sosyal Bilgiler dersi amaçları ile uyumlu beceriler belirlenmiştir (MEB, 2018). Bu becerilere Tablo 7’de yer verilmiştir.

¹ 2005 programı 4., 5. sınıf programında bu beceriyi “İletişim ve Empati Becerisi” olarak alırken, 6., 7. sınıf programında “İletişim”, “Empati” olarak iki ayrı beceri olarak ele almıştır.

Tablo 7

2018 Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Beceriler

1. Araştırma	15. Kanıt kullanma
2. Çevre okuryazarlığı	16. Karar verme
3. Değişim ve sürekliliği algılama	17. Konum analizi
4. Dijital okuryazarlık	18. Medya okuryazarlığı
5. Eleştirel düşünme	19. Mekânı algılama
6. Empati	20. Öz denetim
7. Finansal okuryazarlık	21. Politik okuryazarlık
8. Girişimcilik	22. Problem çözme
9. Gözlem	23. Sosyal katılım
10. Harita okuryazarlığı	24. Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama
11. Hukuk okuryazarlığı	25. Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma
12. İletişim	26. Yenilikçi düşünme
13. İş birliği	27. Zaman ve kronolojiyi algılama
14. Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme	

Kaynak: MEB, 2018, s.11

Eleştirel düşünme becerisinin her iki programda da varlığını koruması Sosyal Bilgiler eğitiminde vazgeçilmez öneme sahip olduğunu göstermektedir. Eleştirel düşünme becerisi Sosyal Bilgiler programının içeriğinde özel amaçlar, programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar ve beceriler başlığının yanında kazanımlar boyutunda da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 6. sınıf “Birey ve Toplum”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı altındaki açıklamalar kısmında eleştirel düşünme becerisinin öğrencilere kazandırılması gerekliliği açıkça belirtilmiştir (MEB, 2018). Eleştirel düşünmenin alt becerileri (MEB, 2005) de göz önüne alındığında aşağıda örnekleri verilen kazanımlar buna kanıt olarak gösterilebilir.

- ☐ 4.3.3. Yaşadığı çevredeki doğal ve beşerî unsurları ayırt eder.
- ☐ 4.3.5. Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.
- ☐ 4.4.2. Teknolojik ürünlerin geçmişteki ve bugünkü kullanımlarını karşılaştırır.
- ☐ 5.1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.
- ☐ 5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.
- ☐ 6.1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.

- 6.6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
- 6.6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.
- 6.7.4. Popüler kültürün, kültürümüz üzerindeki etkilerini sorgular.
- 7.2.4. Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.
- 7.7.3. Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.

Bu açıklamalardan hareketle eleştirel düşünme becerisinin Sosyal Bilgiler dersine ait olan 2005 ve 2018 öğretim programlarının çeşitli boyutlarında sıkça dile getirildiği söylenebilir.

2.3.5.d. İlgili Çalışmalar

Sosyal Bilgiler alanında eleştirel düşünme becerisi konusunda yapılmış olan araştırmalar ilgili alanyazın taranarak analiz edildiğinde, araştırmaların yıllara göre dağılımlarının büyük oranda 2005 yılı sonrasına yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kaçar, (2020) eleştirel düşünme becerisinin Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında 1998, 2005 ve 2017 programlarında yer aldığını belirtmektedir. Eleştirel düşünme becerisinin Sosyal Bilgiler öğretim programlarında özellikle bu dönemde vurgulanması ile bu durumun bilimsel araştırmalara yansıdığı görülmektedir.

Sosyal Bilgiler eğitimi alanında eleştirel düşünme becerileri üzerine yapılmış olan bilimsel araştırmalar tarandığında literatürdeki çalışmaların çoğunluğunun makale ve yüksek lisans tezi şeklinde gerçekleştirildiği daha az miktarda doktora tezi olduğu görülmüştür.

Sosyal Bilgiler alanında eleştirel düşünme becerileri üzerine yazılmış olan doktora tezlerinin nicel ve karma desenlerde olduğu görülmüştür. Özensoy (2011) ve Kaçar'ın (2020) araştırmaları nicel desende, Meral (2018) ve Gezer (2020)'in çalışmaları ise karma araştırma deseninde yapılan doktora tezleri arasında yer almaktadır. Özensoy (2011) tarafından yapılan çalışmada, Sosyal Bilgiler dersi eleştirel okumaya dayalı olarak gerçekleştirilmiş ve bu dersin eleştirel düşünme becerilerine katkısı araştırılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerine dayalı olarak deneysel desende gerçekleştirilen bilimsel çalışmada veriler eleştirel düşünme testi kullanılarak toplanmıştır. Deney grubunda eleştirel okumaya dayalı ders, kontrol grubuna ise

öğretmen kılavuz kitabına ilişkin yöntemlerle ders yapılmıştır. Özensoy, öğrencilerin ön testte elde ettiği puanlar ile son test puanları üzerinde yapılan analizler sonucunda her grubun son test puanlarının anlamlı oranda arttığı sonucuna ulaşmıştır. Fakat eleştirel okumaya dayalı öğretimin gerçekleştirildiği deney grubunun, son testten aldığı puan ortalamaları kontrol grubu ile karşılaştırıldığında deney grubunda gerçekleştirilen öğretimin kontrol grubuna oranla eleştirel düşünme becerilerini artırmada daha etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Meral (2018) ortaokul Sosyal Bilgiler öğrencileri ile karma araştırma yöntemlerinden gömülü desende gerçekleştirdiği bilimsel çalışmasında, argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının dersi alan öğrencilerin akademik başarısına, eleştirel düşünme becerisine yönelik eğilimlerine etkisini araştırmıştır. Meral çalışmasında bu yaklaşımın argüman oluşturma yetenekleri ile öğrencilerin bu yaklaşıma ilişkin görüşlerinin ne yönde değiştiğini de incelemiştir. Meral, araştırma sonucunda argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının uygulandığı deney grubunda öğrenim görmekte olan öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin, kontrol grubundaki öğrencilere kıyasla daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırma sonucunda argüman oluşturma becerileri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin birbiri arasında pozitif yönlü ilişkinin bulunduğu ve argüman oluşturma becerilerinin eleştirel düşünme eğilimini yordadığı belirlenmiştir.

Sosyal Bilgiler eğitimi alanyazınında ulaşılabilen eleştirel düşünme becerilerine dayalı diğer bilimsel araştırmaların en fazla deneysel desen ve tarama modelinde yapılmış çalışmalar olduğu gözlenmektedir. Sosyal Bilgiler eğitiminde eleştirel düşünme alanında yer alan ve alanyazında ulaşılan deneysel araştırmaların, çalışma gruplarının neredeyse tamamına yakınının ortaokul Sosyal Bilgiler öğrencileri olduğu belirlenmiştir (Aybek, 2007; Gürdoğan Bayır, 2010; Çalışkan, 2009; İbrahimoglu, 2010; Açar, 2010; Köseoğlu, 2009; Özensoy, 2011; Ünlü, 2018; Baştürk, 2019; Yılmaz Özcan, 2019; Kaçar ve Çakmak, 2020; Ünlü ve Yangın, 2020; Kaçar, 2020).

Alanyazında öğrencilere yönelik çalışmaların ağırlığı göz önünde bulundurulmak koşuluyla öğretmen adaylarına yönelik bazı çalışmalara da rastlanmıştır. Bu kapsamda değerlendirilebilecek dikkat çeken çalışmalardan biri Aybek (2007) tarafından yapılmıştır. Aybek, iki farklı deney grubunun yanında bir de kontrol grubu ile gerçekleştirdiği araştırmasında, birinci deney grubunda Edward De Bono tarafından ortaya atılan beceri temelli düşünme programını uygularken ikinci deney grubunda ise konu temelli eleştirel düşünme programını uygulamıştır. Araştırmada veriler eleştirel düşünme eğilim ölçeği ile eleştirel

düşünme yazılı testi kullanılarak toplanmıştır. Ön test puanları denk olan grupların son test puanları karşılaştırılmıştır. İki deney grubu kıyaslandığında beceri temelli düşünme programının uygulandığı grup lehine anlamlı bir fark oluşmuştur. Deney grupları kontrol grubuyla kıyaslandığında ise her iki durumda da deney grubu lehine anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır.

Alanyazında yer alan deneysel araştırmaların araştırma amaçları detaylı olarak analiz edildiğinde, araştırmaların birçoğunun çeşitli yöntem ve teknikler kullanarak, eleştirel düşünme becerisinin ne yönde etkilendiğini saptamaya yönelik çalışmalar olduğu görülmüştür. Literatürdeki diğer çalışmaların ise çeşitli seviyelerdeki öğrenci gruplarının eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik araştırmalar oldukları görülmektedir.

Bu kapsamda deneysel çalışmalar arasında ön plana çıkan Gürdoğan Bayır (2010) tarafından yapılan yüksek lisans tezinde nitel ve nicel veri toplama araçlarını kullanarak deney ve kontrol grupları üzerinden bir sonuca ulaşmıştır. Gürdoğan Bayır, güncel olaylardan yararlanarak ders işlenen deney grubu ile kontrol grubunu eleştirel düşünme becerileri bakımından karşılaştırmıştır. Buna göre analiz, değerlendirme, çıkarım ve yorumlama becerileri deney grubunda anlamlı olarak farklılaşırken, açıklama ve öz düzenleme becerilerinde bu durumun görülmediği vurgulanmıştır. Buna ek olarak güncel olaylardan yararlanmanın öğrencilerin derse yönelik ilgilerini artırdığını, akademik başarıya katkı sağladığını ve dersi daha eğlenceli bir hale getirdiğini aktarmaktadır. Deneysel araştırmalar arasında birçok çalışma Sosyal Bilgiler öğrencilerini çalışma grubu olarak seçerken, Yücel ve Köçer (2018) farklı bir çalışma grubu belirlemişlerdir. Yücel ve Köçer (2018) öğretmen adayları üzerinde yapmış olduğu araştırmada, tartışmalı konuların derslerde yer almasının öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine ilişkin etkisini incelenmiştir. Çalışma öncesinde öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine yönelik seviyelerinin düşük olduğu, tartışmalı konulara dayalı yapılan öğretimin eleştirel düşünme bakımından öğretmen adaylarına yarar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ünlü ve Yangın'ın (2020) çalışması deneysel araştırmalar arasında en yakın tarihli çalışmalardandır. Ünlü ve Yangın (2020) tarafından yapılan araştırmada dijital öykülerle zenginleştirilmiş olan Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine olan etkisi incelenmiştir. Deney grubuna dijital öykülerle desteklenmiş Sosyal Bilgiler dersi yapılmıştır. Kontrol grubundaysa öğretim programına dayalı ders yapılmıştır. Araştırma sonucunda her iki grupta da puanlar arasında gelişme olduğu görülmüştür. Fakat deney grubuna ait olan ön test ve son test puanlarının anlamlı seviyede değişim arz ettiği bulgulanmıştır. Bu doğrultuda Ünlü ve Yangın,

uygulanmakta olan öğretim programının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirme sürecinde farklı etkinliklerle desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Sosyal Bilgiler eğitiminde eleştirel düşünme alanında deneysel çalışmalardan sonra en fazla tarama modelinde araştırmaların var olduğu görülmektedir. Tarama modelinde yapılan çalışmalar çoğunlukla öğretmen adaylarını çalışma grubu olarak belirlerken (Demir, Tutkun, Şahin ve Genç, 2014; Tartuk, 2015; Bulut ve Ocak, 2017; Altıntaş, 2019; Karakuş, 2019; Avaroğulları ve Şaman, 2020), çalışma grubu olarak öğretmenleri (Hazer, 2011) ve ortaokul Sosyal Bilgiler öğrencilerini (Yavuz, 2019) tercih eden araştırmalar da bulunmaktadır.

Tarama modelinde gerçekleştirilen araştırmaların çoğunluğunun öğretmen adayları üzerinde yapıldığı görülmüştür. Bu araştırmalar arasında Avaroğulları ve Şaman (2020) tarafından yapılan araştırma en güncel çalışmalar arasındadır. Avaroğulları ve Şaman tarafından yapılan araştırma Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ile gerçekleştirmiştir. Araştırmada öğrenme stillerinin eleştirel düşünme eğilimleriyle ilişkisi incelenmiştir. Araştırmada nicel yöntemler ile veri toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin ortalamanın biraz üstünde yer aldığı görülmektedir. Araştırmada öğrenme stilleri ile eleştirel düşünme eğilimleri bağlamında anlamlı bir düzeyde bir ilişki bulunamamıştır. Bir diğer yakın tarihli araştırmada Karakuş (2019) tarafından, öğretmen adayları ile yapılmıştır. Araştırmada bireysel girişimcilik algısının eleştirel düşünme ile olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda bireysel girişimcilik algısı ile eleştirel düşünme arasında orta seviyede anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yine aynı araştırmada eleştirel düşünmenin demografik değişkenler ile istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar içerdiği belirtilmiştir. Tarama modelinde yer alan çalışmalar arasında çalışma grubu Sosyal Bilgiler öğrencileri olan tek çalışmaya ulaşılmıştır. Yavuz (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırma ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Yavuz öğrencilere ait eleştirel düşünme seviyeleriyle akademik başarıyı incelemiş ve aralarındaki ilişkiyi tespit etmiştir. Nicel araştırma deseninde gerçekleştirilen araştırma sonucunda, bu iki değişken arasında pozitif yönlü düşük seviyede anlamlı ilişkiye ulaşılmıştır.

Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında yapılan eleştirel düşünme konulu bilimsel araştırmalar arasında sayıca daha az olmasına rağmen farklı desenlerde araştırmalara da rastlanmıştır. İlgili literatürde eleştirel düşünmenin çeşitli değişkenler açısından incelendiği betimsel çalışmalar (Demir, 2006; Narin ve Aybek, 2010; Demirkaya ve Çakar, 2012; Özalp, 2018), öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi geliştirmek için ne gibi etkinlikler yaptığını araştıran

durum çalışması desenindeki araştırmalar (Doğanay ve Yağcı, 2011; Özensoy, 2012), Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hazırladığı sınav sorularının eleştirel düşünmeyi ne ölçüde yokladığını belirlemek maksadıyla yapılmış içerik analizi çalışmalarına (Yeşil ve Kıncal, 2019) rastlanmıştır. Yeşiltaş ve Kıncal (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada öğretmenlerin hazırladıkları sınav soruları içerik analizi yoluyla incelenmiş ve eleştirel düşünmeyi ne ölçüde yokladığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonunda sınav sorularının çoğunlukla (%82 oranında) bilgi basamağına yönelik sorular olduğu, yarıya yakın sınav sorusunun ise (%49 oranında) çoktan seçmeli soru tipinde olduğu ve eleştirel düşünme becerilerini yoklamaya yönelik soru tipine rastlandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sosyal Bilgiler Eğitiminde eleştirel düşünme üzerine yapılmış olan ve ulaşılan bilimsel araştırmaların en fazla nicel araştırma desenlerinde yapıldığı gözlenmiştir. İlgili literatürde ulaşılan araştırmaların yarıdan fazlasının nicel desenlerde olduğu görülürken, karma ve nitel araştırma desenlerinin daha az sayıda olduğu görülmektedir. İlgili literatürde yer alan araştırmaların desenleri üzerinde elde edilen bulgulardan hareketle, nitel araştırmaların sayıca daha az olduğu açıktır ve mevcut araştırmanın literatüre bu açıdan katkı sağlaması beklenmektedir.

2. 4. Eğitim ve Ders Kitapları

Toplumlar, gelişim süreci içinde kendi benliklerini oluşturarak ve koruyarak kalıcı olmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu amaçla ilk olarak ortak belleklerini anlatmak amacıyla yazıyı, daha sonra bunları depolayarak koruyabilmek amacıyla ise kitapları keşfetmişlerdir. Kitaplar tarih boyunca yazının deposu olmuşlar, bilginin kayıt altına alınmasında ve yayılmasında rol oynamışlar (Baştürk, 2020) böylelikle kültürlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamışlardır. Yetişmiş olan neslin, yeni yetişmekteki nesle kültürünü aktarmakta kullandığı en önemli eğitim materyaliyse ders kitapları olmuştur (Kılıç, 2020).

Demirel'e (2020) göre plan, programa dayalı olmayan hiçbir öğrenme etkinliği eğitim programına dahil edilemez. Planlı, programlı yapılacak olan eğitim çalışmalarında da en belirleyici yol göstericinin ders kitapları olduğunu belirtmiştir. Gülersoy (2012) ders kitaplarını belirli bir sınıf seviyesine yönelik ilgili dersin programına bağlı olarak yazılan ve dersin öğretiminde kullanılan en temel kaynaklar olarak açıklamaktadır.

Demirel ve Kıröglü'na (2020) göre ders kitapları eğitim programındaki hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve ölçme-değerlendirme sürecine paralel hazırlanmış ve öğrenme

maksadıyla kullanılan öğretim materyalidir. Güneş ve Ünsal (2002)'a göre ders kitapları öğretim programını planlı ve düzenli olarak açıklamakta öğrenciyi de yönlendiren eğiten bir araçtır. Akkocaoğlu (2009) ise ders kitaplarının öğretim programlarındaki soyut amaç ve hedeflerin somutlaştırılmasına ve ülke genelini etkileyerek bireysel ve toplumsal bilinç oluşmasına katkı sağladığını belirtmektedir.

Türkiye’de ders kitapları eğitim öğretim faaliyetleri içinde ulusal çapta kullanılan ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı tüm okullardaki öğrencilere ücretsiz olarak verildiği için en yaygın ve en önemli materyallerden biridir. Ders kitapları bilginin çok hızlı geliştiği bir ortamda mutlaka güncel olmalıdır. Güncel olmak ise basım tarihlerini güncellemekten çok değişen ve gelişen dünyayı yakalamaya ve eğitim sistemimizi de çağdaş bir sistem haline getirmeye odaklanmalıdır. Bu amaçla konunun uzmanlarınca gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Tüm bunlar yapılırken ders kitabının yayınlandığı andan itibaren güncelliğini yitirdiği unutulmamalı ve içerdiği örnekler yakın tarihli olmalıdır. Ayrıca küreselleşen dünyada ders kitaplarında sadece ulusal değerler değil evrensel değerler de yer almalıdır (Demirel ve Kiroğlu, 2020).

Ülkelerin ihtiyaç duydukları nitelikli insan gücüne ulaşabilmeleri için bireylerini iyi bir eğitimle buluşturması gerekmektedir. Bu eğitimin okulda gerçekleştirilen kısmında ders kitapları ve diğer öğretim materyalleri önemli unsurlardır. Dönemin şartlarında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak eğitimde tercih edilen materyallerin sıklıkla değiştiği gözlemlenmiştir. Fakat ders kitapları geçmişten günümüze ulaşınca değin en çok ihtiyaç duyulan eğitim materyallerinden olmuştur. Devletler toplumsal düzenlerini oluşturmada ve ulusal menfaatlerine göre insan yetiştirmede ders kitaplarına sorumluluklar yüklemişlerdir. Bu nedenle ders kitaplarının istenilen becerileri öğrencilere kazandırma amacına hizmet etmesi gerekliliği önem kazanmıştır (Ulusoy, 2015; Doğan ve Tuğ, 2017).

Ders kitapları bir toplumun gelecek nesillerine aktarmak istediği bilgileri barındırmaktadırlar. Bu bilgiler toplum tarafından kabul görmüş olan bilgilerdir. Ders kitapları yetişkinlerin doğruluğuna ikna oldukları bir takım içerikten meydana gelir. Bunlar gelenekler, kültürel unsurlar, toplumsal kurallar olabilir. Ders kitapları, bu açıdan sadece bir bilgi aktarıcısı değildir. Bunun dışında sosyo-politik normları da zihinlere kazımayı amaçlar (Aslan, 2010).

Baştürk (2020), günümüz çocuklarının teknoloji içine doğmaları nedeniyle ders kitaplarının da buna bağlı olarak güncellendiğini, günümüz ders kitaplarının bilgiyi aktarmaktan ziyade çeşitli becerileri geliştirmeye odaklanmakta olduğunu ve iyi

yapılandırıldığını belirtmektedir. Teknolojik gelişmelerle daha aktif ve kullanışlı hale gelen ders kitapları eğitim öğretim sürecinin önemli unsurları olmayı sürdürmektedir.

Teknoloji, tıpkı yanardağ patlaması gibi çevreyi öngörülemez biçimde değiştirir ve bu duruma karşı koymak imkansızdır (Mehlinger, 1996). Teknolojini çevremizde ortaya çıkardığı bu değişimlerden biri de ders kitapları üzerinde olmuştur. Uzun yıllar boyunca basılı materyaller şeklinde var olan ders kitapları teknoloji ile birlikte e-kitaplar (etkileşimli kitap) ve z-kitaplar (zenginleştirilmiş kitap) şeklinde ortaya çıkmıştır.

1990'lı yıllar sonrasında hayatımıza giren e-kitaplar, sadece elektronik ortamda yayımlanabildiği gibi elektronik ortama sonradan aktarılmış da olabilmektedir. Bu kitapların okunabilmesi için çeşitli yazılım veya cihazlar gerekmektedir. Ayrıca e-kitaplar düz metinlerden oluşabileceği gibi ses ve görüntüyle de zaman zaman desteklenmektedir (Gürçan, 2005 s. 2). İlk ortaya çıkan e-kitaplarda genellikle taşıma kolaylığı ön planda iken günümüzdeki e-kitaplar kullanıcının kitapla etkileşimde bulunduğu kitaplardır (Özer ve Türel, 2015). Milli Eğitim Bakanlığı z-kitapları, okullarda okutulan ders kitaplarının pdf formatında yazılı hali değiştirilmeden çoklu ortam materyalleri ile zenginleştirilmesi olarak açıklamaktadır (MEB, 2011 aktaran Hakkari, Yeloğlu, Tüysüz, İlhan, 2017). Z-kitaplar öğrencilerin kitapla etkileşimlerini en üst seviyeye çıkararak içeriği kullanıcıya aktarmaya çalışır. Z-kitaplar, kitabın ve kullanıcının aktif hale gelmesine ve karşılıklı zengin bir iletişimin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır (Hakkari, Yeloğlu, Tüysüz, İlhan, 2017).

Ders kitaplarının içeriğe olduğu kadar biçimine de önem vermek gerektiğini ve tasarimsal unsurlara özen gösterilmesi gerektiğini belirten İşeri (2007) ders kitaplarının amaçlarını ve işlevlerini iki başlık olarak ele almıştır.

Tablo 8

Ders Kitaplarının Temel Amaç ve İşlevleri

Ders Kitabının Temel Amaçları	Ders Kitabının Temel İşlevleri
• Öğrencinin bilgiyi aramasını bulmasını ve kullanmasını göstermek • Öğrenci ve öğretmene kaynaklık etmek ve rehber olmak • Öğrenciye güncel toplumsal	• Bilgi sağlar, bireysel çalışmaya ve öğrenmeye imkan sağlar. • Programa dönük içerik barındırdığı için eşgüdümleme ve kişilik gelişimine katkı sağlar. • Bünyesinde yer alan bilgilerden

deneyimlerin kazandırılmasında öncülük etmek	hareketle etkinlik ve alıştırmaların nasıl gerçekleştirileceği hakkında bilgi verir.
• Problemlerin çözülmesinde yardımcı olmaktır.	

Kaynak: İşeri, 2007, s. 62.

Ülkemizde ders kitapları yoğun bilgi aktaran bir yapı olmaktan çıkarak bilgiye ulaşmayı gösteren, bilgiyi yorumlayan, anlamlandıran ve yapılandıran bir şekle sahip olmalıdır. Ders kitaplarında öğrencilerin yorumlayacağı, anlamlandıracağı ve yapılandıracağı durumlar ise;

- a) Doğruluğu ve güncelliği şüphe uyandırmamalı, açık net olmalı,
- b) Bilgiyi aktarma şekli doğru olmalıdır (Çiçek ve Alcellat, 2014).

2. 4. 1. Ders Kitapları Nitelikleri

Öğretme-öğrenme ortamının en temel unsurlarından biri olan ders kitapları öğrencilerin en kolay ulaşabildikleri materyallerden biridir ve bu materyalin kuşkusuz gelişigüzel olmaması ve bazı nitelikleri barındırması gerekmektedir. Bu nitelikler ise şu başlıklarda sıralanabilir;

- Ders kitabı içeriği kazanımlarla bağlantılı olmalı, içerik kazanıma hizmet edecek nitelikte olmalıdır.
- Ders kitaplarındaki öğrenme etkinlikleri çeşitli öğrenme tarzlarına uygun olmalıdır.
- Öğrenme etkinlikleri yatay ve dikey olarak birbirini desteklemelidir.
- Her ünite ve konunun başında öğrenmeyi kolaylaştıracak ön örgütleyiciler bulunmalıdır.
- Ders kitabı içeriği, öğrencilerin akademik başarılarına, ilgi ve beklentilerine uygun şekilde planlanmalıdır.
- İçerikte öğrenme sürecini kolaylaştırıcı örnekler bulunmalıdır.
- Ders kitabının içeriğinin düzeni öğrenciyi öğrenme sürecinde bağımsızlığa teşvik etmelidir.
- İçerik gerekirse gazete ve dergi haberleri ile desteklenmelidir.
- Ders kitabı içeriğinde; gereksiz, önemsiz, amaçsız, metne uygun olmayan içerik, yüzeysel, ön yargılı ve göz ardı edilen bilgilere yer verilmemelidir.
- Ders kitabındaki içerik gerçek yaşamla yakın ilişki içinde olmalıdır.
- Ünite sonlarında genel konu özetleri bulunmalıdır.

- Ders kitabındaki içerik çeşitli edebi ürünlerle desteklenmelidir (anı, anekdot vb.)
- Ders kitabında konu ya da üniteye girerken üzerinde durulacak kavram, beceri ve değerler belirtilmelidir (Keçe, 2013).
- İçerik görsel ve teknik yönden ve dil özellikleri yönünden dikkatle düzenlenmelidir (Tertemiz, aktaran Keçe, 2013).

Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı ders kitaplarının çerçevesini “Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği” ile belirlemiştir. Bu yönetmelik içinde ders kitaplarının bulundurması gereken nitelikler de belirlenmiştir. Bu nitelikler:

- Anayasa ve kanunlara aykırı konuları içermez.
- Bilimsel yanlış içermez.
- Temel insan hak ve özgürlüklerini destekler ve ayrımcılığı kabul etmeyen bir yaklaşım sunar.
- Reklam niteliğinde unsurlar içermez.
- Programın hedeflediği kazanımları kapsar.
- Görsel ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alarak yapılır (MEB, 2012 s. 2).

Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği’nde basılı kitaplar için belirlenen niteliklere ek olarak z-kitaplar için şu nitelikler ayrıca belirtilmiştir;

- Kazanımlara destek olmak amacıyla hazırlanır.
- Temel tasarım ilkelerine uyularak hazırlanır.
- Hangi kazanımı desteklediği ve teknik özellikleri gibi tanımlayıcı bilgileri uygun olarak etiketlenir.
- Sesli içeriklerde ses net ve anlaşılır olur.
- Zenginleştirme içeriklerinde bulunan ses, grafik, video, animasyon, simülasyon, etkileşimli oyun gibi unsurlarda, süre kazanımın gerektirdiği etkinlik veya işlenişe uygun olarak sınıflandırılır.
- Zenginleştirme içeriklerinde, reklam amaçlı öğeler kullanılmaz (MEB, 2012 s. 2).

Günümüzde üretilen bütün ürünler insanları etkileyecek dış görünümüne sahip biçimde üretilmeye çalışılmakta böylelikle insanların dikkatini çekmesi amaçlanmaktadır. Ders kitaplarının tasarım boyutunun da dikkat edilerek üretilmesi öğrencilerin ilgisini çekmesi açısından önemlidir (Doğan ve Tuğ, 2017). Ders kitapları öğrencilerin öğrenme düzeylerinde

ne kadar etkili oluyor ise ders kitaplarının barındırdığı şekilsel ve biçimsel özellikler de o kadar etkili olmaktadır. Çünkü ders kitaplarında şekilsel ve biçimsel özellikler öğrencinin ilk başta karşılaştığı unsurlardır. Kağıt ve baskı kalitesi, görsel öğelerin kalitesi (Atmaca aktaran Ablak, 2013) kitap kapağında sıcak renklerin kullanılması öğrencilerin kitaba daha fazla ilgi duymasını sağlayacaktır (Ablak, 2013).

2.4.2. Ders Kitapları Yararları

Ders kitaplarının eğitim öğretim faaliyetleri içinde sıklıkla kullanılan materyallerdir. Bunun sebebi olarak ise ders kitaplarının öğretmenlere, öğrencilere ve eğitim öğretim sürecine sağladığı birçok yarar gösterilebilir. Ders kitabının eğitim öğretim içinde sağladığı yararlar çeşitli araştırmalarda farklı yönleriyle vurgulanmıştır (Yalçınkaya ve Azrak, 2019; Delice, Aydın, Kardeş, 2009; Kalıpcı, 2008; Gisi ve Willett, 1995 aktaran Kulantaş, 2007; Kulantaş, 2007). Bu yararlar aşağıda verilmiştir.

- Öğretim planlarının kazandırılması amacıyla birden fazla etkinliğin bütüncül olarak görülmesine katkı verir. Bu durum öğretmenin daha planlı hareket etmesine hizmet eder.
- Öğretmenin farklı bir materyal hazırlamasına kılavuzluk eder.
- Ölçme-değerlendirme açısından öğretmene örnek sağlar.
- Ders kitabı çok miktarda bilgiyi etkili, sıralı bir şekilde sunar ve konuların eksik anlatılmasını engeller.
- Branş öğretmenlerinin farklı şubelerde aynı programın bütünüyle uygulanmasını sağlar.
- Ders kitabındaki bir kısım etkinlikler öğretmen tarafından ödev olarak verilebilir. Dolayısıyla bu yönüyle ders kitapları ödevlere kaynaktır.
- Konunun bütüncül olarak kavranmasını sağlar. Öğrencilerin, ön-şart bağlantısı olan derslerde içerikler arası ilişki kurmasına katkı verir.
- Öğrenci, öğretmenden gerekli desteği bulamadığında öğrencinin bireysel öğrenme şansını yaratır ve öğrencinin okul dışında öğrenme etkinliklerine devam ederek bağımsız çalışmasına destek olur.
- Öğrenciye tekrar etme imkânı sunar, öğrendiklerini pekiştirir, sınava hazırlanmalarına imkân sağlar.
- Öğrenciler konuları farklı sürelerde öğrenebilmektedir. Ders kitabı öğrenciye öğrenme hızına uygun çalışma olanağı sağlar.

- Ders kitapları öğrenci-öğrenci etkileşimine katkıda bulunur. Öğrencilerin üzerinde konuşup tartışabileceği materyaller olmasını sağlamaktadır.
- Ders kitabı dersin çeşitli aşamalarında sonrası ya da öncesinde çeşitli etkinlikler sunarak aktif öğrenmenin gelişimine katkı verir.
- Ders kitabı, öğretmenin öğrencilere verdiği etkinlikleri yapmada kaynaklık eder.
- Öğrenciler kitaptaki konu ile ilgili kavramları öğrenir, cümle yapılarını kavrar, kelime birikimi artar.
- Ders kitabı, öğretim etkinlikleriyle etkin şekilde kullanılırsa okuma, düşünme becerilerinin gelişimine etki edebilir.
- Ders kitapları, olayları birden fazla boyutuyla görmelerine, kişisel bakış açılarını kurmalarına, eleştirel düşünme becerilerinin güçlenmesine katkıda bulunur.

Eğitim öğretim faaliyetlerinde ders kitapları amaç değil araçtır. Ders kitapları tek başına kullanılmamalı çeşitli materyallerle desteklenmelidir. Fakat öğretmenlerin pek çoğu bunun aksine derslerde sadece ders kitaplarını kullanmaktadırlar. Ülkemizin sosyo-ekonomik koşulları göz önüne alındığında derslerde sadece ders kitabının kullanılmasının bazı bölgelerde zorunlu bir tercih olabileceği de unutulmamalıdır. Bu durum ise ders kitaplarının her yönüyle iyi yazılmasını zorunlu kılmakta, ders kitaplarının hazırlanmasına, içerik organizasyonuna daha fazla dikkat edilmesi gerekmektedir (Kulantaş, 2007). Unutulmamalıdır ki öğretim programları çok başarılı bir şekilde ortaya konmuş bile olsa ders kitapları aynı oranda başarılı olmak ve programla paralel bir yaklaşımda olmak durumundadır. Aksi bir durumda ise eğitim öğretimin başarılı olmasına engel teşkil edecektir (Delice, Aydın ve Kardeş, 2009).

Ders kitaplarından verimli bir şekilde yararlanabilmek için mutlaka ders kitapları evrensel ders kitabı hazırlama kriterlerine göre hazırlanmalıdır. Bu bağlamda kullanılan görsellerin sayısı, niteliği, kitapta kullanılan metinlerin, başlıkların puntoları, kitap içinde yer alan hazırlık çalışmaları, metin içi sorular, ünite ölçme değerlendirme soruları gibi unsurlar dikkatle hazırlanmalıdır. (Demircioğlu, 2016).

2. 4. 3. Türkiye’de Ders Kitaplarının Basımı ve Dağıtımı

Ders kitaplarını ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı belirlemekte ve okullara ücretsiz bir şekilde dağıtılmaktadır. Ülkemizde ders kitabı olarak okutulacak kitaplarının veya diğer eğitim araç gereçlerinin hazırlanması, uygunluğunun denetlenmesi, dağıtılması gibi süreçlerin işlerliğini belirlemek amacıyla “Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları

Yönetmeliği” yayınlanmıştır. İlgili yönetmeliğe göre ise ders kitabı, örgün ya da yaygın eğitim öğretim kurumlarında okutulması uygun görülen kitaplardır (MEB, 2012).

Ders kitapları hakkındaki bu yönetmeliğe göre ders kitapları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilgili programlar gözetilerek farklı yöntemlerle oluşturulabilmektedir. Buna göre Milli Eğitim Bakanlığı ders kitaplarını oluşturulan komisyon ile doğrudan kendi bünyesinde hazırlatabilirken belirli komisyon, kurum ya da kuruluşlara taslak ders kitabı da yazdırabilir. Bunlara ek olarak yurt içinde ya da yurtdışında yazılmış veya tercüme edilmiş kitapları satın alabilir. Dördüncü ve son olarak da özel yayınevlerine taslak ders kitabı hazırlatılabilir (MEB, 2012).

Ders kitaplarının hazırlanma aşamasında ise ders kitabını hazırlamakla yükümlü olan yayınevleri ya da hizmet birimleri bakanlık tarafından daha önceden belirlenmiş olan hususları gözetmektedir. İçerik hususunda ders kitaplarının öğretim programını kapsamı ve öğrenme alanları ile konular başta olmak üzere hacimsel dağılımın dengeli olması gerekliliği belirtilmektedir. Dil, anlatım ve üslup açısından öğrenci seviyesine uygun olması, yaşayan Türkçe’nin doğru ve etkili kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Ders kitapları hakkındaki yönetmelikte ayrıca ders kitaplarının öğrenme, öğretme, ölçme ve değerlendirme boyutunda, öğrenme yöntemlerini dikkate alması gerektiği belirtilirken üst düzey düşünme becerilerini geliştirmesine katkı sağlaması da istenmektedir. Ölçme değerlendirme açısından ise ölçme değerlendirmenin ilke ve tekniklerinin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (MEB,2012).

Yukarıda belirtilen kriterlere bağlı olarak hazırlanan ders kitapları ön inceleme ve denetleme sürecine sokularak gerekli şartları taşıyıp taşımadığı sonucuna ulaşılır. Ders kitabının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygun bulunması halinde Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü ders kitaplarını satın alarak ücretsiz olarak dağıtır (MEB, 2012).

2.4.4. Sosyal Bilgiler Dersi ve Ders Kitapları

Eğitim öğretim faaliyetlerinde verimin daha üst düzeye ulaşabilmesinin yollarından biri materyal kullanımıdır. Literatür incelendiğinde materyal kullanımına dayalı derslerin daha verimli olduğunu belirten birçok araştırma bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde de materyal kullanımının verimi artırdığı söylenebilir. Sosyal Bilgiler dersinde materyal kullanımının ders başarısına, tutum ve görüşlere etkileri farklı yöntemlerle araştırılmıştır (Akengin ve İbrahimoglu, 2010; Yeşiltaş ve Turan, 2015; Altınışik ve Orhan, 2002; Uçar ve Karakuş, 2017; Öztürk, Keskin ve Keskin, 2004; Çelikkaya, 2013). Literatürdeki araştırmalar

sonucunda Sosyal Bilgiler dersinde harita, fotoğraf, resim, akıllı tahta ve çeşitli yazılımların kullanıldığı görülmektedir.

Bununla birlikte ders kitapları Sosyal Bilgiler dersi için de sıklıkla kullanılan materyaller arasında yer almaktadır. Çünkü ders kitapları grafik, şekil, resim, fotoğraf, gazete haberleri, karikatür gibi materyalleri bir bütün olarak içinde barındıran temel bir kaynaktır ve bu nedenle ders için kullanılan basılı materyaller arasında önemli konumda bulunmaktadır.

Öğretim programlarında bulunan hedeflerin ve amaçların öğrencilere aktarımı ders kitaplarının barındırdığı içeriklerle yapılmaktadır. Ders içeriği eğitim öğretim faaliyetlerinin amaçları bakımından son derece önemlidir. Aynı durum doğal olarak Sosyal Bilgiler ders kitapları içeriği için de geçerlilik göstermektedir. Bu sebeple Sosyal Bilgiler ders kitabı içerikleri dersin hedef ve amaçlarına uygun olmalıdır (Özçelik, 1992 aktaran Çar, 2018). Ayrıca ders kitapları konuların işlenişinde öğretim ilke ve yöntemleri esas alınarak hazırlanmalı, öğrencilerin sonuç çıkarma ve bilimsel düşünme becerilerini destekleyici ve geliştirici özellikler taşımalıdır (Alaca, 2020). Yel (2011) ise Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğretim programındaki amaçlar doğrultusunda bütün kazanımları yansıtacak ve ünite, bölüm veya konular arasında hacimsel yönden dengeli bir dağılım sağlanacak şekilde olması gerektiğini belirtmektedir (aktaran Alaca, 2020).

Kullanım yaygınlığı gözetildiğinde diğer dersler gibi Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarının gerçekleştirilmesinde de ders kitaplarının büyük önemi bulunmaktadır. Bu nedenle literatürde bu konuda yapılan çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Bir sonraki bölümde Sosyal Bilgiler ve ders kitapları konusunda yapılan araştırmalara değinilmiştir.

2. 4. 3. İlgili Çalışmalar

Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında ders kitapları üzerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde, ulaşılan çalışmaların çoğunluğunun 2012 yılı sonrasında yayınlandığı görülmüştür. Özellikle 2018 ve sonrası dönemde bu çalışmaların sayıca arttığı gözlenmektedir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarını inceleyen bilimsel çalışmaların araştırma türleri bakımından çoğunlukla makaleler ve yüksek lisans tezlerinden oluştuğu görülmüştür. Ulaşılan makalelerin araştırma desenleri incelendiğinde, nitel araştırma yöntemlerinin araştırmaların büyük çoğunluğunda kullanılan yöntem olduğu görülmüştür (Önal ve Kaya, 2006; Gedik Demirkaya, 2008; Aktan ve Padem, 2013; Sever ve Koçoğlu, 2014; İlhan, Şeker ve Kapıcı, 2015; Ulu Kalın ve Koçoğlu, 2017; Çakmak ve Kaçar, 2020). Nicel araştırma deseninde

yazılan makalelerin ise sayısal olarak daha sınırlı olduğu görülmüştür (Ünal ve Ilgaz, 2005; Mentiş Taş, 2007; İncekara ve Karatepe, 2010; Nalçacı, 2011; Aktekin ve Baki Pala, 2013; Ertürk ve Güler, 2017; Doğan ve Torun, 2018).

Bahsedilen araştırmalarda Sosyal Bilgiler ders kitaplarının doküman incelemesi yöntemi ile incelendiği görülmektedir (İpek, 2011; Kaymakçı, 2013; Kuş, Merey ve Karatekin, 2013; Kaymakçı ve Er, 2013; Öztürk ve Dikyol, 2013; Aydemir, 2017; Demir ve Atasoy, 2018; Mengi, 2019; Kuru, 2020). Doküman incelemesi yöntemini kullanan araştırmaların bir kısmı 4. sınıftan 7. sınıfa kadarki Sosyal Bilgiler ders kitaplarını tümünü incelemeye dayanmaktadır (Gedik Demirkaya, 2008; Kaymakçı, 2013; Kaymakçı ve Er, 2013; Keskin ve Yaman, 2014; Gezer ve İlhan, 2015; Topçu ve Karatekin, 2017; Özdemir, 2017; Mengi, 2019; Değirmenci, Kuzey ve Yetişensoy, 2019; Başaran, 2019; Doğan, 2019; Taş, 2019; Kaçar ve Bulut, 2020; Şanlı, 2020; Pehlivan, 2015). Araştırmaların bir kısmı ise sadece bir sınıf seviyesindeki Sosyal Bilgiler ders kitabını belirli açılardan incelemiştir (Gülersoy, 2012; Öztürk ve Dikyol, 2013; Şahin, 2014; İlhan, Şeker ve Kapıcı, 2015; Egedemir, 2017; Karacan, 2018; Ulu Kalın, 2018).

Sosyal Bilgiler ve ders kitapları konusunda yapılan diğer çalışmaların desenlerine bakıldığında, tarama modelindeki çalışmalara (Aktan ve Padem, 2013; Aktekin ve Baki Pala, 2013; Ertürk ve Güler, 2017; Aytülü Kurt, 2017), betimsel desendeki çalışmalara (Hayırsever, 2010; İncekara ve Karatepe, 2010; Nalçacı, 2011) ve durum çalışmalarına (Akdağ, Oğuz, Tatar ve Subaşı, 2014; Topçu ve Karatekin, 2017) rastlanmıştır.

Literatürdeki araştırmaların amaçlarına ilişkin yapılan inceleme sonucunda, araştırmaların yaygın olarak ders kitaplarını öğretmen görüşlerine göre değerlendirmeyi amaçladığı görülmüştür. Bu araştırmaların çoğunluğunun nicel yöntemlerle yapıldığı ve anket yoluyla veri toplandığı ortaya çıkmaktadır (Ünal ve Ilgaz, 2005; İncekara ve Karatepe, 2010; Nalçacı, 2011; Aktekin ve Baki Pala, 2013). Öğretmen görüşlerine göre gerçekleştirilen araştırmalar çoğunlukla nicel ve karma desenlerde yapılmıştır. Öğretmen görüşlerine dayanan çalışmalar arasından Alakaş'ın (2019) çalışması karma desende Ertürk ve Güler'in (2017) çalışması ise nicel desenlerde yapılmış araştırmalara örnek verilebilir.

Alakaş (2019) tarafından yapılan araştırmada öğretmen görüşleri ile ders kitapları değerlendirilmiştir. Karma araştırma desenine dayalı olarak yapılan çalışmada 120 Sosyal Bilgiler öğretmeninden anket yoluyla görüşleri alınmıştır. Daha sonra 12 öğretmen ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında öğretmenlerin ders kitabını bir önceki ders kitabına göre daha iyi bulmuşlardır. Bunun yanında öğretmenler ders kitaplarının görsel,

seviyeye uygun olma, yer alan örneklerin hayatla bağlantısı, çağdaş yöntemlere daha çok yer ayrılması, gelişim özelliklerine uygunluk konularında geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ertürk ve Güler (2017) ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarını öğretmen görüşlerine göre değerlendirmiştir. Ders kitaplarının içerik ve tasarım özelliklerinin araştırıldığı çalışmada, 100 öğretmenden anket formları yoluyla görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin ders kitapları hakkındaki görüşlerinin yeterli boyutta olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Sosyal Bilgiler ders kitapları programda bulunan bazı unsurlar bakımından da çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitapları alanında yapılan araştırmaların bir kısmının programındaki değerler ile becerilerin ders kitaplarında ne oranda bulunduğunu saptamaya yönelik araştırmalar olduğu görülmüştür. Faiz ve Avcı (2018) tarafından yapılan araştırmada 4. ve 5. sınıf ders kitaplarının Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında bulunan değerlerle beceriler incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda 4. sınıf ders kitabında birbirinden farklı 13 beceriye ulaşılmıştır. Ulaşılan becerilerden iş birliği becerisi, sosyal katılım becerisi ve iletişim becerisi daha çok vurgulanmıştır. 5. sınıf ders kitabında ise siyaset okuryazarlığı becerisi, karar verme becerisi, sosyal katılım becerisi ve araştırma becerisi en çok yer alan becerilerdir. 4. ve 5. sınıf ders kitaplarının her ikisinde de yer alan beceriler; sosyal katılım, iş birliği, gözlem, mekân algılama, hukuk okuryazarlığı ve empatidir. 4. sınıf ders kitabında en çok yer alan değerler, sorumluluk, bağımsızlık, özgürlük ile eşitlik iken beşinci sınıf ders kitabında en fazla; sorumluluk, yardımseverlik, temizlik, vatanseverlik olmuştur.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarını sadece değerler açısından ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Karacan (2018) tarafından yapılan araştırmada 5 sınıf öğretim programıyla ders kitabındaki milli değerler ile evrensel değerler incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre, milli ve evrensel değerlerin programa yayıldığı ve bütün öğrenme alanlarında çeşitli değerlere yer verildiği ortaya çıkmıştır. Kuş, Merey ve Karatekin (2013) 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler kitaplarındaki değerler arasında en çok vurgulanan değerlerin hangileri olduğunu doküman incelemesi yoluyla araştırmıştır. Bulgulara göre 4. sınıf ders kitabında en fazla; vatanseverlik, duyarlılık, sorumluluk, sevgi değerleri vurgulanırken 5. sınıf ders kitabında; duyarlılık, bilimsellik, vatanseverlik, sorumluluk değerlerinin sıklıkla vurgulandığı görülmüştür. Aktan ve Padem (2013) 5. sınıf Sosyal Bilgiler kitabında bulunan okuma metinlerindeki değerleri incelemiştir. 5. sınıf ders kitabında sorumluluk, yardımseverlik, dayanışma ve barış değerleri en çok karşılaşılan değerler olmuştur. Aile birliğine önem verme, adil olma, temizlik ve

vatanseverlik değerleri ise en az bulunan değerlerdir. Ersoy ve Şahin (2012) Sosyal Bilgiler ders kitaplarında değerlerin hangi yaklaşımlarla verildiğini araştırmıştır. Ersoy ve Şahin ders kitaplarında değerlerin, telkin ve değer analizine dayalı olarak verildiğini belirtmiştir. Ayrıca gözlem/model alma, ahlaki muhakeme ve değer açıklama yaklaşımına yer verilmediğini aktarmıştır.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda önemli bir diğer unsur ise becerilerdir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının çeşitli araştırmacılar tarafından beceriler boyutuyla da ele alındığı görülmüştür. Bu çalışmalar arasında eleştirel düşünme ve Sosyal Bilgilere özgü becerilere dayanan araştırmalara mevcut araştırmayla ilgisinden ötürü detaylı olarak yer verilecektir.

Ünal ve Ilgaz (2005) Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya konularının öğrencilerin soru sorma becerileri ile eleştiri yapma becerilerine katkısı olup olmadığını öğretmen görüşlerine göre ortaya koymayı amaçlamıştır. Bulgulara göre araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısı (%49,1) soru sorma becerisini geliştirdiğini düşünürken, yarıya yakını (%45,7) eleştiri yapmaya katkı sağladığını belirtmişlerdir. Hayırsever (2010) 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı, çalışma kitabı ile öğretmen kılavuz kitabının programda bulunan becerilere uygunluğunu araştırmıştır. Bulgulara göre öğretmenlerin %30'u ders kitabının becerileri kazandırmaya uygun olduğunu söylemiştir. Öğretmenlerin %25'i çalışma kitabının becerilere uygun olduğunu söylerken, öğretmen kılavuz kitabının programdaki becerilere uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Uyanık (2016) tarafından yapılan araştırmada Sosyal Bilgiler dersine ait kitapların harita okuma becerilerine katkısı araştırılmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan haritaların öğrencilerin harita okuma becerilerine katkı sağlamaktan uzak olduğu, renk ve kalite gibi unsurlar açısından yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aydemir (2017) Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki etkinliklerde, öğretim programında bulunan becerilere ne düzeyde yer verildiğini araştırmıştır. Sonuç olarak ders kitaplarında; programdaki becerilere yeterince yer verilmediğine, bazı becerilerin hiç yer bulmadığına, yer verilen becerilerin ortak beceriler olduğuna ve Sosyal Bilgilere özgü becerilerin daha az yer aldığına ulaşılmıştır. Berber (2019) Sosyal Bilgiler öğretim programındaki okuryazarlık becerilerinin ders kitaplarında ne düzeyde bulunduğunu incelemiştir. Çalışma sonunda 5., 6., ve 7. sınıf ders kitaplarında en fazla vurgulanan okuryazar becerisinin, politik okuryazarlık olduğu sonucuna ulaşılrken, 6. sınıf ders kitabında dijital okuryazarlık becerilerine ilişkin içeriğin yer almadığı belirtilmiştir.

Bu araştırmalara ek olarak Sosyal Bilgiler ders kitaplarını karşılaştırmalı olarak ele alan çalışmalara (Berk, 2008; Taş, 2019) rastlanmış, ders kitaplarında güncel olayların (Gedik

Demirkaya, 2008; Akdağ, Oğuz, Tatar ve Subaşı; 2014) ya da çok kültürlülük olgusunun ne ölçüde yer aldığını araştıran çalışmaların da (Keskin ve Yaman, 2014; Taş, 2019) literatürde öne çıkan konular arasında olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler ve ders kitapları konusunda literatürde yapılan inceleme sonucunda eleştirel düşünme becerilerinin ders kitaplarındaki yerinin özel olarak değerlendirildiği herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı görülmektedir. Bu çalışmada mevcut literatürden farklı olarak güncel 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğrenme alanı içi etkinlikler ile ölçme-değerlendirme bölümleri eleştirel düşünme becerisi açısından incelenmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma materyali, veri toplama araçları, verilerin analizi ile araştırma sürecine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

3. 1. Araştırma Modeli / Deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına dayanmaktadır. Taşçı (2021) durum çalışmasının, örnek olay veya vaka çalışması gibi farklı isimlerle adlandırıldığını belirtmektedir. Durum çalışması “nasıl” ve “niçin” sorularına odaklanarak olguyu derinlemesine irdelemeyi amaçlamaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2018) durum çalışmalarının nicel ya da nitel desenlerde tasarlanabileceğini belirtirken, nitel durum çalışmalarının en temel özelliğinin bir ya da birkaç durumu derinlemesine araştırmak olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünmeye yönelik içeriğinin ortaya konmasının amaçlanması nedeniyle durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Araştırmada Millî Eğitim Bakanlığı’nca hazırlanmış Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünmeye yönelik içeriği derinlemesine incelenmiştir.

3. 2. Çalışma Materyali

Bu araştırmanın çalışma materyalini güncel Sosyal Bilgiler öğretim programına göre hazırlanmış ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Ortaokul Sosyal Bilgiler dersi bünyesinde okutulan ders kitaplarının çeşitli yayınevleri tarafından hazırlandığı

görülmektedir. Beşinci ve altıncı sınıf seviyesinde iki farklı ders kitabı, yedinci sınıf seviyesinde üç farklı ders kitabı kullanılmaktadır. Bu araştırmada çalışma materyali olarak Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları belirlenmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde komisyon tarafından hazırlanan ders kitaplarının her üç sınıf seviyesi için benzer nitelikler taşıması ve böylece standart bir analize imkân vermesi sebebiyle bu tür bir seçim uygun görülmüştür. Çalışma materyali ders kitaplarının yayın evleri ölçütüne göre belirlendiği için bu araştırmada ölçüt örnekleme yöntemi tercih edildiği söylenebilir. Yıldırım ve Şimşek (2018) ölçüt örnekleme yöntemi daha önceden belirlenen bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumları çalışmak şeklinde açıklamaktadır. Ölçütleri araştırmacının kendisi belirleyebildiği gibi daha önceden belirlenmiş bir dizi ölçüt listesi de tercih edilebilir. Bu çalışmada ders kitaplarının seçiminde özel yayın evleri kapsam dışında tutularak Millî Eğitim Bakanlığı yayınları incelenmiştir. Araştırmanın çalışma materyalini oluşturan ders kitapları şunlardır;

- Ömer Faruk EVİRGEN, Jülide ÖZKAN, Suna ÖZTÜRK 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı,
- Cengiz YILDIRIM, Fatih KAPLAN, Hayriye KURU, Mukaddes YILMAZ, 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı,
- Öznur AÇIL, Hülya GÜVENÇ, Ayşegül HAYTA, Sezcan KILIÇ, 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı.

3. 3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Bu çalışmada Sosyal Bilgiler dersinde okutulan ders kitaplarının eleştirel düşünme becerileri açısından içeriğinin nasıl olduğu araştırılmıştır. Araştırmada ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitapları içinde bulunan etkinlikler ile ölçme-değerlendirme bölümlerinin eleştirel düşünme becerilerine yönelik içeriği belirlenen ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Çalışmada verilerin toplanmasında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi, araştırılması hedeflenen olay veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir veri toplama yöntemidir. Doküman incelemesi tek olarak kullanılabileceği gibi diğer veri toplama teknikleri ile birlikte kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünme becerilerine yönelik içeriği araştırıldığı için doküman incelemesi yöntemi ile veri toplanmıştır.

Araştırmada ders kitaplarının eleştirel düşünme becerileri açısından nasıl bir içeriğe sahip olduğunun belirlenmesi maksadıyla araştırmacı tarafından oluşturulan doküman inceleme formu kullanılmıştır. Çalışmada verilerin toplanması aşamasında kullanılan doküman inceleme formuna Facione (1990) tarafından belirtilen eleştirel düşünme becerileri dayanak oluşturmuştur. Eleştirel düşünme üzerinde 46 uzman tarafından ortaya konulan Delphi çalışmasında eleştirel düşünmenin beceri ve alt becerileri tanımlanmaktadır. Facione eleştirel düşünme becerisinin; yorumlama, analiz, çıkarım yapma, değerlendirme, açıklama, öz düzenleme olmak üzere altı beceriden oluştuğunu belirtmektedir. Bu altı becerinin her birinin farklı alt becerileri bulunmaktadır. Bu becerilere Tablo 5’te yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan doküman inceleme formu, Facione (1990, 2011) tarafından belirtilen eleştirel düşünme becerileri ve bu becerileri geliştirdiği ifade edilen sorular kullanılarak oluşturulmuştur. Form öncelikle Türkçeye çevrilmiş ve çeviri sonrasında hem dil uzmanlarının çeviri konusundaki görüşlerine hem de alan uzmanı görüşlerine göre yeniden düzenlenmiştir. Ders kitaplarında yer alan etkinlikler ve ölçme-değerlendirme kısımları bu form yardımıyla değerlendirilmiştir. Doküman inceleme formu Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9

Doküman inceleme formu

1. Yorumlama (interpretation)	• Ne anlama geldiğini düşünmesine hizmet ediyor mu? • Deneyimlerin, olayların, olguların ya da durumların anlamını ve önemini ifade etmeye hizmet ediyor mu? • Etkinlikte ne olduğunu kavramaya teşvik ediyor mu? • Kategoriler oluşturmaya ve oluşturulan kategorilere uygun sınıflandırma yapmaya yönelik mi?
2. Analiz (analysis)	• Etkinlik benzerlik ve farklılıkları ayırt etmeyi sağlıyor mu? • Ana fikri destekleyen yardımcı fikirleri bulmaya teşvik ediyor mu? • Belirtilmemiş varsayımları ortaya çıkarmaya hizmet ediyor mu? • Bir sonuca ulaşmak için gereken varsayımları ifade etmeyi amaçlıyor mu? • Düşüncelerini açıklamasını sağlıyor mu? • Lehte ve aleyhteki argümanları ortaya çıkarıyor mu?
3. Sonuç Çıkarma (inference)	• Eldeki verileri kullanarak sonuç çıkarmaya hizmet ediyor mu? • Bilinen verilere dayanarak sonraki adımın tahmin edilmesini sağlıyor mu? • Farklı durumlarda çeşitli seçenekler üretmesine katkı sağlıyor mu? • Bir sorunu çözmek için hangi ek bilgilere ihtiyacı olduğunu düşündürüyor mu? • Kanıtların ne anlama geldiğini ortaya çıkarmayı sağlıyor mu?

	• Bir durumun sonuçlarını düşündürüyor mu? • Farklı seçeneklerin ortaya çıkardığı sonuçları sorguluyor mu? • Öngörebileceğimiz ve öngörmemiz gereken istenmeyen sonuçları sorguluyor mu?
4. Değerlendirme (evaluation)	• Kaynağın güvenilirliğini belirlemeye yardımcı oluyor mu? • Argümanların mantıksal gücünü sorguluyor mu? • Varılan sonucun güvenilirliğini değerlendirmeyi sağlıyor mu? • İddiaların inandırıcılığını değerlendirmeye hizmet ediyor mu?
5. Açıklama (explanation)	• Düşüncelerini tutarlı ve inandırıcı şekilde ifade etmesini sağlıyor mu? • Bir yargıya nasıl ulaştığını sorguluyor mu? • Kullandığı yöntemleri açıklamasına yardımcı oluyor mu? • Alınan kararın ya da mevcut kuralların neden var olduğunu açıklıyor mu?
6. Öz düzenleme (self-regulation)	• Süreci yeniden gözden geçirmesine imkan veriyor mu? • Kendinde eksik ya da hatalı bulduğu noktaları düzeltmeye teşvik ediyor mu? • Kesin sonuçlara varmadan önce gözden kaçan yerleri inceliyor mu?

3. 4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verileri daha önceki temalara göre özetleyerek yorumlamaktır. Betimsel analizde amaç, elde edilen verileri yorumlanmış şekilde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analizde elde edilen veriler, ilk olarak sistematik ve açık biçimde betimlenir. Ardından bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırma örneğinde belirlenen ders kitapları araştırmacı tarafından tedarik edildikten sonra belirlenen ölçütlerle etkinlikler ve ölçme-değerlendirme bölümleri doküman inceleme formu kullanılarak değerlendirilmiştir. Doküman inceleme formuna göre eleştirel düşünme altı alt beceriden oluşmaktadır. Dolayısıyla ders kitabında yer alan her etkinliğin bu alt becerilere yönelik olup olmadığı incelenmiştir. Ders kitabında yer alan bir etkinliğin birden fazla alt beceriyle ilgili olabileceği gibi eleştirel düşünmenin hiçbir alt becerisiyle ilgili olmaması da muhtemeldir. Bu nedenle her öğrenme alanının incelenmesi sonrasında alt becerilerin frekans değerleri belirlenmiştir. Alt becerilerin frekans değerleri, o öğrenme

alanındaki etkinliklerde eleştirel düşünme alt becerilerinin karşılaşılma sıklığını göstermektedir.

Ders kitabının öğrenme alanı içindeki bölümlerinde ders etkinlikleri ve ilgili konuya ilişkin sorular yer almaktadır. Ders etkinliklerinin bir kısmı alt sorulardan meydana gelirken, bir kısmı ise tek yönerge içeren (eşleştirme, boşluk doldurma, zihin haritası vb.) etkinlikler şeklindedir. Alt sorulardan meydana gelen etkinliklerde her soru ayrı ayrı analiz edilmiş, diğer etkinlikler ise ilgili yönerge üzerinden bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple öğrenme alanının içindeki ders etkinliklerine ilişkin veriler “etkinlik/soru sayısı” biçiminde ifade edilmiştir. Ölçme-değerlendirme bölümünde doğrudan soru cümleleri yer aldığı için bu bölümdeki veriler “soru sayısı” şeklinde ifade edilmiştir. Ders kitaplarının incelenmesi sonucunda elde veriler aşağıdaki başlıklar altında kaydedilmiştir.

Öğrenme Alanındaki Toplam Etkinlik/Soru Sayısı, o öğrenme alanında yer alan toplam ders etkinlik/soruların sayısını ifade etmektedir.

Eleştirel düşünmeye yönelik etkinlik/soru sayısı, öğrenme alanında yer alan toplam etkinliklerin içinde eleştirel düşünmenin gelişmesine hizmet ettiği düşünülen etkinlik sayısını ifade etmektedir.

Her öğrenme alanı ile ilgili olarak toplam etkinlik sayısı, eleştirel düşünmeyi geliştirdiği belirlenen toplam etkinlik sayısı, eleştirel düşünme etkinliklerinin toplam etkinliklere oranı, alt becerilerin karşılaşılma sıklıklarını ifade eden frekans değerleri belirlenmiştir. Ders kitabının eleştirel düşünmeye yönelik içeriğinin toplam etkinlikler içindeki oransal dağılımı ve bu oranın öğrenme alanlarına göre durumları belirlenmiştir. Öğrenme alanları arasındaki hacimsel büyüklükten kaynaklanan farklılık nedeniyle oran hesaplamaları yapılmıştır. Elde edilen veriler tablo ve grafikler yardımı ile aktarılmıştır.

3. 5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Bilimsel çalışmalarda sonuçların inandırıcılığı açısından en önemli öğeler geçerlilik ve güvenilirliktir. Özellikle nicel araştırmalarda ayrıntılı olarak belirlenmiş tanım, yöntem ve istatistiklerle güvenilirlik ve geçerliliğin test edilmesi beklenmektedir. Nitel araştırmalarda ise özellikle güvenilirlik bakımından bu şekilde belirli tanım, test ve istatistikler yer almamaktadır (Kirk ve Miller aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliliği sağlamaya yönelik çeşitli stratejiler ve yöntemler önerilmektedir. Nitel araştırmalarda geçerliliğin önemli ölçütlerinden birini, toplanan verileri ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını

açıklamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Lincoln ve Guba, nitel araştırma yöntemlerinde geçerliliği sağlamak amacıyla birtakım stratejiler öne sürmüştür. Uzun süreli etkileşim ve uzman incelemesi bu yöntemlerden ikisidir (aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018). Uzun süreli etkileşim yöntemi, araştırmacının veri kaynakları (katılımcılar, gözlenen olaylar, dokümanlar, vb) ile uzun süreli etkileşim içinde olması gerektiğini belirtir. Böylelikle araştırmacı veri kaynakları üzerinde kendi varlığından ya da öznel algılarından kaynaklanabilecek etkileri anlayabilecektir. Geçerliliği sağlamak için kullanılan yöntemlerden bir diğeri ise uzman görüşüdür. Uzman görüşü ise nitel araştırma konusunda uzman bir kişinin araştırmayı her boyutuyla değerlendirmesi ve önerilerde bulunarak araştırmacının niteliğinin artırılmasına dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada geçerliliği sağlamak amacıyla veriler ayrıntılı olarak rapor edilmiş, araştırmacının incelenen dokümanlar ile uzun süreli etkileşimi sağlanmış ve uzman görüşüne başvurulmuştur.

Nitel araştırmanın temel ilkelerinden biri de gerçeklerin bireyler ile bireyin içinde bulunduğu bağlama göre daima bir değişme içerisinde olduğunu ve araştırmanın benzeşen gruplarda tekrar edilmesinin aynı sonuçları mümkün kılmadığını en başta kabul etmektedir. İnsan davranışları hiçbir zaman durağan değildir ve bir araştırmanın aynen tekrarı da mümkün değildir. Ayrıca nitel araştırmalarda her araştırmacının olayları algılaması ve yorumlaması farklıdır. Aynı veriler üzerinde iki farklı araştırmacının farklı algı ve yorumlara ulaşması kaçınılmaz ve olağandır. Bu sebeple nitel araştırmalarda güvenilirlik kavramı nicel araştırmalara göre daha farklı ele alınması gereken bir kavramdır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik kavramının kimi ölçütleri nitel araştırmanın temel özellikleri ile çelişse de güvenilirliği sağlamak amacıyla bazı önlemler alınabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

LeCompte ve Goez nitel araştırmalarda güvenilirliği sağlamak için birtakım önlemlerin olduğunu belirtmiştir. Buna göre nitel araştırmalarda, araştırmacının konumunu açıkça belirtilmesi, araştırmada veri kaynağı olan bireylerin açıkça tanıtılması, araştırma sürecindeki sosyal ortamın ve sürecin tanıtılması, kavramsal çerçevenin ve varsayımların tanıtılması ile veri toplama ve analiz yöntemlerinin ayrıntılı açıklanması dış güvenilirliği güçlendirmektedir. Toplanan verilerin doğrudan sunulması, aynı araştırmaya birden fazla araştırmacının dahil edilmesi, elde edilen bulgunun farklı yöntemle teyit edilmesi, verilerin analizinde başka bir araştırmacıyı kullanma ve teyit etme ile önceden ayrıntılı olarak belirlenen bir çerçevede yapılan veri analizi ise iç güvenilirliği güçlendirmektedir (aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada, araştırma tasarımı da göz önünde bulundurularak güvenilirliği artıracak önlemler alınmıştır. Araştırmacının konumu belirtilmiş, araştırmanın süreci

açıklanmış, kavramsal çerçeve varsayımları belirlenmiş, veri toplama ve analiz yöntemleri aktarılmış, önceden belirlenmiş bir çerçevede analizler gerçekleştirilmiştir.

3.6. Araştırmacının Rolü

Bu araştırmada araştırmacı araştırma sürecinin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Araştırmada incelenen ders kitaplarının seçim kriterleri, doküman inceleme formu ve ders kitaplarından elde edilen bulgular araştırmacının fikirleri, görüşleri ve yorumlarına göre oluşturulmuştur. Araştırmacı ders kitaplarında yer alan öğrenme alanlarını detaylı olarak incelemiş ve her öğrenme alanı sonunda elde edilen verileri kaydetmiştir. Ders kitabının tamamının incelenmesinin ardından veriler dikkatli bir şekilde analiz edilerek bulgular oluşturulmuş, şekil ve tablolar hazırlanmıştır. Araştırmacının hazırlamış olduğu tablo, şekil ve yorumlar uzman görüşüne göre tekrar gözden geçirilerek tamamlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünmeye yönelik içeriklerinin analizi ile ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan ders kitaplarının öğrenme alanı içi etkinlikleri ile her ünite sonunda yer alan ölçme değerlendirme bölümleri ayrı olarak analiz edilmiştir.

4. 1. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinliklerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik içeriği nasıldır?

Bu bölümde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki yer alan etkinliklerin eleştirel düşünme becerisine yönelik içeriğine ilişkin bulgular yer almaktadır.

4. 1. 1. 5. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı içinde yer alan ders etkinlikleri ve öğrencilere yönelik hazırlanmış olan soru cümleleri ele alınmıştır. Bu etkinlikler arasında haberler, sıra sizde ve öğrendiklerimi uyguluyorum bölümleri, hikaye, şiir kullanımına yönelik etkinlikler ve konu ile ilgili sorular yer almaktadır. Bu etkinliklerin eleştirel düşünme becerisine yönelik olup olmama durumları doküman inceleme formu kullanılarak değerlendirilmiştir. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı etkinliklerinin analizi sonucunda elde edilen bulgular tablo ve grafikler ile aktarılmıştır.

5. Sınıf ders kitabında öğrenme alanları içindeki toplam etkinlik/soru sayıları, bunların içinde eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinlik/soru sayıları ve bu etkinliklerin öğrenme alanlarına göre oransal dağılımları Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10

5. sınıf ders kitabında eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin öğrenme alanlarına göre dağılımı

Toplam Etkinlik Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Etkinlik Sayısı (f)	Eleştirel Düşünme Etkinliklerinin Oranı (%)
-------------------------------	--	--

Birey ve Toplum	28	14	50
Kültür ve Miras	61	22	36,1
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	29	10	34,5
Bilim, Teknoloji ve Toplum	35	15	42,9
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	42	16	38,1
Etkin Vatandaşlık	30	10	33,3
Küresel Bağlantılar	38	16	42,1
Toplam	263	103	39,2

Tablo 10'a göre 5. sınıf ders kitabında toplam 263 ünite içi ders etkinliği bulunmaktadır. Bu etkinlikler üzerinde yapılan inceleme sonucunda eleştirel düşünmenin gelişimine katkı sağladığı belirlenen 103 farklı etkinlik veya soruya ulaşılmıştır. Kültür ve Miras öğrenme alanında 22 eleştirel düşünme etkinliği/sorusu yer alırken, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanı ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında ise 16 etkinlik/soruya ulaşılmıştır. Ayrıca “Bilim Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında 15, “Birey ve Toplum” öğrenme alanında 14 etkinlik/sorunun eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. Eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik etkinlik sayısının en az yer aldığı öğrenme alanları ise “İnsanlar Yerler ve Çevreler” ile “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanları olmuştur. Son iki öğrenme alanında 10 etkinlik/sorunun eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik olduğu görülmüştür.

Oransal olarak değerlendirildiğinde 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin %39,2'si eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik bir içeriğe sahiptir. Bu oran çok düşük olmamakla birlikte ders kitabının bu açıdan halen geliştirilmeye açık bir durumda olduğunu göstermektedir.

Eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik etkinliklerin öğrenme alanlarına ilişkin dağılımları öğrenme alanlarının hacimsel büyüklüğü dikkate alındığında farklılık göstermektedir. Bu nedenle öğrenme alanlarında yer alan eleştirel düşünme etkinliklerinin, o öğrenme alanında yer alan toplam etkinlikler içindeki oranı hesaplanmıştır. Bu doğrultuda Tablo 10'da da görüleceği üzere “Birey ve Toplum” öğrenme alanında eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin tüm etkinliklere oranı %50 ($f=14$) ile diğer öğrenme alanlarına göre

daha yüksek seviyededir. Bu oran “Bilim Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında %42,9 (f=15) ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında %42,1 (f=16) ile birbirine yakın seviyelerde yer almaktadır. Eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin toplam etkinlik sayısına oranı “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında %38,1 (f=16), “Kültür ve Miras” öğrenme alanında %36,1 (f=22), “İnsanlar Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında %34,5 (f=10), “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında ise 33,3 (f=10) olarak yer almaktadır. Bu farklılık belirli öğrenme alanlarının eleştirel düşünmeye yönelik etkinlik içeriğinin geliştirilmesi gereken bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının öğrenme alanları içinde yer alan ve eleştirel düşünmeye yönelik 103 etkinlik hangi eleştirel düşünme alt becerisini desteklediğine ilişkin olarak da analiz edilmiştir. Bu bağlamda bazı etkinliklerin aynı anda birden fazla eleştirel düşünme alt becerisine yönelik olabildiği görülmüştür. Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin alt becerilere göre dağılımları Tablo 11’de, bu etkinliklerin tümü içinde eleştirel düşünme alt becerilerinin desteklenme oranları ise Şekil 5 da görülmektedir.

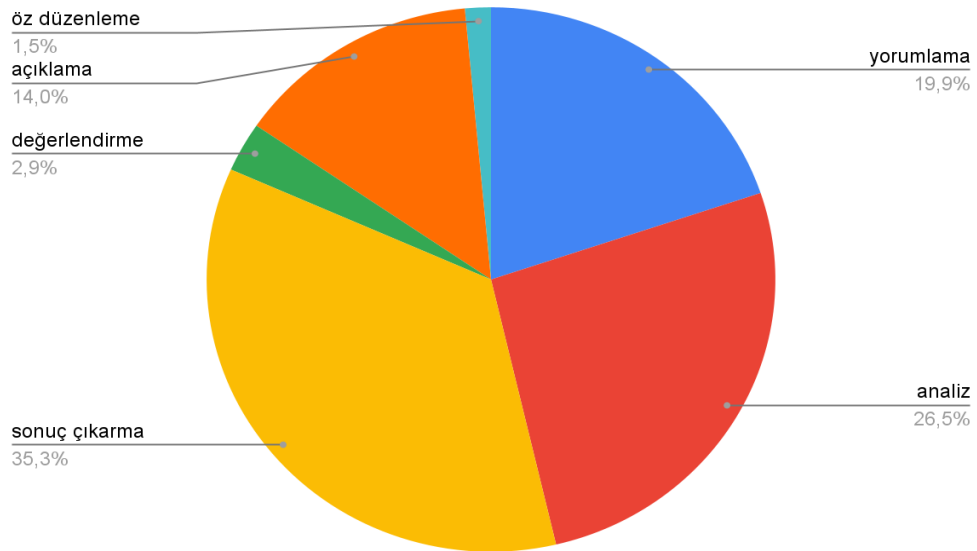
Tablo 11

Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin alt becerilere göre dağılımları

	Yorumlama (f)	Analiz (f)	Sonuç Çıkarma (f)	Değerlendirme (f)	Açıklama (f)	Öz Düzenleme (f)
Birey ve Toplum	3	4	9	-	1	-
Kültür ve Miras	5	12	9	-	5	-
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	4	2	4	-	2	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	4	6	2	3	6	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	5	12	1	2	1
Etkin Vatandaşlık	5	2	4	-	-	-

Küresel Bağlantılar	5	5	8	-	3	-
Toplam	27	36	48	4	19	2

Tablo 11’de her alt becerinin öğrenme alanları bağlamındaki etkinliklerde desteklenme sıklığı görülmektedir. Eleştirel düşünmenin alt becerilerinin öğrenme alanlarına göre dağılımı analiz edildiğinde öğrenme alanlarında birbirinden farklı becerilerin daha yoğun olarak desteklendiği görülmektedir. Tablo 11’de yer alan bulgulara göre “Birey ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında “sonuç çıkarma” becerisinin daha yüksek oranda yer aldığı görülmektedir. “Kültür ve Miras” öğrenme alanında “analiz” becerisinin, “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında “yorumlama” becerisinin daha yüksek oranda desteklendiği görülmektedir.

Şekil 5. 5. sınıf ders kitabının öğrenme alanında yer alan eleştirel düşünme etkinlik/sorularının alt becerileri destekleme oranları

Şekil 5’e göre ders kitabında yer alan eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin tümü içinde alt becerilerin farklı oranlarda desteklendiği görülmüştür. Bu bağlamda eleştirel düşünme etkinliklerinin en fazla %35,3 oranla “sonuç çıkarma” becerisine yer verdiği görülmüştür ($f=48$). Analiz becerisi %26,5 oranda yer alırken ($f=36$), “yorumlama” becerisi %19,9 oranda ($f=27$), “açıklama” becerisi %14 oranda ($f=19$), “değerlendirme” becerisi %2,9 oranda ($f=4$), “öz düzenleme” becerisi ise %1,5 oranda yer almıştır ($f=2$). Etkinliklerde elde edilen toplam frekansın %60’tan fazlasının sonuç çıkarma ve analiz becerisini geliştirmeye yönelik olduğu görülmüştür. Değerlendirme ve öz düzenleme becerileri ise toplam frekansın

içinde %5'in altında bir oranda yer almıştır. Bu durum alt beceriler arasında oldukça yüksek oranda bir farklılığı doğurmuştur. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının değerlendirme ve öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik içeriğinin daha zayıf, sonuç çıkarma ile analiz becerilerini geliştirmeye yönelik içeriğin daha güçlü olduğu görülmüştür.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan eleştirel düşünme etkinlikleri toplam etkinliklerin %39,2'sini oluşturmaktadır. Bu durum oransal açıdan düşük görülmesi de etkinliklerin detaylı analizleri sonucunda eleştirel düşünmenin bazı alt becerileri geliştirmeye yönelik içeriğinin diğerlerine göre yetersiz olduğu ve içeriğin bu boyutlarda geliştirilmeye açık olduğu görülmektedir.

4.1.2. 6. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular

Bu bölümde 6. sınıf ders kitabında yer alan ders etkinliklerinin analizlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabında yer alan hazırlık çalışmaları, araştırma soruları, bunu duydunuz mu? bölümü, sıra sizde ve oynayalım öğrenelim başlıkları ile ders içi etkinlik soruları doküman inceleme formu kullanılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler tablo ve grafikler ile aktarılmıştır.

6. sınıf ders kitabında öğrenme alanları içindeki toplam etkinlik/soru sayıları, bunların içinde eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinlik/soru sayıları ve bu etkinliklerin öğrenme alanlarına göre yüzdelik dağılımları Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12

6. sınıf ders kitabında eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin öğrenme alanlarına göre dağılımı

	Toplam Etkinlik Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Etkinlik Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Etkinliklerin Oranı (%)
Birey ve Toplum	52	17	32,7
Kültür ve Miras	86	22	25,6
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	41	7	17,1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	37	13	35,1

Üretim, Dağıtım ve Tüketim	32	9	28,1
Etkin Vatandaşlık	61	19	31,1
Küresel Bağlantılar	41	9	22,0
Toplam	350	96	27,4

Tablo 12’ye göre 6. sınıf ders kitabında yapılan inceleme sonucunda 350 farklı ders içi etkinliğin olduğu belirlenmiştir. Toplam etkinliklerin üzerinde yapılan inceleme sonucunda 96 etkinliğin eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik içeriğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kültür ve Miras öğrenme alanında 22 eleştirel düşünme etkinliği/sorusu yer alırken, “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında 19, “Birey ve Toplum” öğrenme alanında 17, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında 13 etkinlik/sorunun eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik bir içeriğe sahip olduğu belirlenmiştir. Eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik içeriğin en düşük olduğu öğrenme alanları ise “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Küresel Bağlantılar” ve “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanları olmuştur. Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında 9, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında 7 etkinlik/sorunun eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik olduğu görülmüştür.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin %27,4’ü eleştirel düşünmeye yönelik bir içeriğe sahiptir. Bu oran 5. ders kitabıyla karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmakta ve kitabın bu anlamda geliştirilmesi gereken düzeyde olduğunu göstermektedir.

Bir öğrenme alanında yer alan eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin ilgili öğrenme alanındaki toplam etkinlikler içindeki oranı hesaplanmıştır. Tablo 12’ye göre “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin tüm etkinliklere oranı %35,1 (f=13) ile diğer öğrenme alanlarından daha yüksek seviyededir. Bu oran “Birey ve Toplum” öğrenme alanında %32,7 (f=17), “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında %31,1 (f=19), “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında %28,1 (f=9) olmuştur. Kültür ve Miras öğrenme alanında %25,6 (f=22), “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında %22 (f=9), “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında %17,1 (f=7) oranı

bulunmuştur. Öğrenme alanları arasındaki farklılar özellikle belirli öğrenme alanlarında yer alan eleştirel düşünme içeriğinin geliştirilmesi gereken düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

6. sınıf ders kitabında yer alan eleştirel düşünmeye yönelik 96 etkinliğin, eleştirel düşünmenin hangi alt becerisini desteklediği incelenmiştir. Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin alt becerilere göre dağılımları Tablo 13'te, bu etkinliklerin tümü içinde eleştirel düşünme alt becerilerinin desteklenme oranları ise Şekil 7'de görülmektedir.

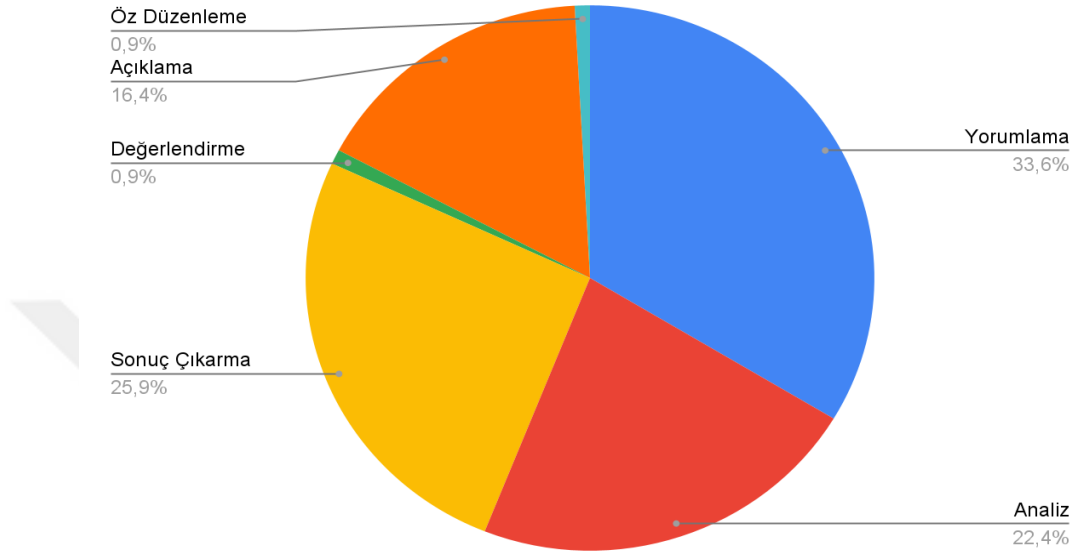
Tablo 13

Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin alt becerilere göre dağılımları

	Yorumlama (f)	Analiz (f)	Sonuç Çıkarma (f)	Değerlendirme (f)	Açıklama (f)	Öz Düzenleme (f)
Birey ve Toplum	12	5	1	1	-	-
Kültür ve Miras	8	5	5	-	5	-
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	3	5	-	-	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	4	3	5	-	5	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	3	5	-	1	-
Etkin Vatandaşlık	9	5	3	-	8	-
Küresel Bağlantılar	4	2	6	-	-	-
Toplam	39	26	30	1	19	1

Tablo 13'te her alt becerinin öğrenme alanlarında yer alan etkinliklerde desteklenme sıklığı görülmektedir. Eleştirel düşünmenin alt becerilerinin öğrenme alanlarına göre dağılımı analiz edildiğinde öğrenme alanlarında birbirinden farklı becerilerin daha yoğun olarak desteklediği sonucu ortaya çıkmıştır. Tablo 13'e göre "Birey ve Toplum", "Kültür ve Miras" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanlarında "yorumlama" becerisini geliştirmeye yönelik içeriğin daha fazla yer aldığı görülmüştür. "İnsanlar, Yerler ve Çevreler", "Üretim, Dağıtım

ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında “sonuç çıkarma” becerisinin daha yoğun desteklendiği, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında ise “sonuç çıkarma” becerisi ile “açıklama” becerisinin benzer oranda desteklendiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Şekil 6. 6. sınıf ders kitabının öğrenme alanında yer alan eleştirel düşünme etkinlik/sorularının alt becerileri destekleme oranları

Şekil 6’ya göre 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının eleştirel düşünmenin alt becerilerini farklı oranlarda desteklediği görülmüştür. Bu bağlamda eleştirel düşünme etkinliklerinin en fazla %33,6 oranla “yorumlama” becerisine yönelik olduğu görülmüştür ($f=39$). Sonuç çıkarma %25,9 oranda yer alırken ($f=30$), “analiz” becerisi %22,4 oranda ($f=26$), “açıklama” becerisi %16,4 oranda ($f=19$), “değerlendirme” ve “öz düzenleme” becerileri %0,9 oranda ($f=1$) yer almıştır. Yorumlama alt becerisinin 39 eleştirel düşünme etkinliği tarafından desteklendiği, değerlendirme ve öz düzenleme becerilerinin ise 1 etkinlik tarafından desteklendiği görülmüştür. Bu açıdan 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının değerlendirme ve öz düzenleme becerilerini geliştirmeye yönelik içeriğinin yorumlama, sonuç çıkarma ve analiz becerilerine oranla daha zayıf olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yapılan analizler sonucunda tüm etkinlikler içindeki eleştirel düşünme etkinliklerinin oranı %27,4’tür. Bu oranın öğrenme alanları arasında dengeli dağılmadığı ve eleştirel düşünmenin özellikle bazı alt becerilerine yönelik içeriğin geliştirilmeye açık olduğu anlaşılmaktadır.

4. 1. 3. 7. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular

7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış iki farklı kitap bulunmaktadır. Bu kitaplardan basım yılı daha yeni olan ders kitabı bu araştırmada incelenmiştir.

Bu bölümde incelenen 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan ders etkinliklerinin analizlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. 7. sınıf ders kitabında yer alan fıkra, ilginç ve farklı bilgiler bölümü, örnek olay, birlikte yapıyoruz, yaparak yaşayarak öğreniyoruz bölümü ve çeşitli haberler ile ders kitabında yer alan sorular doküman inceleme formu kullanılarak değerlendirilmiştir.

Tablo 14'te 7. sınıf ders kitabında yer alan toplam etkinlik sayısı, eleştirel düşünmeyi destekleyen toplam etkinlik sayısı ve bu etkinliklerin öğrenme alanlarına göre yüzdelik dağılımları sunulmuştur.

Tablo 14

7. sınıf ders kitabında eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin öğrenme alanlarına göre dağılımı

	Toplam Etkinlik Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Etkinlik Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Etkinliklerin Oranı (%)
Birey ve Toplum	48	18	37,5
Kültür ve Miras	79	26	32,9
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	56	21	37,5
Bilim, Teknoloji ve Toplum	35	13	37,1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	59	22	37,3
Etkin Vatandaşlık	49	17	34,7
Küresel Bağlantılar	32	9	28,1
Toplam	358	126	35,2

Tablo 14'e göre 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında toplam 358 ders etkinliği bulunmaktadır. Bu etkinlikler üzerinde yapılan inceleme sonucunda eleştirel düşünmenin gelişimine katkı sağladığı belirlenen 126 farklı etkinlik veya soruya ulaşılmıştır. Kültür ve Miras öğrenme alanında 26 etkinlik/sorunun, "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanında 22 etkinlik/sorunun, "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanında 21 etkinlik/sorunun, "Birey ve Toplum" öğrenme alanında 18 etkinlik/sorunun, "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanında 17 etkinlik/sorunun eleştirel düşünmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. 7. sınıf ders kitabında eleştirel düşünmeye yönelik etkinlik/soru sayısının en az olduğu öğrenme alanları, 13 etkinlik/soru yer alan "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanı ile 9 etkinlik/soru yer alan "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı olmuştur.

Oransal olarak 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin %35,2'sinin eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. 6. Sınıf ders kitabına göre daha yüksek olan ve 5. sınıf ders kitabıyla ise benzerlik taşıyan bu oran düşük görülmemekle birlikte kitabın bu anlamdaki içeriğinin halen geliştirilebilir durumda olduğunu göstermektedir.

Eleştirel düşünmeye yönelik etkinlik sayılarının öğrenme alanlarına göre dağılımları farklılık göstermektedir. Tablo 14'e göre "Birey ve Toplum" (f=18) öğrenme alanı ile "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" (f=21) öğrenme alanında eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin tüm etkinliklere oranı %37,5 ile diğer öğrenme alanlarından daha yüksek seviyededir. Bu oran "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanında %37,3 (f=22), "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında %37,1 (f=13) ile birbirine oldukça yakın seviyede yer almıştır. Ayrıca "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanında %34,7 (17), "Kültür ve Miras" öğrenme alanında %32,9 (f=26), "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında %28,1 (f=9) oranında yer almaktadır. Öğrenme alanları arasındaki bu farklılıklardan hareketle belirli öğrenme alanlarında eleştirel düşünmeye yönelik etkinlik içeriğinin geliştirilmesi gereken düzeyde olduğu görülmektedir.

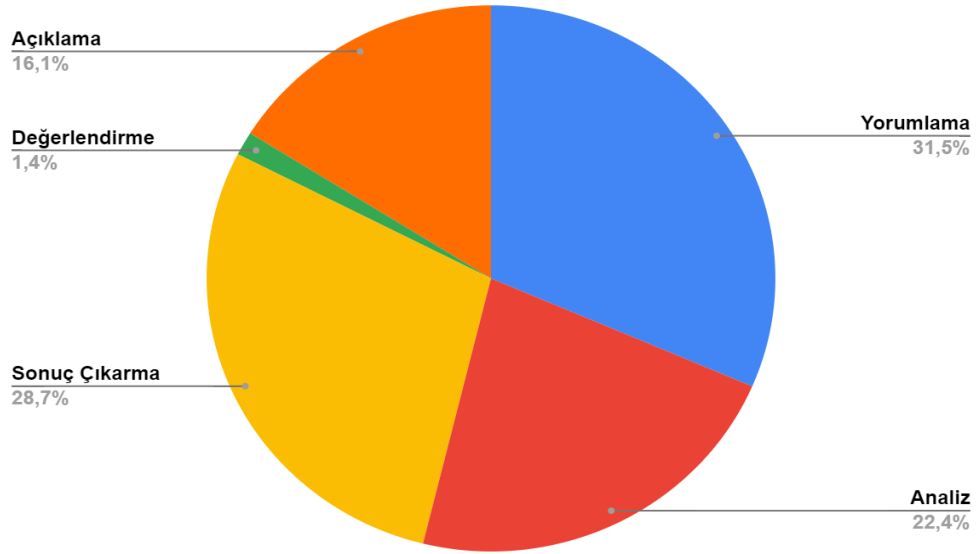
7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik 126 etkinliğin hangi alt becerileri desteklediği analiz edilmiştir. Eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin alt becerilere göre dağılımı Tablo 15'te verilmiştir. Eleştirel düşünme etkinliklerinin tümü içinde eleştirel düşünme alt becerilerinin desteklenme oranlarına ise Şekil 8'de yer verilmiştir.

Tablo 15

Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen etkinliklerin alt becerilere göre dağılımları

	Yorumlama (f)	Analiz (f)	Sonuç Çıkarma (f)	Değerlendirme (f)	Açıklama (f)	Öz Düzenleme (f)
Birey ve Toplum	10	5	5	0	2	0
Kültür ve Miras	7	8	7	0	7	0
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	6	15	0	2	0
Bilim, Teknoloji ve Toplum	4	5	4	1	3	0
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	9	2	4	1	8	0
Etkin Vatandaşlık	10	5	2	0	1	0
Küresel Bağlantılar	4	1	4	0	0	0
Toplam	45	32	41	2	23	0

Tablo 15’te her alt becerinin öğrenme alanlarında yer alan etkinliklerde desteklenme sıklığı görülmektedir. Alt becerilerin öğrenme alanlarına göre dağılımı analiz edildiğinde, öğrenme alanlarında birbirinden farklı alt becerilerin daha yoğun olarak desteklendiği görülmektedir. Tablo 15’e göre “Birey ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ile “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında yorumlama becerisi, “Kültür ve Miras” ve “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanlarında analiz becerisi, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında ise sonuç çıkarma becerisinin daha fazla desteklendiği görülmektedir. Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında yorumlama ve sonuç çıkarma becerilerinin benzer şekilde desteklendiği sonucu görülmüştür.

Şekil 7. 7. sınıf ders kitabının öğrenme alanında yer alan eleştirel düşünme etkinlik/sorularının alt becerileri destekleme oranları

Şekil 7’ye göre ders kitabında yer alan eleştirel düşünme etkinliklerinin tümü içinde alt becerileri farklı oranlarda desteklendiği görülmüştür. Bu bağlamda eleştirel düşünme etkinliklerinin en fazla %31,5 oranla “yorumlama” becerisine yer verdiği görülmüştür ($f=45$). Sonuç çıkarma becerisi %28,7 oranda yer alırken ($f=41$), “analiz” becerisi %22,4 oranında ($f=32$), “açıklama” becerisi %16,1 oranda ($f=23$), “değerlendirme” becerisi %1,4 oranda ($f=2$) yer almıştır. Ders kitabında yer alan eleştirel düşünme etkinlikleri en fazla yorumlama becerisini geliştirmeye yönelik bir içeriğe sahiptir. Toplam frekansın %98,6’sı yorumlama, sonuç çıkarma, analiz ve açıklama becerilerine yöneliktir. %1,4’ünü ise değerlendirme becerisi oluşturmaktadır. Şekil 7’den hareketle 7. sınıf ders kitabında yer alan eleştirel düşünme etkinliklerinin “değerlendirme” becerisini geliştirmeye yönelik içeriğinin oldukça zayıf olduğu, “öz düzenleme” becerisine yönelik ise herhangi bir içeriğin yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı içinde yer toplam etkinliklerin %35,2’si eleştirel düşünmeye yönelik etkinlikler oluşturmaktadır. Bu oran düşük görünmemekle birlikte etkinliklerin detaylı analizi sonucunda eleştirel düşünmenin bazı alt becerilerine yönelik içeriğin geliştirilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

4. 2. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerinin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik içeriği nasıldır?

Bu bölümde 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında her öğrenme alanı sonunda yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerinin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik içeriğinin incelenmesi sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur.

4. 2. 1. 5. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular

Bu bölümde 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında her öğrenme alanının sonunda bulunan ölçme-değerlendirme bölümlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ölçme-değerlendirme bölümünde doğru yanlış, boşluk doldurma, eşleştirme, çoktan seçmeli test ve açık uçlu soru formları yer almaktadır.

Ölçme-değerlendirme bölümlerinde yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara Tablo 16’da yer verilmiştir. Tablo 16’da 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerindeki toplam soru sayısı, eleştirel düşünmeyi destekleyen toplam soru sayısı ve bu soruların öğrenme alanlarına göre yüzdelik dağılımları verilmiştir.

Tablo 16

5. sınıf ders kitabında eleştirel düşünmeye yönelik soruların öğrenme alanlarına göre dağılımı

	Toplam Soru Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Soru Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Soruların Oranı (%)
Birey ve Toplum	25	2	8,0
Kültür ve Miras	28	4	14,3
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	23	1	4,3
Bilim, Teknoloji ve Toplum	28	5	17,9
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	23	2	8,7
Etkin Vatandaşlık	30	1	3,3
Küresel Bağlantılar	19	2	10,5
Toplam	176	17	9,7

Tablo 16’ya göre 5. sınıf ders kitabı ölçme değerlendirme bölümünde toplam 176 soru yer almaktadır. Bu sorular üzerinde yapılan inceleme sonucunda eleştirel düşünmenin gelişimine katkı sağladığı belirlenen 17 farklı soruya ulaşılmıştır. Bilim, Teknoloji ve Toplum

öğrenme alanında 5 eleştirel düşünme sorusu yer alırken, “Kültür ve Miras” öğrenme alanında 4 eleştirel düşünme sorusu belirlenmiştir. Bunun yanında “Birey ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında 2 sorunun, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ile “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında 1 sorunun eleştirel düşünmeye yönelik olduğu görülmüştür.

Eleştirel düşünmeye yönelik soruların toplam sorular içindeki oranı %9,7 olarak belirlenmiştir. Bu oranın ünite içi etkinlikler bölümünde elde edilen orana göre (%39,2 bkz. Tablo 10) oldukça düşük olduğu ve ölçme-değerlendirme bölümünün bu açıdan geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Eleştirel düşünmeye yönelik soruların toplam sorular içindeki oranlarına bakıldığında öğrenme alanları arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Tablo 16’ya göre “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında eleştirel düşünmeye yönelik soruların oranı %17,9 (f=5) ile diğer öğrenme alanlarında daha yüksek seviyede yer almıştır. Bu oran “Kültür ve Miras” öğrenme alanında %14,3 (f=4) oranında, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında %10,5 (f=2) oranında yer almıştır. Eleştirel düşünmeye yönelik sorular, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında %8,7 (f=2) oranında yer alırken, “Birey ve Toplum” öğrenme alanında %8,0 (f=2) oranında yer almıştır. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında %4,3 (f=1), “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında %3,3 (f=1) oranında eleştirel düşünmeye yönelik soru yer almıştır. Bu durum eleştirel düşünmeye yönelik içeriğin belirli öğrenme alanlarında daha zayıf düzeyde olduğunu göstermektedir.

5. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan eleştirel düşünmeye yönelik 17 sorunun alt becerilere yönelik içeriği analiz edilmiştir. Eleştirel düşünmeye yönelik olan soruların alt becerilere göre dağılımı Tablo 17’de, alt becerilerin öğrenme alanındaki oransal dağılımı Şekil 8’de verilmiştir.

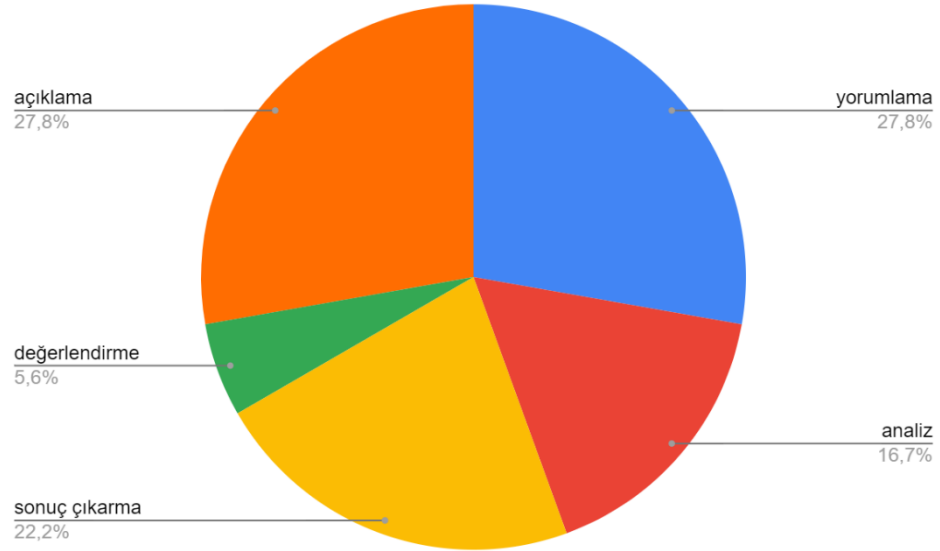
Tablo 17

Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen soruların alt becerilere göre dağılımları

	Yorumlama (f)	Analiz (f)	Sonuç Çıkarma (f)	Değerlendirme (f)	Açıklama (f)	Öz düzenleme (f)
Birey ve Toplum	-	1	1	-	-	-
Kültür ve Miras	3	1	1	-	-	-

İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	-	-	-	1	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	2	-	1	1	1	-
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	-	1	-	1	-
Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-	1	-
Küresel Bağlantılar	-	1	-	-	1	-
Toplam	5	3	4	1	5	0

Tablo 17’de eleştirel düşünme alt becerilerinin öğrenme alanları bağlamındaki ölçme-değerlendirme etkinliklerinde desteklenme sıklığı yer almaktadır. Alt becerilerin öğrenme alanlarına göre dağılımı analiz edildiğinde, öğrenme alanlarının farklı alt becerileri daha yoğun olarak desteklediği görülmüştür. Tablo 17’ye göre “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “analiz” ve “sonuç çıkarma” becerileri daha fazla yer alırken, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanının “sonuç çıkarma” ve “açıklama” becerilerinin daha fazla desteklendiği görülmüştür. “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında “analiz” ve “açıklama” becerileri diğer becerilerden daha fazla yer almıştır. Kültür ve Miras öğrenme alanı ile “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanları “yorumlama” becerisini, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı ile “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı “açıklama” becerisini daha çok desteklemektedir.

Şekil 8. 5. Sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerindeki eleştirel düşünme sorularında alt becerilerinin desteklenme oranları

Şekil 8'e göre ders kitabında yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerindeki eleştirel düşünmeye yönelik soruların alt becerileri farklı oranlarda desteklediği görülmüştür. Bu bağlamda ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan sorular %27,8 oranla daha çok "açıklama" ve "yorumlama" becerilerini geliştirmeye yöneliktir (f=5). Sonuç çıkarma becerisi %22,2 oranda (f=4), "analiz" becerisi %16,7 oranda (f=3) ve "değerlendirme" becerisi %5,6 oranda (f=1) yer almıştır. Ölçme-değerlendirme bölümündeki soruların %55,6'sı açıklama ve yorumlama becerisini desteklerken, %5,6'sının değerlendirme becerisini desteklediği ve öz düzenleme becerisini destekleyen bir sorunun yer almadığı görülmüştür. Bu durum alt beceriler desteklenmesi sırasında arasında oldukça yüksek oransal farklılığı meydana getirmiştir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan eleştirel düşünmeye yönelik sorular, toplam soruların %9,7'sini oluşturmaktadır. Ayrıca alt becerilere yönelik yapılan analizler sonucunda ise değerlendirme ve öz düzenleme becerilerine ilişkin içeriğin zayıf olduğu görülmüştür. 5. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinin özellikle bu iki bağlamda geliştirilmesi gereken düzeyde olduğu görülmektedir.

4. 2. 2. 6. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular

Bu bölümde 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında her öğrenme alanının sonunda bulunan ölçme-değerlendirme bölümlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabı ölçme-değerlendirme bölümünde doğru yanlış, boşluk doldurma, eşleştirme, çoktan seçmeli test ve açık uçlu soru formları yer almaktadır.

Ölçme-değerlendirme bölümlerinde yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara Tablo 18'de yer verilmiştir. Tablo 18'de 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerindeki toplam soru sayısı, eleştirel düşünmeyi destekleyen toplam soru sayısı ve bu soruların öğrenme alanlarına göre yüzdelik dağılımları verilmiştir.

Tablo 18

6. sınıf ders kitabında eleştirel düşünmeye yönelik soruların öğrenme alanlarına göre dağılımı

	Toplam Soru Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Soru Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Soruların Oranı (%)
Birey ve Toplum	24	5	20,8
Kültür ve Miras	29	3	10,3

İnsanlar, Yerler ve Çevreler	24	4	16,7
Bilim, Teknoloji ve Toplum	21	2	9,5
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	24	3	12,5
Etkin Vatandaşlık	31	2	6,5
Küresel Bağlantılar	24	3	12,5
Toplam	177	22	12,4

Tablo 18'e göre 6. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinde toplam 177 soru yer almaktadır. Bu sorular üzerinde yapılan inceleme sonucunda eleştirel düşünmenin gelişimine katkı sağladığı belirlenen 22 soruya ulaşılmıştır. Birey ve Toplum öğrenme alanında 5 eleştirel düşünme sorusu bulunurken, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında 4 eleştirel düşünme sorusu belirlenmiştir. Ayrıca “Kültür ve Miras”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında 3 eleştirel düşünme sorusu, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında ise 2 eleştirel düşünme sorusunun yer aldığı görülmüştür.

Eleştirel düşünmeye yönelik soruların toplam sorular içindeki oranı %12,4 olarak belirlenmiştir. Bu oran ders etkinlikleri bölümünde elde edilen orana göre (%27,4 bkz. Tablo 12) düşüktür. Bu açıdan ölçme-değerlendirme bölümlerinin eleştirel düşünmeye yönelik içeriğinin geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

Eleştirel düşünmeye yönelik soruların toplam sorular içindeki oranına bakıldığında öğrenme alanları arasında farklılıklar görülmektedir. Tablo 18'e göre “Birey ve Toplum” öğrenme alanında eleştirel düşünmeye yönelik soruların oranı %20,8 (f=5) ile diğer öğrenme alanlarından daha yüksektir. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanındaki soruların %16,7'si (f=4) eleştirel düşünmeye yönelikken, bu oran “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında %12,5 ile eşit bulunmuştur. Bunun yanında “Kültür ve Miras” öğrenme alanında %10,3 (f=3), “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında %9,5 oran (f=2) belirlenmiştir. Eleştirel düşünme sorularının en az oranda yer aldığı öğrenme alanı ise %6,5 (f=2) ile “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı olmuştur. Bu oranlardan

hareketle eleştirel düşünmeye yönelik içeriğin bazı ölçme-değerlendirme bölümlerinde daha zayıf ve geliştirilmesi gereken düzeyde olduğu düşünülmektedir.

6. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan eleştirel düşünmeye yönelik 22 sorunun alt becerilere yönelik içeriği incelenmiştir. Eleştirel düşünmeye yönelik soruların alt becerilere göre dağılımı Tablo 19’da alt becerilerin oransal dağılımı ise Şekil 9’da verilmiştir.

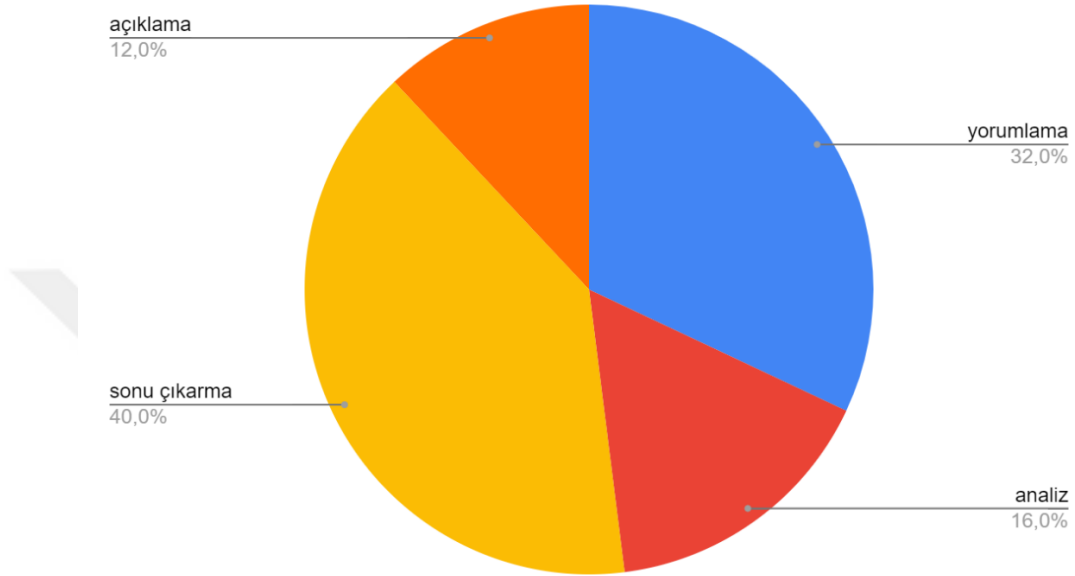
Tablo 19

Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen soruların alt becerilere göre dağılımları

	Yorumlama (f)	Analiz (f)	Sonuç Çıkarma (f)	Değerlendirme (f)	Açıklama (f)	Öz düzenleme (f)
Birey ve Toplum	4	1	-	-	-	-
Kültür ve Miras	-	-	3	-	-	-
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	1	4	-	-	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	1	1	1	-	1	-
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	1	-	1	-	1	-
Etkin Vatandaşlık	1	-	-	-	1	-
Küresel Bağlantılar	1	1	1	-	-	-
Toplam	8	4	10	0	3	0

Tablo 19’da eleştirel düşünmenin alt becerilerinin öğrenme alanları ölçme-değerlendirme bölümleri bağlamında desteklenme sıklığı yer almaktadır. Alt becerilerin öğrenme alanlarına göre dağılımına bakıldığında farklılıklar görülmektedir. Tablo 19’a göre “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “yorumlama” becerisi daha fazla desteklenirken, “Kültür ve Miras” ve “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanlarında “sonuç çıkarma” becerisi daha fazla desteklenmiştir. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında “yorumlama”, “analiz”, “sonuç çıkarma” ve “açıklama” becerilerine yönelik 1 soru yer

alırken, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında ise “yorumlama”, “sonuç çıkarma” ve “açıklama” becerilerine yönelik 1 soru belirlenmiştir. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında “yorumlama” ve “açıklama” becerileri, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında da “yorumlama”, “analiz” ve “sonuç çıkarma” becerileri 1 soruda desteklenmiştir.

Şekil 9. 6. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerindeki eleştirel düşünme sorularında alt becerilerinin desteklenme oranları

6. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinde yer alan soruların incelenmesi sonucunda 22 sorunun eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bu 22 sorunun ise alt becerileri birbirinden farklı oranlarda desteklediği belirlenmiştir. Şekil 9’a göre ölçme-değerlendirme bölümlerinde yer alan sorular %40 oranla (f=10) en fazla “sonuç çıkarma” becerisini geliştirmeye yöneliktir. Eleştirel düşünme sorularının %32’sinin “yorumlama” becerisini (f=8), %16’sının “analiz” becerisini (f=4), %12’sinin ise “açıklama” becerisini (f=3) geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinde yer alan soruların değerlendirme ve öz düzenleme becerilerine yönelik bir içeriğe sahip olmadığı belirlenmiştir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan eleştirel düşünmeye yönelik sorular, toplam soruların %12,4’ünü oluşturmaktadır. Ayrıca alt becerilerden değerlendirme ve öz düzenleme becerilerinin ölçme-değerlendirme bölümlerinde desteklenmediği görülmüştür. 6. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinin bu iki bağlamda geliştirilmeye açık olduğu görülmektedir.

4. 2. 3. 7. Sınıf Ders Kitabına İlişkin Bulgular

Bu bölümde 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. 7. sınıf ders kitabı ölçme-değerlendirme bölümlerinde doğru yanlış, boşluk doldurma, eşleştirme, çoktan seçmeli test ve açık uçlu soru formları yer almaktadır.

Ölçme-değerlendirme bölümlerinde yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara Tablo 20’de yer verilmiştir. Tablo 20’de 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan ölçme-değerlendirme bölümlerindeki toplam soru sayısı, eleştirel düşünmeyi destekleyen toplam soru sayısı ve bu soruların öğrenme alanlarına göre yüzdelik dağılımları verilmiştir.

Tablo 20

7. sınıf ders kitabında eleştirel düşünmeye yönelik soruların öğrenme alanlarına göre dağılımı

	Toplam Soru Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Soru Sayısı (f)	Eleştirel Düşünmeye Yönelik Soruların Oranı (%)
Birey ve Toplum	23	4	17,4
Kültür ve Miras	23	3	13,0
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	23	3	13,0
Bilim, Teknoloji ve Toplum	24	4	16,7
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	24	4	16,7
Etkin Vatandaşlık	24	3	12,5
Küresel Bağlantılar	23	1	4,3
Toplam	164	22	13,4

Tablo 20’ye göre 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinde toplam 164 soru yer almaktadır. Bu soruların incelenmesi sonucunda eleştirel düşünmenin gelişimine katkı sağladığı belirlenen 22 soruya ulaşılmıştır. “Birey ve Toplum”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında 4

sorunun eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında ise 3 sorunun eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik olduğu belirlenirken, “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında 1 sorunun eleştirel düşünmeye yönelik olduğu görülmüştür.

7. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinde yer alan toplam soruların %13,4’ünün eleştirel düşünmeye yönelik olduğu belirlenmiştir. Bu oran ders etkinlikleri bölümünün de gerisinde kalırken (%35,2 bkz. Tablo 14) ders kitabının bu yönüyle geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

Eleştirel düşünmeye yönelik soruların oransal dağılımları incelendiğinde, bazı öğrenme alanlarının birbirine benzer oranlara, bazılarının ise farklı oranlara sahip olduğu görülmektedir. Tablo 20’ye göre “Birey ve Toplum” öğrenme alanında eleştirel düşünmeye yönelik soruların oranı %17,4 (f=4) ile diğer öğrenme alanlarından daha yüksek bulunmuştur. Aynı oran “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ile “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında %16,7 ile birbirine denk bulunmuştur. Bunun yanında “Kültür ve Miras” ile “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanlarında %13 oranında eleştirel düşünmeye yönelik soru yer almaktadır. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında %12,5 (f=3), “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında %4,3 (f=1) oranında eleştirel düşünme sorusu belirlenmiştir.

7. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinde yer alan eleştirel düşünmeye yönelik 22 sorunun alt becerilere yönelik içeriği analiz edilmiştir. Eleştirel düşünmeye yönelik soruların alt becerilere ilişkin dağılımı Tablo 21’de yer almaktadır. Ölçme-değerlendirme bölümündeki alt becerilerin oransal dağılımına ilişkin bulgulara ise Şekil 10’da yer verilmiştir.

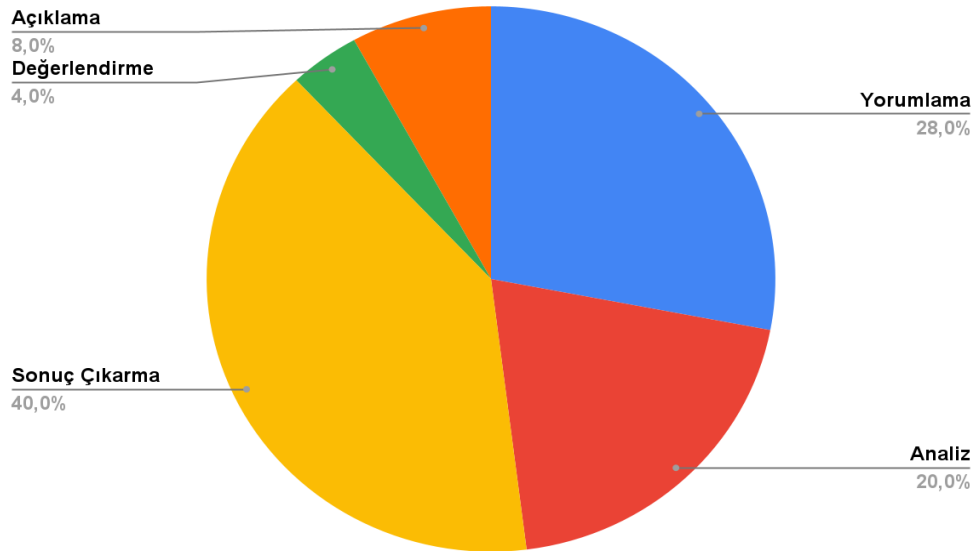
Tablo 21

Öğrenme alanlarında yer alan ve eleştirel düşünmeyi destekleyen soruların alt becerilere göre dağılımları

	Yorumlama (f)	Analiz (f)	Sonuç Çıkarma (f)	Değerlendirme (f)	Açıklama (f)	Öz düzenleme (f)
Birey ve Toplum	1	1	2	-	-	-
Kültür ve Miras	2	-	1	-	1	-

İnsanlar, Yerler ve Çevreler	1	1	2	-	-	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	1	3	-	-	-
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	-	2	1	1	1	-
Etkin Vatandaşlık	2	-	1	-	-	-
Küresel Bağlantılar	1	-	-	-	-	-
Toplam	7	5	10	1	2	0

Tablo 21’de eleştirel düşünme alt becerilerinin öğrenme alanları bağlamındaki etkinliklerde desteklenme sıklığı yer almaktadır. Tablo 21’e göre “Birey ve Toplum”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanlarında “sonuç çıkarma” becerisi daha fazla desteklenirken, “Kültür ve Miras”, “Etkin Vatandaşlık” ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında “yorumlama” becerisi daha fazla desteklenmiştir. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında ise daha çok “analiz” becerisi desteklenmiştir.

Şekil 10. 7. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerindeki eleştirel düşünme sorularında alt becerilerinin desteklenme oranları

Şekil 10’a göre ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan sorular alt becerileri farklı oranlarda desteklemiştir. Buna göre eleştirel düşünmeye yönelik soruların %40 oranla (f=10)

en fazla “sonuç çıkarma” becerisini desteklediği belirlenmiştir. Yorumlama becerisi %28 oranda (f=7) desteklenirken, “analiz” becerisi %20 oranında (f=5), “açıklama” becerisi %8 oranda (f=2), “değerlendirme” becerisi %4 oranda (f=1) desteklenmiştir. 7. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan soruların daha çok sonuç çıkarma ve yorumlama becerisine yönelik olduğu görülürken öz düzenleme becerisine yönelik bir içeriğin yer almadığı belirlenmiştir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan eleştirel düşünmeye yönelik sorular, toplam soruların %13,4’ünü oluşturmaktadır. Ayrıca alt becerilere yönelik içeriğin değerlendirme ve öz düzenleme becerileri bakımından yetersiz olduğu görülmüştür. 7. sınıf ders kitabının ölçme-değerlendirme bölümlerinin bu bağlamda geliştirilmesi gereken düzeyde olduğu görülmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5. 1. Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde çalışma kapsamında incelen ders kitaplarına ilişkin sonuç ve tartışmalara yer verilecektir. Araştırmada Sosyal Bilgiler ders kitapları ünite içi etkinlikleri ve ölçme-değerlendirme bölümleri olmak üzere iki farklı boyutuyla değerlendirilmiştir. İlk olarak ünite içi etkinlikler bölümüne ilişkin sonuç ve tartışmalara yer verilecektir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında %39,2 oranında, 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında %27,4 oranında, 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında %35,2 oranında eleştirel düşünme etkinliği/sorusunun yer aldığı görülmüştür. Bu doğrultuda etkinlikler açısından düşünüldüğünde 5. sınıf ders kitabının eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik içeriğinin 6. ve 7. sınıf ders kitaplarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada incelenen ders kitaplarından 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının eleştirel düşünmeye yönelik içeriğinin diğer iki ders kitabına göre oldukça düşük kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Eleştirel düşünme etkinliklerinin öğrenme alanlarına göre dağılımına bakıldığında öğrenme alanları arasında oransal farklılıkların yer aldığı görülmüştür. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının birey ve toplum, 6. sınıf ders kitabının bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında yer alan etkinliklerin eleştirel düşünmeye yönelik içeriğinin diğer öğrenme alanlarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. 7. sınıf ders kitabında ise 5. ve 6. sınıf ders kitaplarının aksine eleştirel düşünme etkinliklerinin öğrenme alanlarına daha dengeli dağıldığı görülmüştür. Ders kitaplarında bulunan eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik etkinlik/soruların eleştirel düşünme alt becerileri açısından incelenmesi sonucunda ise 5. sınıf ders kitabında sonuç çıkarma, 6 ve 7. sınıflarda ise yorumlama alt becerisine yönelik etkinliklerin sayıca daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca değerlendirme ve öz düzenleme becerilerinin incelenen ders kitaplarında oldukça az yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aydemir (2017) tarafından yapılan çalışmada Sosyal Bilgiler öğretim programında bulunan becerilerin ders kitaplarında ne düzeyde bulunduğu araştırılmıştır. Aydemir öğretim programındaki becerileri ders kitabında yer alan etkinlikler üzerinden analiz etmiştir. Buna göre Sosyal Bilgiler ders kitaplarının derse yönelik olan becerilere, ortak becerilere göre daha az yer verdiğine ve yer alan becerilerin bulunma düzeylerinin farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aydemir Sosyal Bilgiler ders kitaplarında eleştirel düşünme becerisinin ünitelere

(öğrenme alanlarına) göre dağılımını da analiz etmiştir. Aydemir 5. sınıf düzeyinde MEB tarafından yayınlanan kitapta 113, Pasifik Yayınları tarafından hazırlanan kitapta 122 eleştirel düşünme becerisinin olduğunu belirlemiştir. 6. sınıf düzeyinde, MEB tarafından yayınlanan kitapta 91, İm-yay tarafından hazırlanan kitapta 158 eleştirel düşünme becerisine ulaşmıştır. 7. sınıfta ise MEB yayınlarında 174, Anıttepe yayınında 105 eleştirel düşünme becerisi belirlenmiştir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular Aydemir'in (2017) çalışmasına göre bazı benzerlik ve farklılıklar barındırmaktadır. Aydemir'e göre eleştirel düşünme becerisi etkinlikleri en çok 7. sınıf ders kitabında yer alırken (174) 5. sınıf ders kitabı ikinci sırada (113), 6. sınıf ders kitabı ise son sırada (91) yer almıştır. Bu araştırmada elde edilen bulgular da benzer bir sıralamayı ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada eleştirel düşünme becerisi etkinlik/soruları en yüksek 7. Sınıf ders kitabında (167), ikinci en yüksek 5. sınıf ders kitabında (154) en az ise 6. Sınıf ders kitabında (141) yer almaktadır. Bu araştırma bu yönüyle Aydemir'in araştırmasına benzerlik göstermektedir.

Aydemir (2017) ders kitaplarında yer alan becerilerin üniteler (öğrenme alanları) arasında düzenli dağılım göstermediğini bazı ünitelerde daha fazla karşılaşıldığını ifade etmektedir. Buna göre Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış 5. sınıf ders kitabı eleştirel düşünme becerisine en fazla "Haklarımı Öğreniyorum" ünitesinde yer vermiştir. 6. sınıf ders kitabında "Demokrasinin Serüveni" ünitesi, 7. sınıf ders kitabında "Türk Tarihinde Yolculuk" ünitesi en çok eleştirel düşünme becerisi etkinliğine sahip üniteler olmuştur.

Bu araştırmada eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yönelik etkinliklerin/soruların en fazla olduğu öğrenme alanı, 5., 6. ve 7. sınıf seviyelerinde de "Kültür ve Miras" öğrenme alanı olmuştur. Eleştirel düşünme etkinlik/sorularının en fazla yer aldığı öğrenme alanları bakımından 5. ve 6. sınıf ders kitaplarında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu araştırma sonucunda 7. sınıf ders kitabında elde edilen bulgular Aydemir tarafından elde edilen bulgular ile benzerlik göstermiştir.

Altay'ın (2020) gerçekleştirdiği araştırmada ortaokul Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan kitaplar beceriler açısından incelenmiştir. Araştırmada 5, 6, ve 7. sınıf seviyesindeki Sosyal Bilgiler ders kitaplarından veriler toplanmıştır. Altay araştırma sonucunda üç ders kitabında 196 beceriye ulaşılmış ve ders kitaplarının öğretim programına kıyasla oldukça zengin olduğunu aktarmıştır. Altay'a göre öğretim programda yer alan beceriler, ders kitaplarının genelinde dengeli bir şekilde dağılmamaktadır. Bazı becerilerin sık, bazı becerilerin seyrek işlendiği ya da hiç işlenmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca beceriler

sınıf seviyelerine göre de dengeli dağılmamıştır. Altay 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında eleştirel düşünmenin hiçbir kazanımda işlenmediğini, 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ise yalnızca bir defa işlendiğini vurgulamaktadır.

Mevcut araştırmada incelenen ilgili ders kitaplarının her öğrenme alanında yer alan çeşitli etkinliklerde/sorularda eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgular, Altay (2020) tarafından yapılan çalışmanın 7. sınıf ders kitabına ilişkin bulgularına göre farklı sonuçlar ortaya koyarken, eleştirel düşünmenin alt becerilerinin ders kitabındaki dağılımı açısından benzer sonuçları ortaya koymuştur.

Faiz ve Avcı (2018) tarafından yapılan çalışmada 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanındaki beceri ile değerler araştırılmıştır. Araştırmacılar yapılan inceleme sonucunda 4. sınıf ders kitabında 13, 5. sınıf ders kitabında ise 11 farklı becerinin yer aldığını ifade etmektedir. Bu beceriler arasında eleştirel düşünme becerisinin yer almadığı görülmektedir. Faiz ve Avcı’ya göre 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki etkin vatandaşlık öğrenme alanı içinde eleştirel düşünme becerisine yer vermemektedir. Mevcut araştırmada bu açıdan Faiz ve Avcı tarafından yapılan çalışmadan farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Sur (2021) Türkçe ders kitapları üzerinde yapmış olduğu çalışmada öyküleyici metinlerin eleştirel düşünme becerisini kazandırmadaki işlevini değerlendirmiştir. Bu amaçla 5, 6, 7 ve 8. sınıf seviyesindeki Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Araştırma sonucunda eleştirel düşünme becerilerinin ders kitaplarındaki içeriklerinin dengeli olmayan bir şekilde dağıldığı ve bazı becerilerin daha az yer aldığı belirtilmektedir.

Demir ve Baş (2019) Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin örneklerle verilen yeri tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmada 4. sınıf Türkçe ders kitabını incelemiştir. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda eleştirel düşünme ölçütlerinin bir kısmına yer verilirken bir kısmına kısmen yer verildiğini aktarmaktadır.

Batur ve Soyuçok (2019) Türkçe ders kitaplarında yer alan atasözlerinin içindeki eleştirel düşünme unsurlarını doküman inceleme formu yardımıyla araştırmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflara ait Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Batur ve Soyuçok tarafından yapılan çalışma sonucunda ders kitaplarında 44 atasözüne ulaşılmış ve atasözlerinin tamamında eleştirel düşünme unsurlarının yer aldığı belirtilmiştir. Batur ve Soyuçok araştırmada ders kitabında yer alan atasözlerinin sayısının

azlığına işaret etmektedir. Bu durumun eleştirel düşünmeye yönelik içeriği olumsuz etkilediğini, ayrıca ders kitabında eleştirel düşünme basamaklarının yeterince temsil edilemediğini belirtmektedir.

Öztürk ve Razgathioğlu (2013) tarafından yapılan araştırmada ders kitaplarında yer alan metinler eleştirel düşünme içeriği açısından değerlendirilmiştir. Buna göre ders kitabında yer alan metinlerin eleştirel düşünmenin kalıp yargı ve tek yönlü düşünce boyutlarına daha fazla yer verirken çok yönlü düşünce ile benzer durumları karşılaştırma boyutlarına daha az yer verdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada da ders kitaplarında eleştirel düşünmenin alt becerilerinin aynı orada yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bu yönüyle Sur (2021), Demir ve Baş (2019), Batur ve Soyuçok (2019) ile Öztürk ve Razgathioğlu (2013) tarafından yapılan çalışmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Ölçme-değerlendirme bölümünde elde edilen verilere göre 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında %9,7 oranında, 6. sınıf ders kitabında %12,4 oranında, 7. sınıf ders kitabında %13,4 oranında eleştirel düşünme sorusunun yer aldığı görülmüştür. Eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik soruların 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında birbirine yakın oranlarda yer aldığı, 5. sınıf ders kitabında ise daha düşük olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. 5. sınıf ders kitabında 17 sorunun eleştirel düşünmeye yönelik olduğu, 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında ise 22 sorunun eleştirel düşünmeye yönelik olduğu görülmüştür.

Aydemir (2017) tarafından yapılan araştırmada, eleştirel düşünmeye yönelik içeriğin en fazla 7. sınıf ders kitabında, ardından 5. sınıf ders kitabında, en az ise 6. sınıf ders kitabında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada 7. sınıf ders kitabı bakımından Aydemir ile benzer sonuçlara ulaşılrken, 5. ve 6. sınıf ders kitapları açısından Aydemir ile farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Eleştirel düşünme sorularının öğrenme alanlarına göre dağılımına bakıldığında öğrenme alanları arasındaki oransal farklılıklar dikkat çekmektedir. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında, 6. ve 7. sınıf ders kitaplarındaki birey ve toplum öğrenme alanlarında diğer öğrenme alanlarına göre eleştirel düşünmeye yönelik sorulara daha fazla yer verilmiştir. 7. sınıf ders kitabı öğrenme alanları arasındaki dağılımın 5. ve 6. sınıf ders kitaplarına göre daha dengeli olduğu görülmüştür. Bu araştırma sonuçları ölçme-değerlendirme bölümünde yer alan eleştirel düşünme sorularının öğrenme alanlarına dağılımının farklılık göstermesi açısından Sur (2021), Altay (2020), Aydemir (2017) tarafından ulaşılan sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

Ölçme-değerlendirme bölümlerinde bulunan eleştirel düşünmeyi geliştirmeyi amaçlayan soruların eleştirel düşünme alt becerileri açısından incelenmesi sonucunda, 5. sınıf ders kitabında açıklama ve yorumlama, 6. ve 7. sınıflarda ise sonuç çıkarma becerilerine yönelik soruların sayıca daha fazla olduğu görülmüştür. İncelenen ders kitaplarında öz düzenleme becerisini geliştirmeye yönelik bir içeriğin yer almadığı görülmüştür. Değerlendirme becerisini geliştirmeye yönelik soruların ise 5. ve 7. sınıf ders kitaplarında oldukça düşük oranda yer aldığı, 6. sınıf ders kitabında ise hiç yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda kitapların ölçme-değerlendirme bölümlerinde yer alan sorularda eleştirel düşünme alt becerileri açısından orantısız bir dağılım bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar bu yönüyle, Sur (2021), Demir ve Baş (2019), Batur ve Soyuçok (2019) ile Öztürk ve Razgathıoğlu (2013) tarafından ortaya konan sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

5. 2. Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisine yönelik içeriğinin incelenmesi sonucunda ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilecektir.

5.2.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

- Öğrenme alanı içi etkinlikler açısından; 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki etkinliklerin %39,2'si, 6. sınıf ders kitabındaki etkinliklerin %27,4'ü, 7. sınıf ders kitabının %35,2'si eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yöneliktir.
- Eleştirel düşünmeye yönelik etkinliklerin en yüksek oranda yer aldığı öğrenme alanı, 5. sınıf ders kitabında “Birey ve Toplum” (%50), 6. sınıf ders kitabında “Bilim, Teknoloji ve Toplum” (%35,1), 7. sınıf ders kitabında “Birey ve Toplum” (%37,5), ile “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” (%37,5) olmuştur.
- Eleştirel düşünmenin alt becerilerinin ders kitaplarında yer alma düzeylerine bakıldığında, 5. sınıf ders kitabında “sonuç çıkarma” becerisinin (f=48, %35,3), 6. sınıf ders kitabında “yorumlama” becerisinin (f=39, %33,6), 7. sınıf ders kitabında ise yine “yorumlama” becerisinin (f=45, %31,5) daha fazla desteklendiği görülmüştür.

5.2.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

- Ölçme-değerlendirme bölümleri açısından; 5. sınıf ders kitabındaki soruların %9,7'si, 6. sınıf ders kitabındaki soruların %12,4'ü, 7. sınıf ders kitabındaki soruların %13,4'ü eleştirel düşünmeyi geliştirmeye yöneliktir.
- Eleştirel düşünmeye yönelik soruların en yüksek oranda yer aldığı öğrenme alanı, 5. sınıf ders kitabında “Bilim, Teknoloji ve Toplum” (%17,9), 6. sınıf ders kitabında “Birey ve Toplum” (%20,8), 7. sınıf ders kitabında “Birey ve Toplum” (%17,4) olmuştur.
- Eleştirel düşünmenin alt becerilerinin ders kitaplarında yer alma düzeylerine bakıldığında, 5. sınıf ders kitabında “açıklama” ile “yorumlama” becerilerinin (f=5, %27,8), 6. sınıf ders kitabında “sonuç çıkarma” becerisinin (f=10, %40), 7. sınıf ders kitabında ise yine “sonuç çıkarma” becerisinin (f=10, %40) daha fazla desteklendiği görülmüştür.

5.2.3. Öneriler

Bu araştırma sonucunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

Ders Kitaplarının Eleştirel Düşünme İçeriğinin İyileştirilmesine Yönelik Öneriler

- Araştırma sonuçlarında belirtilen ve ders kitaplarında eleştirel düşünme becerisine yönelik etkinliklerin daha az olduğu öğrenme alanlarının ve ölçme-değerlendirme bölümlerinin eleştirel düşünme becerisine yönelik içeriği geliştirilebilir.
- Eleştirel düşünmeyi oluşturan alt becerilerin birbirinden farklı oranlarda desteklendiği ve bazı alt becerileri geliştirmeye yönelik içeriğin zayıf olduğu görülmüştür. Bu açıdan ders kitaplarının alt becerilere yönelik içeriği geliştirilebilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriği eleştirel düşünmenin gelişimini engelleyen unsurlar açısından incelenebilir.
- Özel yayınevleri tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünmeye yönelik içeriği değerlendirilebilir.
- Sosyal Bilgiler ders kitaplarının eleştirel düşünmeye yönelik içeriğinin öğrenciler üzerinde ne oranda etkili olduğuna yönelik uygulama çalışmaları yapılabilir.
- Sosyal Bilgiler dersinde eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik, ders kitapları için etkinlik örnekleri içeren araştırmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ablak, S. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Biçimsel Özellikleri. Akbaba, B. (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler* içinde (s. 52-77). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Açar, S. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler dersinde gözlem gezisi uygulamasının öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine ve çevre duyarlılığına etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Akarsu, B. (2018). *Eleştirel Düşünme Sanatı*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Akbaba, S., ve Aktaş, A. (2005). İçsel motivasyonun bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 21, Sayı 21 (2005); 19-42.*
- Akçalı, A. A. (2018). Tarih öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 99(99), 1-10.*
- Akdağ, H., Oğuz, R., Tatar, O., ve Subaşı, Y. (2014). Ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarının güncel olaylar bağlamında öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk eğitim bilimleri dergisi, 2014(2), 49-65.*
- Akengin, H. ve İbrahimoglu, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Derse İlişkin Görüşlerine Etkisi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education, 29(2), 1-20.*
- Akkocaoğlu, N. (2009). *MEB ilköğretim 5. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabının yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına uygunluğunun incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktan, O., ve Padem, S. (2013). İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi, 1(2), 44-55.*
- Aktekin, S., ve Pala, Ç. B. (2013). 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğrenci çalışma kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (21), 265-286.*

- Alaca, E. (2020). Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İncelemeleri. Çelikkaya, T., Öztürk Demirbaş, Ç., Yıldırım, T., Yakar, H. (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi II* içinde (s. 1-20). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alakaş, Y., (2019). *Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitaplarının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi: Afyonkarahisar örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Aldağ, H. (2005). *Düşünme aracı olarak metinsel ve metinsel-grafiksel tartışma yazılımının tartışma becerilerinin geliştirilmesine etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Altay, N. (2020). Ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 276-297.
- Altınışik, S. ve Orhan, F. (2002). Sosyal Bilgiler dersinde çoklu ortamın öğrencilerin akademik başarıları ve derse karşı tutumları üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 41-49.
- Altıntaş, S. (2019). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişki ((Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Altun, A. (2013). Yapılandırmacı Yaklaşım Sosyal Bilgiler Programları ve Ders Kitapları. Akbaba, B. (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler* içinde (s. 2–26) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aslan, A. K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 16-30.
- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 215-231.
- Avaroğulları, A. K., ve Şaman, B. (2020). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme stilleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 411-434.

- Aybek, B. (2007). Konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve düzeyine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 43-60.
- Aydemir, M. (2017). Ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarının ortaokul Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan beceriler açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-17.
- Aydın, N., ve Yılmaz, A. (2010). Yapılandırıcı yaklaşımın öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 57-68.
- Aytülü Kurt, Ç. G. (2017). 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabına yönelik Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin algı ve tutumlarının belirlenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Bal, Ö., ve Anılan, H. (2019). Hayat Bilgisi dersi değer eğitiminde örnek olay yönteminin kullanılması: bir eylem araştırması. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(1), 177-202.
- Bapoğlu, S. S., Açıkgöz, F., Kapısız, Ö., ve Yılmaz, Ö. (2011). Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede drama yönteminin kullanılması. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 17-21.
- Bassham, G., Irwin, W., Nardone, H. ve Wallace J. M. (2011). *Critical thinking: A student's introduction*. (4th edition). New York: McGraw Hill.
- Başaran, M. (2019). Sosyal Bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Baştürk, G. (2019). Otantik öğrenme uygulamalarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri ve Sosyal Bilgiler dersine yönelik tutumlarının etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Baştürk, M. (2020). Ders Kitaplarının Tarihçesi. Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (Ed.), *Ders Kitabı İncelemesi* (4. Baskı) içinde (s. 16-35). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Batur, Z., ve Soyuçok, M. (2019). Atasözlerinde eleştirel düşünme unsurları: Türkçe ders kitapları. *Folklor/Edebiyat*, 25(100), 1119-1132.

- Berber, H. S., (2019). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Okuryazarlıklar Bakımından İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Berk, F. (2008). *Eski ve Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları Ve Ders Programları Ve Ders Kitaplarında Tarih Konularının Karşılaştırılması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Beyer, B. K. (1985). Teaching thinking skills: How the principal can know they are being taught. *NASSP Bulletin*, 69(477), 70-82.
- Birgili, B. (2015). Creative and critical thinking skills in problem-based learning environments. *Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 2(2), 71-80.
- Bulut, R., ve Ocak, G., (2017). Eleştirel düşünme eğilimi ile öğrenme stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1010-1031.
- Cantürk-Günhan, B., ve Başer, N. (2009). Probleme dayalı öğrenmenin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 451-482.
- Cüceloğlu, D. (1995). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çakmak, Z., ve Kaçar, T. (2020). 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının resim-metin ilişkisi açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(3), 1629-1649.
- Çalışkan, H. (2009). Sosyal Bilgiler öğretiminde araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımının eleştirel düşünme becerisine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 57-70.
- Çar, A. (2018). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan gazete ve internet haberlerinin incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Çatak, M. (2020). Programlara Göre Sosyal Bilgiler Tarihinin Gelişimi. Şimşek, S. (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (Genişletilmiş 2. bs.) içinde (s. 1-24). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelikkaya, T. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim araç-gereç ve materyallerini kullanma düzeyleri. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 32(1), 70-95.

- Çelikkaya, T. (2019). 21. Yüzyıl Becerileri ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Çelikkaya, T., Öztürk Demirbaş, Ç., Yıldırım, T., Yakar, H. (Ed), *Sosyal Bilgiler Öğretimi I* içinde (s. 119-153). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çengelci, T. (2013). Sosyal Bilgiler dersinde yararlanılan toplumsal ve kültürel kaynakların belirlenmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(43) 219-236.
- Çiçek, M., ve Alcellat, N. (2014). İlköğretim Türkçe dersi kitaplarındaki Türkçe yanlışları ve eksiklikler üzerine bir inceleme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(4), 120-134.
- Dawson, T. L. (2008). Metacognition and learning in adulthood. *Prepared in response to tasking from ODNI/CHCO/IC Leadership Development Office, Developmental Testing Service, LLC*.
- Delice, A., AYDIN, E., ve Kardeş, D. (2009). Öğretmen adayı gözüyle Matematik ders kitaplarında görsel öğelerin kullanımı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(16), 75-92.
- Deniz, E. (2009). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme beceri düzeyleri üzerine bir inceleme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, H., ve Baş, Ö. (2019). Türkçe ders kitabındaki metinlerin eleştirel düşünme ölçütlerini karşılaması üzerine nitel bir araştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(2), 983-1006.
- Demir, M. K. (2006). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler derslerinde eleştirel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 155-170.
- Demir, M. K., Tutkun, T., Şahin, Ç. ve Genç, S. Z. (2014). Sosyal Bilgiler etkinliklerinin eleştirel düşünmeye uygunluğu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 217-229.
- Demir, S. (2008). *An evaluation of thinking skills in ELT course books at primary and secondary levels: Teachers' point of view (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Demir, Y., ve Atasoy, E. (2018). 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının (2017) değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780.

- Değirmenci, Y., Kuzey, M., ve Yetişensoy, O. (2019). Sosyal Bilgiler ders kitaplarında afet bilinci ve eğitimi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 33-46.
- Demircioğlu, E. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Ders Kitapları. Dilek, D. (Ed.), *Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde (s. 577-594). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2020). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya* (29. bs.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Demirel, Ö. ve Kıröğlu, K. (2020). Eğitim ve Ders Kitapları. Demirel, Ö. ve Kıröğlu, K. (Ed.), *Ders Kitabı İncelemesi* (4. Baskı) içinde (s. 4-12). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirkaya, H., Ve Çakar, E. (2012). İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 13(2), 33-49.
- Doğan, A. (2019). *Çok kültürlülüğün 1968'den günümüze Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yansımaları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Doğan, Y., ve Torun, F. (2018). Sosyal Bilgiler ders kitapları nereye doğru gidiyor?. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 111-125.
- Doğan, Y., ve Tuğ, O. (2017). Uluslararası sınavlarda başarılı ülkeler ve Türkiye'nin Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tasarım boyutu açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 1(1), 56-79.
- Doğanay, A (2011). Etkin Vatandaşlık İçin Düşünme Becerileri Öğretimi. Öztürk, C. (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (2. bs.), (s. 145-185). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2015). Öğretim İlke ve Yöntemleri. Doğanay, A. (Ed.), *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde (s. 304-352). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğanay, A., ve Yağci, R. (2011). İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretiminde öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için uyguladıkları etkinliklerin değerlendirilmesi. *Education Sciences*, 6(2), 1679-1702.
- Dutoğlu, G., ve Tuncel, M. (2008). Aday öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimleri ile duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 11-32.

- Eğedemir, M. P. (2017). *7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının görsel-metin ilişkisi açısından incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Eğmir, E. (2018). *Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretimi: Ortaokul Öğrencileri İçin Bir Program Tasarısı (1. bs)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eğmir, E., ve Ocak, G. (2018). eleştirel düşünme becerisi öğretim programı tasarımının öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerine etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(3), 431-456.
- Eldeleklioğlu, J., ve Özkılıç, R. (2008). Eleştirel düşünme eğitiminin PDR öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 25-36.
- Ersoy, F. ve Şahin, T. (2012). Sosyal Bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Ertürk, M., ve Güler, E. (2017). 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Muğla ili örneği). *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017(8), 64-76.
- Facione, P. (1990). Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction (The Delphi Report).
- Facione, P. A. (2011). Critical thinking: What it is and why it counts. *Insight assessment*, 2007(1), 1-23.
- Faiz, M., ve Avcı, E. K. (2018). 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 2(1), 1-21.
- Fang, S. C., Hsu, Y. S., ve Lin, S. S. (2019). Conceptualizing socioscientific decision making from a review of research in science education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 17(3), 427-448.
- Fisher, A. (2001). *Critical thinking: An introduction*. Cambridge University Press.
- Gedik Demirkaya, H. (2008). Sosyal Bilgiler ders kitaplarında güncel konular. *Türkiye sosyal araştırmalar dergisi*, (1), 117-134.

- Gelbal, S. (1991). Problem çözme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(6).
- Genç, S. Z., ve Kalafat, T. (2010). Öğretmen adaylarının empatik becerileri ile problem çözme becerileri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2), 135-147.
- Gezer, U. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde mobil uygulamalara dayalı etkinliklerin akademik başarı, eleştirel düşünme becerisi ve motivasyon üzerine etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gezer, M., ve İlhan, M. (2015). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı kazanımları ile ders kitabı değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 1-25.
- Gökalp, M. (2016). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (1. bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Gu, X., Dijksterhuis, A., ve Ritter, S. M. (2019). Fostering children's creative thinking skills with the 5-I training program. *Thinking Skills and Creativity*, 32, 92-101.
- Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde karar verme davranışlarının öz saygı ve problem çözme becerileri algısı ile ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8), 106-121.
- Gülersoy, A. E. (2012). ideal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 2(1), 8-26.
- Gültekin, M. (2013). *Eleştirel düşünme becerilerini geliştirme programının lise öğrencilerinin otomatik düşünceleri üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 127-146.
- Güneş, B. Ünsal. Y. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 107-120.
- Gürcan, H. İ. (2005). E-kitap yayıncılığı ve uygulamaları. *X. Türkiye'de Internet Konferansı*.

- Gürdoğan Bayır, Ö. (2010). *Sosyal Bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanmanın öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F., ve Gülgöz, S. (2009). *Eleştirel düşünme*. Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi.
- Güven, M. ve Kürüm, D. (2006). Öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye genel bir bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-90.
- Hakkari, F., Yeloğlu, T., Tüysüz, C., ve İlhan, N. (2017). Zenginleştirilmiş kitap (z-kitap) kullanımı için dokuzuncu sınıf kimya dersi “kimyasal türler arası etkileşimler” ünitesi ile ilgili materyal geliştirme ve geliştirilen materyalin etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(192).
- Halpern, D. F. (2003). *Thought & knowledge: An introduction to critical thinking* (4. Edition). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hayırsever, F. Y. (2010). *Sosyal Bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının Sosyal Bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hazer, N. (2011). *Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin eleştirel düşünme yeterlilik düzeyleri (Malatya ili örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Hotaman, D. (2019). Ekonomik Açıdan 21. Yüzyıl Becerileri. Öğretim Özçelik, A. D. ve Tuğluk, M. N. (Ed.) *Eğitimde ve Endüstride 21. Yüzyıl Becerileri* içinde (s. 277-301). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- İbrahimoglu, Z. (2010). *6. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde örnek olay kullanımının öğrencilerin akademik başarı derse karşı tutum ve eleştirel düşünme becerileri üzerine etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İlhan, G., Şeker, M., ve Kapıcı, H. (2015). Sosyal Bilgiler beşinci sınıf ders kitaplarında turizm kavramının yeri. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 1(1), 42-62.

- İncekara, S., ve Karatepe, A. (2010). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yeni program temelinde ders kitaplarına yönelik düşünceleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (21), 46-64.
- İpek, İ. (2011). *İlköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler öğretim programındaki hedeflere uygunluğu yönünden değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- İşeri, K. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitabının ilköğretim Türkçe programının amaçlarına uygunluğunun değerlendirilmesi. *Dil Dergisi*, (136), 58-74.
- Kaçar, T. (2020). *Sosyal Bilgiler dersinde sorgulamaya dayalı öğretimin öğrencilerin ders başarısına, eleştirel düşünme becerilerine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Kaçar, T., ve Bulut, B. (2020). Sosyal Bilgiler öğretim programı ve 4-7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının coğrafya dersi bağlamında değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 652-679.
- Kaçar, T., ve Çakmak, Z. (2020). Sosyal Bilgiler dersinde sorgulamaya dayalı öğretimin öğrencilerin ders başarısına, eleştirel düşünme becerilerine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1651-1672.
- Kahraman, T. (2008). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ile öğrenci algılarına göre öğretmenlerin sınıf içi demokratik davranış düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kalıpcı, G. (2008). *İlköğretim 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarına göre yazılmış 4. ve 5. sınıf ders kitaplarının öğrenme anlayışları, içerik ve kullanılabilirlik açılarından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karacan, H. (2018). Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında yer alan milli ve evrensel değerlerin analizi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 1(1), 1-10.
- Karadeniz, A. (2006). *Liselerde Eleştirel Düşünme Eğitimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Karakuş, A. (2019). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının bireysel girişimcilik algıları ile eleştirel düşünme standartları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Karsantık, Y. (2016). *Öğretmen adaylarının düşünme becerilerine ve düşünme becerilerinin öğretime ilişkin görüşleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M. A. (2015). *İlk çağ tarih ve uygarlığı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kaymakçı, S. (2013). Sosyal Bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 230-255.
- Kaymakçı, S., ve Er, H., (2013). Sosyal Bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında biyografinin kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25) 198-224.
- Keçe, M. (2013). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme-Öğretme Süreci. Akbaba, B. (Ed.) *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler içinde* (s. 30-49). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Keskin, Y., ve Yaman, E. (2014). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı ve ders kitaplarında yeni bir paradigma: çok kültürlü eğitim. *Turkish Studies*, 9(2), 933-960.
- Kılıç, D. (2020). Ders Kitaplarının Öğretimdeki Yeri. Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K. (Ed.), *Ders Kitabı İncelemesi* (4. Baskı) içinde (s. 38-48). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 177-184.
- Köseoğlu, M. (2009). *Sosyal Bilgiler dersinde karikatür kullanımının eleştirel düşünmeye etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Ku, K. Y. (2009). Assessing students' critical thinking performance: Urging for measurements using multi-response format. *Thinking skills and creativity*, 4(1), 70-76.
- Kulantaş, N. (2007). *4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan öğrenci ders ve çalışma kitapları ile öğretmen kılavuz kitaplarının, öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Kuru, G., (2020). 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki derse özgü becerilerin öğretiminin karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(6), 2410-2423.
- Kurt, A. A., ve Kürüm, D. (2010). Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki: Kavramsal bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 20-34.
- Kuş, Z., Merey, Z., ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Kuyumcu, A., ve Erdoğan, T. (2008). Yükseköğretimin toplumsal değişmeye etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(35), 240-250.
- Kürüm, D. (2002). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme gücü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- MEBa (Milli Eğitim Bakanlığı), (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (4. ve 5. Sınıf). Ankara.
- MEBb (Milli Eğitim Bakanlığı), (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6 ve 7. Sınıf). Ankara.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2012). Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. *Resmi Gazete*. No: 28409.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). Ankara.
- Mehlinger, H. D. (1996). School reform in the information age. *Phi Delta Kappan*, 77(6), 400.
- Mengi, A. (2019). Sosyal Bilgiler ders kitabı ve öğretim programının engellilik açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(4), 707-736.
- Mentiş Taş, A. (2007). Yeni Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 519-532.
- Meral, E. (2018). *Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarılarına, eleştirel düşünme eğilimlerine ve argüman oluşturma becerilerine etkisi*

(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Mincemoyer, C. C., ve Perkins, D. F. (2003). Assessing decision-making skills of youth. In *The Forum for Family and Consumer Issues* 8(1), 1-9.

Mutluer, C. (2013). Sosyal Bilgiler Programlarında Yer Alan Beceriler Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmen Görüşleri (İzmir Menemen Örneği). *Electronic Turkish Studies*, 8(7), 355-362.

Nalçacı, A. (2011). İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Erzurum örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 321-335.

Narin, N., ve Aybek, B. (2010). İlköğretim ikinci kademe Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 336-350.

Ocak, G., ve Park, F. (2020). Lise Öğrencileri İçin Analitik Düşünme Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 22(1), 49-68.

Öcal, A., ve Yiğittir, S. (2007). İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kırıkkale örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 51-61.

Önal, H. Ve Kaya, N. (2006). Sosyal Bilgiler ders kitaplarının 4 ve 5. sınıf değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(16), 21-37.

Önal, İ. ve Erişen, Y. (2019). Öğretmen yetiştirme programlarında eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılması ihtiyacı. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 62-78.

Özalp, M. T. (2018). *Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme sürecinde kullandıkları soruların eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Özbay, M. (2003). Türkçe öğretiminde hedef-araç ilişkisinin ders kitabı örneğinde değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 59-69.

- Özdemir, D. (2006). *Sosyal Bilgiler dersinin düşünme becerilerini kazandırma düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri ((Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.*
- Özdemir, S. (2017). *2016- 2017 eğitim öğretim yılında 4. 5. 6. ve 7. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında demokrasi ve insan hakları kavramlarına yer verilme düzeyinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.*
- Özdemir, S., ve Yalin, H. I. (2007). Web tabanlı asenkron öğrenme ortamında bireysel ve işbirlikli problem temelli öğrenmenin eleştirel düşünme becerilerine etkileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 79-94.
- Özden, Y. (2014). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özensoy, A. (2011). Eleştirel Okumaya Göre Düzenlenmiş Sosyal Bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 13-25.
- Özensoy, A. U. (2012). Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş Sosyal Bilgiler dersiyle ilgili öğrencilerin görüşler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 187-202.
- Özer, S. ve Türel, Y. K. (2015). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının e-kitap ve etkileşimli e-kitap kavramına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(2), 1-23.
- Özkan, R. (2011). Toplumsal yapı, değerler ve eğitim ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 333-344.
- Öztürk, C. ve Deveci, H. (2016). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. Öztürk, C. (Ed.), *Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları* (2. bs) içinde (s. 1-40). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, E., ve Razgathioğlu, M. (2013). 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarının eleştirel düşünme açısından incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 10(1), 445-458.
- Öztürk, M., ve Dikyol, D. Ç. (2013). 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının yeryüzünde yaşam ünitesinin yapılandırmacı eğitim anlayışına göre değerlendirilmesi. *HAYEF Journal of Education*, 10(2), 61-68.

- Öztürk, C., Keskin, S., ve Keskin, Y. (2004). İlköğretim Okulu 4. Ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Materyal/Teknoloji Kullanım Durumu. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(19), 107-120.
- Pehlivan, A. (2015). *Açık ve örgün eğitim Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programında somut olmayan kültürel miras öğelerinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Pithers, R. T. ve Soden, R. (2000). Critical thinking in education: A review. *Educational research*, 42(3), 237-249.
- Ruggiero, R. V. (2016). *Eleştirel Düşünme İçin Bir Rehber*. Ç. Dedeoğlu (Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Sadler, T. D., ve Zeidler, D. L. (2005). Patterns of informal reasoning in the context of socioscientific decision making. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 42(1), 112-138.
- Salur, İ. (2019). *Sorgulamaya dayalı öğretimin fen bilgisi öğretmen adaylarının erişilerine, sorgulayıcı öğrenme ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Schön, D. A. (1987). Educating the Reflective Practitioner. Toward a New Design for Teaching and Learning in the Professions. The Jossey-Bass Higher Education Series.
- Sekarwinahyu, M., Rustaman, N. Y., Widodo, A., ve Riandi, R. (2019). Development of problem based learning for online tutorial program in plant development using Gibbs' reflective cycle and e-portfolio to enhance reflective thinking skills. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1157, No. 2, p. 022099).
- Semerci, Ç. (2003). Eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 28(127), 64-70.
- Sever, R., ve Koçoğlu, E. (2014). Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya konularına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri/Diyarbakır merkez ilçe örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 17-34.

- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (63), 345-384.
- Sur, E. (2021). Türkçe ders kitaplarında yer alan öyküleyici metinlerin eleştirel düşünme becerisi kazandırma bağlamında incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 403-422.
- Şahin, M. (2014). Sosyal Bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım öğkeleri açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 31-46.
- Şanlı, C. (2020). Mekânsal düşünme becerisinin sosyal bilgiler ders kitapları sorularında analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 118-132.
- Şenşekerci, E., ve Bilgin, A. (2008). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14), 15-43.
- Tankersley, K. (2003). *Threads of reading: strategies for literacy development*. Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD) Alexandria, Virginia USA.
- Tartuk, M. (2015). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ve empati kurma eğilimlerinin araştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taş, A. M. (2007). Yeni Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 519-532.
- Taş, C. (2019). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında çok kültürlülük: 1998-2017 Sosyal Bilgiler ders kitaplarının karşılaştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Taşçı, G. (2021). Örnek Olay Çalışması. Çelebi, M. (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri içinde* (s.69-83). Ankara: Pegem Akademi.
- TDK *güncel Türkçe sözlük* içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- The Foundation For Critical Thinking. <http://www.criticalthinking.org/> adresinden 04.06.2020 tarihinde erişilmiştir.

- Tok, E. ve Sevinç, M. (2010). Düşünme becerileri eğitiminin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 67-82.
- Topçu, E., ve Karatekin, K. (2017). Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bilim adamları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2127-2152.
- Uçar, A. ve Karakuş, U. (2017). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi çevre konularının öğretiminde belgesel kullanımının öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 993-1009.
- Ulu Kalın, Ö., (2018). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Türk İslam Bilginleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(26), 330-346.
- Ulu Kalın, Ö., ve Koçoğlu, E. (2017). 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının farklı okunabilirlik formlerine göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 2202-2220.
- Ulusoy, K. (2015). Sosyal Bilgilerde Ders Kitapları. Tay, B. ve Öcal, A. (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 194-220). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Uluyol, Ç., ve Eryılmaz, S. (2015). 21. Yüzyıl becerileri ışığında Fatih projesi değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 209-229.
- Urgancı, S., ve Gürkan, U. (2019). Gençlerde karar verme becerileri ile akademik öz-yeterlik arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 243-262.
- Uyanık, C. (2016). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarının, harita okuma becerisi açısından analizi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.
- Ünal, Ç., ve Ilgaz, S. (2005). I. Kademe ilköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya konularının öğrencilerin soru sorma ve eleştiri yapma becerilerine olan katkısı (Erzurum il merkezi örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 129-139.
- Ünlü, B. (2018). *Dijital öykülerle desteklenmiş Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilerin başarıları, kontrol odağı ve eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

- Ünlü, B. ve Yangın, S. (2020). Dijital öykülerle desteklenmiş Sosyal Bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 1-29.
- Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 183-201.
- Yalçınkaya, E. ve Azrak, Y. (2019). Ders Kitabı Örneklerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. Uzunöz, A. ve Aktepe, V. (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleri Cilt-1* içinde (s. 407-440) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yalınkılıç, K. (2020). Bir Öğretim Aracı Olarak Ders Kitabı. Ülper, H. (Ed.), *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri* içinde (s. 3-23). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Yaşar, M. C., ve Aral, N. (2010). Yaratıcı düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2), 201-209.
- Yavuz, M. M. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ile Sosyal Bilgiler dersindeki akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Yenice, N. (2012). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik düzeyleri ile problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 36-58.
- Yeşil, S., ve Kincal, R. Y. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınav Sorularının Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerisini Ölçmedeki Uygunluğu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1-26.
- Yeşiltaş, E. ve Turan, R. (2015). Sosyal Bilgiler öğretimine yönelik geliştirilen bilgisayar yazılımının akademik başarı ve tutuma etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), 1-23.
- Yıldırım, Ali., ve Simsek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, H. İ., ve Şensoy, Ö. (2011). İlköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimi üzerine eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen öğretiminin etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 523-540.

- Yıldız, N. (2011). *İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersinde eleştirel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, E., ve Alkış, M. (2019). 21. yüzyıl yeterlilikleri ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(1), 125-154.
- Yılmaz, K. (2019). *Eleştirel ve Analitik Düşünme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmaz Özcan, N. (2019). *Argümantasyon Temelli Sosyal Bilgiler Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarı, Tutum ve Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Yücel, A. G., ve Köçer, M. (2018). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeylerinin gelişiminde tartışmalı konuların etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 129-139.
- Wechsler, S. M., Saiz, C., Rivas, S. F., Vendramini, C. M. M., Almeida, L. S., Mundim, M. C., ve Franco, A. (2018). Creative and critical thinking: Independent or overlapping components?. *Thinking Skills and Creativity*, 27, 114-122.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Özgür BAŞ		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Sosyal Bilgiler Eğitimi		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Ege Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	2014-2018
Tez Başlığı	Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eleştirel Düşünme Becerisinin Yeri		
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Aslı AVCI AKÇALI		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Sosyal Bilgiler Eğitiminde Teknoloji Kullanımı Konusundaki Araştırmalar			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

